

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**SURİYE KİMLİĞİNİN İNŞASI: BAAS SONRASI
DÖNEM**

Yüksek Lisans Tezi

Ömer ALHALOUL

**Danışman
Prof. Dr. Şenol DURGUN**

İstanbul – 2025

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Ömer ALHALOUL

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : Suriye Kimliğinin İnşası: Baas Sonrası Dönem

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 04.11.2025

Sayfa Sayısı : 154

Tez : Şenol DURGUN

Danışmanları

Dizin Terimleri : Kimlik, Baas Partisi, Esad Rejimi, Suriye Devrimi

Türkçe Özet : Kimlik kavramının önemi ve devletin oluşumu ile istikrarındaki rolüne odaklanılmıştır. Suriye kimliğinin gelişim süreci, devletin kuruluşundan günümüze kadar ele alınmıştır. Alt kimliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte, Suriye kimliği bugün yeniden inşa edilme ve tanımlanma konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal bileşenleri kapsayan ve çeşitliliği zenginliğe dönüştürebilecek kapsayıcı bir kimlik inşasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

Dağıtım Listesi : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Ömer ALHALOUL

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**SURİYE KİMLİĞİNİN İNŞASI: BAAS SONRASI
DÖNEM**

Yüksek Lisans Tezi

Ömer ALHALOUL

**Danışman
Prof. Dr. Şenol DURGUN**

İstanbul – 2025

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ömer ALHALOUL

.../.../2025

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ömer ALHALOUL'un Suriye Kimliğinin İnşası: Baas Sonrası Dönem adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi anabilim dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan

Prof. Dr. Şenol DURGUN

(Danışman)

Üye

İmza

Doç. Dr. Fatma Gül GEDİKKAYA

Üye

İmza

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 20..

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Günümüzde kimlik, modern devletin inşasında temel bir unsur olarak kabul edilmektedir; zira devlete istikrar kazandırır, kurumlarının birliğini güçlendirir ve toplumsal bütünlüğü destekler. Kimlik, bireyler ve gruplar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir bağ işlevi görmektedir ve toplumun farklı bileşenleri arasındaki etkileşimi şekillendirmektedir. Açık ve ortak bir kimliğin varlığı, ulusal aidiyet duygusunun pekişmesine ve vatandaşlık bilincinin güçlenmesine olanak tanır. Ayrıca, kimlik, sosyal ve siyasi çatışmaların anlaşılmasında, toplumsal dinamiklerin analiz edilmesinde merkezi bir araç olarak rol oynar. Bu nedenle, kimliğin önemi ve işlevi, modern devletin yapısını anlamak ve sürdürülebilirliğini sağlamak için akademik çalışmalar açısından vazgeçilmez bir kavramdır.

Suriye devleti, I. Dünya Savaşı sonrasında, Prens Faysal'ın önderliğinde bağımsız bir Arap devleti kurma çabası olarak ilan edilen Suriye Krallığı ile kurulmuştur. Ancak bu siyasi proje, Sykes-Picot Anlaşması çerçevesinde Fransız sömürge müdahalesi nedeniyle kısa sürede sona ermiş, bağımsız ve tam teşekküllü bir Suriye devletinin kurulmasını engellemiştir. Fransız sömürge politikaları, "böl-yönet" stratejisiyle ulusal yapıyı zayıflatmış, azınlıkları destekleyerek iç bölünmeleri derinleştirmiştir. Bu politikalar, ulusal bütünlüğün zayıflamasına ve toplum içinde çatışan, çoklu kimliklerin ortaya çıkmasına yol açmış, sonraki dönemlerde istikrarlı ve birleşik bir ulusal devlet inşa etme çabalarını zorlaştırmıştır.

Fransız sömürge yönetiminin sona ermesinin ardından, Suriye uzun bir askerî darbeler ve siyasi kaos dönemi yaşamış; bu durum devletin istikrarını zayıflatmış ve iktidar mücadelelerini artırmıştır. Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle Arap milliyetçi kimliği devletin resmi referansı olarak benimsenmiş, Hafız Esad ise parti içindeki kontrolü güçlendirerek iç siyasette baskıcı politikalar uygulamış ve dış ilişkilerde devletin istikrarını bölgesel ve uluslararası düzeyde güvence altına almak için pragmatik bir yaklaşım izlemiştir. Beşşar Esad'ın iktidara gelmesiyle, sistemde köklü reformlar gerçekleştirilememiş; baskıcı yapılar devam etmiş, güvenlik önlemleri ve mezhep temelli eğilimler artmış ve bu durum iç krizlerin derinleşmesine yol açmıştır. Bu koşullar, yaklaşık on dört yıl süren Suriye Devrimi'nin patlak vermesine ve yerel, bölgesel ve uluslararası aktörlerin müdahalesine yol açmıştır. Bu süreç, ulusal

aidiyetten uzak çoklu alt kimlik çatışmalarının varlığını ve giderek artışıını ortaya koymuştur. 2024 sonlarında rejimin çöküşü ve geçiş döneminin başlamasıyla birlikte, bu alt kimlikleri bütünleştirip kültürel ve toplumsal çeşitliliğin kaynağı haline getirecek kapsayıcı bir Suriye kimliğinin yeniden inşası gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sayede kimliklerin çatışma ve bölünmelere dönüştürülmesinin önüne geçilerek ulusal birliğin güçlendirilmesi ve devletin uzun vadeli istikrarının sağlanması mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Baas, Esad, Suriye Devrimi

SUMMARY

Today, identity is considered a fundamental element in the construction of the modern state, as it provides stability, strengthens the unity of institutions, and supports social cohesion. Identity functions as a binding link that regulates relationships between individuals and groups and shapes interactions among the various components of society. The presence of a clear and shared identity facilitates the consolidation of national belonging and the reinforcement of citizenship awareness. Furthermore, identity serves as a central tool for understanding social and political conflicts and analyzing societal dynamics. Therefore, its significance and function are indispensable in academic studies aimed at understanding the structure of the modern state and ensuring its sustainability.

The Syrian state was established after World War I, with the declaration of the Kingdom of Syria under the leadership of Prince Faisal as an effort to form an independent Arab state. However, this political project was quickly halted due to French colonial intervention under the Sykes-Picot Agreement, preventing the establishment of a fully sovereign Syrian state. French colonial policies, following a “divide and rule” strategy, weakened the national structure, supported minorities, and deepened internal divisions. These policies contributed to the fragmentation of national unity and the emergence of competing multiple identities within society, complicating subsequent efforts to build a stable and unified national state.

Following the end of French colonial rule, Syria experienced a prolonged period of military coups and political chaos, which weakened state stability and intensified power struggles. With the rise of the Baath Party, Arab nationalist identity was adopted as the official reference of the state. Hafez al-Assad consolidated party control, implemented repressive domestic policies, and pursued a pragmatic approach in foreign relations to secure the state’s stability regionally and internationally. Under Bashar al-Assad, no substantial reforms were carried out; repressive structures persisted, security measures tightened, and sectarian tendencies increased, exacerbating internal crises. These conditions set the stage for the outbreak of the Syrian Revolution, which lasted approximately fourteen years and involved local, regional, and international actors, revealing over the long years of war the

existence and intensification of conflicts among multiple sub-identities, often detached from national affiliation. By the end of 2024, with the collapse of the regime and the onset of the transitional phase, it became imperative to rebuild a comprehensive Syrian identity that integrates these secondary identities and transforms them into a source of cultural and social diversity, rather than allowing them to become instruments of division and conflict, thereby ensuring national unity and long-term state stability.

Keywords: Identity, Baath, Assad, Syrian Revolution

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KİMLİK KAVRAMI

1.1. Kimlik Kavramı.....	6
1.2. Bireysel Kimlik	9
1.3. Sosyal Kimlik	10
1.4. Siyasal Kimlik	15
1.4.1. Ulusal kimlik.....	17
1.4.1.1. Ulusal kimliğin unsurları	20
1.4.1.2. Ulusal kimlik modelleri.....	21

İKİNCİ BÖLÜM SURIYE DEVLETİ’NİN KURULUŞU VE KİMLİĞİNİN İNŞASI (OSMANLI’NIN SON DÖNEMİ, FRANSIZ MANDASI DÖNEMİ)

2.1. Suriye’ye Genel Bakış.....	24
2.2. Osmanlı Yönetimi Dönemi	26
2.2.1. Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışı	32
2.2.2. Sykes-Picot antlaşması.....	36
2.3. Fransız Mandası	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BAAS PARTİSİ’NİN KURULUŞU VE SURİYE KİMLİĞİNE ETKİSİ

3.1. Baas Partisinin Kuruluşu	53
3.2. Hafız Esad Dönemi	68
3.3. Beşşar Esad Dönemi.....	80
3.4. Hafız ve Beşşar Esad’ın Dış Politikaları	82
3.5. Hafız ve Beşşar Esad’ın Kürtlere ve Dürzilere Yönelik Politikaları.....	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE DEVRİMİ VE YENİ KİMLİK İNŞASI

4.1.	Suriye Devrimi Dönemi	87
4.2.	Devrim Sonrası Dönem	94
4.3.	Suriye Kimliğinin İnşasında Mevcut Dönemin Temel Gereklilikleri	109
4.3.1.	Eğitim ve kimlik.....	109
4.3.2.	Ordu ve kimlik	111
4.3.3.	Geçiş dönemi adaleti ve kimlik.....	115
4.3.4.	Yeni anayasa ve kimlik	118
SONUÇLAR VE ÖNERİLER		122
KAYNAKÇA		129

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ASALA	:	Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
HTŞ	:	Heyet Tahrir el-Şam
İŞİD	:	Irak ve Şam İslam Devleti
İDMO	:	İran Devrim Muhafızları Ordusu
ÖSO	:	Özgür Suriye Ordusu
PKK	:	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
SDG	:	Suriye Demokratik Güçleri
SMO	:	Suriye Millî Ordusu

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezinin hazırlanma sürecinde, kıymetli bilgi birikimi, yol göstericiliği ve değerli katkılarıyla çalışmamın her aşamasında bana rehberlik eden saygıdeğer Prof. Dr. Şenol Durgun'a en derin şükranlarımı sunarım. Kendisi, akademik perspektifi ve tecrübeleriyle tezimin yönünü belirlememde büyük rol oynamış, karşılaştığım zorluklarda sabırla ve titizlikle destek olmuştur. Ayrıca, tez sürecinde bana sürekli moral ve motivasyon sağlayan aileme ve yakın çevreme de teşekkürü bir borç bilirim; onların anlayışı, sabrı ve destekleri olmadan bu çalışmayı tamamlamam mümkün olmazdı. Bu çalışmanın, konuya ilişkin akademik literatüre mütevazı da olsa anlamlı bir katkı sağlamasını ve ilgili alanlarda yapılacak araştırmalara temel oluşturmasını temenni ederim.

GİRİŞ

Kimlik kavramı, görece yeni bir olgu olarak modern devletin ortaya çıkışıyla yakından ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle, hem siyaset bilimi hem de toplumsal teori alanlarında en dikkat çekici ve tartışmalı konulardan biri hâline gelmiştir. Günümüzde kimlik, devletin yapısal bütünlüğünün ayrılmaz bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, kimliği yalnızca bireysel bir aidiyet meselesi olmaktan çıkarıp, devletin doğasını ve tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü anlamada temel bir analitik unsur konumuna taşımıştır. Devlet; toprak, halk ve egemenlik olmak üzere üç temel unsurdan oluşmaktadır. Kimlik, bu unsurların her biriyle doğrudan ilişkilidir ve bireyleri ortak bir toplumsal yapı içinde birleştirerek onlara aidiyet, bağlılık ve bütünleşme duygusu kazandıran bir toplumsal bağ işlevi görmektedir.

Kimlik, toplumsal unsurlar arasındaki bütünlüğü güçlendirerek, karşılıklı saygı ve iş birliğine dayalı bir siyasal ve toplumsal düzenin inşasını desteklemekte, bu yönüyle devletin istikrarını sağlamakta ve meşruiyetini pekiştirmede temel bir rol üstlenmektedir. Kapsayıcı bir kimliğin yokluğunda ise devlet, toplumsal bileşenler arasında birlik tesis etmekte ve uyumu sürdürmekte ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum da devletin istikrarını ve hem iç hem dış krizlerle başa çıkma kapasitesini tehdit etmektedir.

Günümüzde Suriye kimliğinin incelenmesi, mevcut Suriye gerçekliğini anlamak ve toplum bileşenleri arasındaki bölünme ve çatışmanın nedenlerini analiz etmek açısından hayati bir gerekliliktir. Modern Suriye devletinin ve kimliğinin oluşumuna ilişkin tarihsel süreçler incelendiğinde, hem Osmanlı dönemi hem de Fransız manda yönetimi, siyasi yapısının ve sosyal dokusunun şekillenmesinde ve kimliğinin inşasında derin ve belirleyici etkilere sahip olmuştur. Ayrıca, Suriye devleti, 1946 yılında Fransız işgalinden kurtulduktan sonra da iç bölünme ve çatışmalarla yüzleşmeye devam etmiştir. Farklı siyasi güçler arzu edilen istikrarı sağlayamamış, bu durum uzun bir askeri darbeler serisine zemin hazırlamıştır. Bu çalkantılı süreçte Arap Sosyalist Baas Partisi kurulmuş ve tek bir Arap kimliği inşa etme amacı etrafında şekillenmiş; hedefini, temel ilkelerden oluşan ideolojik bir çerçeve aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte, 1970–2000 yıllarını kapsayan dönemde Suriye, Arap Sosyalist Baas Partisi'nin iktidarın merkezi aracı hâline geldiği, kurumlarının güçlendirildiği ve devlet yapısı, yönetim mekanizmaları ile devlet-toplum ilişkileri üzerinde kalıcı ve derin etkiler bıraktığı bir aşamaya girmiştir. Hafız Esad, kendi vizyonu ve ideolojik ilkeleri doğrultusunda belirgin bir siyasi kimlik inşa etmiştir. Beşşar Esad döneminde ise, kimlik daha mezhepsel bir temele kaymış, bu durum da 2011 yılında patlak veren Suriye Devrimi'nin zemininin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

2011 yılında Suriye Devrimi'nin patlak vermesi, ülke tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturmuş ve hem siyasi hem de sosyal düzeyde derin bir değişim dalgasını başlatmıştır. Özgürlük ve onur talepleriyle yıllarca süren otoriter yönetimin sona erdirilmesini isteyen gösteriler, birçok şehir ve kasabada gerçekleşmiş ve rejimi tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir meydan okumayla karşı karşıya bırakmıştır. Olaylar şiddetlendikçe, barışçıl talepler kısa sürede aşırı şiddet ve dış müdahaleler sonucunda kapsamlı bir krize dönüşmüş; silahlı çatışmalar patlak vermiş, toplum içindeki bölünmeler derinleşmiş ve güç dengeleri, Suriye'nin tüm siyasal ve toplumsal manzarasını yeniden şekillendirecek biçimde değişmiştir.

Çatışmaların yoğunlaşması ve siyasi ile askeri süreçlerin giderek iç içe geçmesiyle, rejim varlığını sürdürmek için büyük ölçüde dış desteğe bağımlı hâle gelmiştir. Bununla birlikte, derinleşen ekonomik krizler, artan uluslararası baskılar ve iktidar kurumlarındaki iç çatlaklar, devletin içten çöküşünü hızlandırmıştır. 2024 yılı sonunda, Baas Partisi rejimi resmî olarak çökmüş, güvenlik ve askeri kurumlar dağıtılmış ve Beşşar Esad ülkeyi terk etmiştir. Bu çöküş, elli yılı aşkın süren baskıcı bir döneme son vererek, yerel, bölgesel ve uluslararası aktörler arasındaki gerilim ve çatışmaların belirleyici olduğu belirsiz bir geçiş döneminin başlangıcına zemin hazırlamıştır.

Baas rejiminin çöküşünün ardından, Suriye yeni bir döneme girmiştir ve bu dönem, devrimin hedeflerini gerçekleştirme kapasitesinin bir sınavını oluşturmuştur. Artık mesele yalnızca siyasi sistemin yeniden yapılandırılmasıyla sınırlı kalmamış, eğitim, sağlık ve medya kurumları da dahil olmak üzere devletin tüm düzeylerinde ve toplumsal yapının tamamında yeniden inşa sürecini kapsamıştır. Bu sürecin doğrudan adalet, eşitlik, onur talepleri ile yolsuzluk ve otoriter yönetimin sona

erdirilmesiyle bağlantılı olması, devrim sürecinde kritik bir dönüm noktası oluşturmuştur. Böylece, Baas sonrası dönem artık yalnızca geçiş niteliğinde bir süreç olmayıp, tüm Suriye toplumunun bileşenlerini kapsayan kapsamlı bir ulusal kimliğin inşasını gerektiren, devlet ve toplumu sivil ve demokratik temeller üzerinde yeniden şekillendirme projesi hâline gelmiştir.

Suriye toplumundaki tüm bileşenleri ve alt grupları kapsayan kapsayıcı bir kimlik oluşturma ihtiyacı kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Zira devlet, artan bölünme ve ayrılma tehditleriyle karşı karşıyadır. Bölgesel ve uluslararası aktörlerin, iç bölünmeleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanma çabalarının artması, devletin birliğini ve istikrarını koruma ile farklı toplumsal bileşenler arasında barışçıl bir birlikte yaşamı sağlama gerekliliğini daha da artırmıştır.

Konusu

Günümüzde Suriye kimliği büyük zorluklarla karşı karşıyadır; uzun savaş yılları, ulusal birliğin kırılganlığını ve ulusal aidiyetin zayıflığını ortaya koymuş, farklı dini ve etnik bileşenler arasında derin bölünmelere ve Suriye halkının birliğini koruma kapasitesi konusunda şüphelere yol açmıştır. Bazı gruplar, alt kimliklerinin kapsayıcı ulusal kimlik anlayışıyla çeliştiğini hissetmiş, ulusal projeden uzaklaşmalarına veya ayrışmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda, kültürel ve etnik çeşitliliği yansıtabilen, farklı bileşenler arasında barışçıl bir bir arada yaşamı teşvik eden ve ulusal birliğin yeniden pekiştirilmesini ve devlet istikrarını güvence altına alan yeni bir sosyal sözleşmenin oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın amacı, Baas rejimi sonrası Suriye kimliğinin yeniden inşa yollarını incelemek, mevcut gerçeklikle uyumlu ve tüm toplumsal bileşenlerin katılımını sağlayacak bir model geliştirmek, ayrıca Suriye kimliğinin şekillenmesine katkıda bulunan tarihsel ve siyasi eksenleri, ve ulusal kimliğin yeniden inşası sürecinde karşılaşılan zorluk ve engelleri ortaya koymaktır.

Önemi

Araştırma, Suriye’de kimliğin yeniden inşasına dair derinlemesine bir analiz sunarak önemli bir akademik boşluğu doldurmaktadır. Tez, geçmiş dönemlerin Suriye kimliği üzerindeki etkilerini inceleyerek toplumsal yapıda meydana gelen

değişimleri daha iyi anlamayı amaçlamaktadır. Özellikle, etnik ve dini çeşitliliğin belirgin olduğu Suriye’de ulusal kimliğin parçalanma sürecini ve bunun toplumsal birlik üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koyarak, gelecekte karşılaşılabilecek olası zorluklara dair değerli öngörüler sunmaktadır.

Ayrıca araştırma, Suriye’nin istikrarı ve ulusal uzlaşısı sürecinde kimlik meselesinin oynadığı belirleyici rolü vurgulamaktadır. Yeni bir toplumsal sözleşme oluşturulması sürecinde kimliğin üstleneceği rolü ele alarak, savaşın yol açtığı toplumsal bölünmelerin aşılmasına dair önemli bir akademik katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, Suriye kimliğinin yeniden inşası, geçmişi analiz etmekten öte, ülkenin gelecekteki birliği ve istikrarı açısından kritik bir adım olarak önem kazanmaktadır.

Varsayımı

Bu araştırma, Suriye savaşının mezhebi ve etnik bölünmelerin yaygınlaşması ile önceki yönetimlerin izlediği politikaların olumsuz etkilerinin, Suriye kimliğinin aşınmasına katkıda bulunduğunu varsaymaktadır. Ancak, Baas sonrası dönemde kapsamlı ve uyumlu bir ulusal kimliğin yeniden inşa edilmesinin mümkün olduğu öngörülmektedir. Bununla birlikte, sosyal ve etnik tüm bileşenler arasında adalet ve eşitlik sağlayacak yeni bir toplumsal sözleşmenin oluşturulması, ulusal birliği güçlendirecek ve Suriye’deki kültürel ile dini çeşitliliği yansıtacaktır. Ayrıca, yeni kimliğin inşa sürecinin, savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulmayı ve Suriye toplumunun farklı kesimleri arasında barışçıl bir arada yaşamı teşvik etmeyi amaçlayan ulusal uzlaşma çabalarının ayrılmaz bir parçası olması beklenmektedir.

Yöntemi

Araştırmada, Suriye kimliği farklı dönemlerde ele alınmış ve Baas sonrası dönemde yeni bir kimliğin inşa edilebilme olasılığı değerlendirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak, savaş sürecinde Suriye toplumunu etkileyen çeşitli dinamikleri anlamak amacıyla kapsamlı veri toplama ve analiz süreçleri yürütülmüştür. Bu bağlamda, yazılı, basılı ve çevrimiçi akademik kaynaklardan geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Kapsam ve Sınırı

Araştırma, Suriye kimliğinin inşasının sürecini ve tarihsel gelişimini Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden başlayarak sömürge dönemi ve Baas Partisi yönetimi

üzerinden günümüze kadar incelemektedir. Çalışma, özellikle Baas Partisi'nin çöküşünü takip eden dönemle sınırlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK KAVRAMI

Bu bölümün önemi, kimliğin tanımı ile gelişimi arasındaki temel ilişkiye ve bunun modern devlet kavramıyla nasıl bağlantılı olduğuna ışık tutmasında ortaya çıkmaktadır. Günümüzde devletin doğasını ve istikrar sağlama kapasitesini anlamak, kimliğinin analizinden bağımsız olarak mümkün değildir. Kimlik, devlete toplumsal ve siyasal çerçevesini verir, bireylerin kurumlar ve otoriteyle kurdukları bağların esaslarını belirler. Ayrıca, birleştirici bir unsur olarak kolektif aidiyeti güçlendirir ve toplumun devleti destekleme ve onu korumaya katılma kapasitesini artırmaktadır.

1.1. Kimlik Kavramı

Kimlik tanımı, insan yaşamının farklı boyutlarını ele alan birçok sosyal bilim alanında incelenmesi nedeniyle karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Psikoloji, kimliği bireyin gelişiminin bir parçası olarak incelerken; sosyoloji, siyaset bilimi ve diğer disiplinler ise kimliğin kolektif boyutlarına ve bireyler, toplumlar ve devlet arasındaki ilişkilerdeki rolüne odaklanmaktadır.

Kimlik kavramı, benzerlik ve süreklilik fikriyle bağlantılı dilsel kökenlere işaret etmektedir. İngilizce “identity” ve Fransızca “identité” terimleri, benzerlik veya aynılık anlamına gelen Latince “identitas” kelimesinden türetilmiştir. Bu kelimenin kökeni, aynı veya sürekli anlamına gelen eski Latince “idem” terimine dayanmaktadır. Bu dilsel köken, kimlik tanımında benzerlik fikrinin merkezi doğasını vurgulamaktadır. Bu da, bireyi veya toplumu ayırt eden sürekli özellikleri yansıtmaktadır (Vatandaş, 2021).

Oxford Sözlüğü, kimliği, bir kişi ya da nesnenin her koşulda ve her zamanda kendisiyle özdeş olma durumu olarak tanımlamaktadır (Simpson ve Weiner, 1989, s. 620). Başka bir ifadeyle, kişinin ya da nesnenin kendi varlığıyla tutarlı olup, herhangi bir başka şeyle karıştırılmaması haline işaret etmektedir. Bu yaklaşım, kimlik olgusunu zamansal süreklilik ve bireysel özgünlük bağlamında ele almaktadır (Fearon, 1999).

Türkçede kimlik terimi, kim soru kökünden türemiş olup zorunlu aidiyet, özdeşlik, tekillik ve bireyin kimliğinin belirlenmesi anlamlarında kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre kimlik, bireyin toplumsal bir varlık olarak belirli

özellikler, nitelikler ve işaretler aracılığıyla farklılaşmasını ve kendine özgü bir kişi olarak tanımlanmasını sağlayan koşullar bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.). Bu tanım, kimliğin bireysel yönünden ziyade toplumsal boyutunu ortaya koymakta ve çevre ile toplumun, bireyin özelliklerinin şekillenmesinde ve onun diğerleri arasındaki rolü ile statüsünün belirlenmesinde oynadığı etkili rolü yansıtmaktadır (Dalbay, 2018).

Kimlik kavramının kökenlerini daha derinlemesine anlamak, eski felsefi tartışmalara geri dönmeyi gerektirmektedir. Sokrates öncesi filozoflardan Parmenides ve Herakleitos, kimlik ile değişim arasındaki ilişkiyi sorgulamışlardır. Parmenides'e göre dönüşüm üzerine düşünmek güçtür; çünkü herhangi bir değişim, bir şeyin artık eskisi gibi olmadığı anlamına gelir ve bu da onun hâlâ aynı olup olmadığı sorusunu gündeme getirir. Buna karşılık Herakleitos, değişimin varoluşun kalıcı bir niteliği olduğunu savunmuş ve bu görüşünü, bir nehre iki kez girilemeyeceği anlayışıyla açıklamıştır. Bu bağlamda kimlik kavramı yalnızca insana özgü değildir; "Theseus'un Gemisi" örneğinde olduğu gibi, seferleri boyunca bütün parçaları değiştirilmiş olan bir gemiyi de kapsar. Geminin tamamen yenilenmiş hâlinin hâlâ aynı gemi olup olmadığı sorusu, Antik dönemde kimliğin sürekliliği üzerine yoğun tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar, Halpern'in (2005) de belirttiği gibi, kimliğin sürekliliği sorununa dair klasik örneklerden biridir.

Kimlik, mahiyet ve öz kavramları, bir nesnenin doğasına ilişkin farklı boyutları ifade eden ve birbirleriyle karmaşık bir şekilde iç içe geçen felsefi terimlerdir. Kimlik, bir nesnenin zaman içinde kendisiyle özdeşliğini korumasını sağlayan süreklilik ve tutarlılıkla ilgilidir. Bu kavram, nesnenin özgün niteliklerini muhafaza ederek, ontolojik istikrarını sürdürebilme kapasitesini ifade etmektedir. Mahiyet, bir nesnenin ne olduğuna, yani onun içsel doğasına ve kurucu öğelerine işaret etmektedir. Dışsal görünümünden bağımsız olarak, nesnenin temel yapısını belirleyen asli özellikleri kapsamaktadır. Kavram, etimolojik kökeni itibarıyla Arapça "mâ" (ne?) sorusuna dayanmaktadır ve bu yönüyle kimlikten daha derin ontolojik bir düzeye karşılık gelmektedir. Öz "cevher" kavramı, tarihsel olarak madencilik alanında kullanılmış olup, başlangıçta altın gibi nadir ve kıymetli maddeleri tanımlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Felsefi bağlamda ise zamanla dönüşüme uğrayarak, bir nesnenin mahiyetini belirleyen, değişmez ve zorunlu nitelikleri ifade eden temel bir ilkeye dönüşmüştür. Bu üç kavram, aralarındaki

kavramsal yakınlığa rağmen, varoluşsal gerçekliğin farklı boyutlarına işaret etmektedir: Kimlik, insan ve toplum bağlamında süreklilik ve özdeşlik ilişkisini ortaya koymakta; mahiyet, nesnenin yapısal ve içsel doğasını tanımlamakta; öz ise, ontolojik düzeyde değişmeyen temel kurucu öğeleri temsil etmektedir (Hanfi, 2012, ss. 10–11).

İnsan, tamamen özgür bir şekilde ve herhangi bir dış güç müdahalesi olmaksızın kendi mahiyetini ve gerçekliğini belirleyebilen tek varlık olarak kabul edilmektedir. Bu felsefî yaklaşım, “varlık, mahiyetten önce gelir” ilkesine dayanmaktadır. Başka bir deyişle, insan kendi seçimleri ve kararları aracılığıyla kendini tanımlar. Bu bağlamda, insanın varoluşu onun kimliğiyle doğrudan bağlantılıdır ve kimliğin oluşumundan birincil derecede sorumlu olan, insanın kendi seçimleri ve eylemleridir (Safaa, 2020).

Halpern (2005)’e göre, kimlik kavramı modern dönemde felsefî ve varoluşsal meseleleri aşarak, beşerî ve sosyal bilimlerle daha yakından ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Özellikle John Locke ve David Hume gibi filozoflarla birlikte kişisel kimliğin zaman içinde nasıl devam ettiği sorusu gündeme gelmiştir. Locke, belleğin benliğin birliğini sağlayan temel unsur olduğunu öne sürmüştü ve insanın, bilincini ve yaşam evrelerini hatırladığı sürece aynı kişi olarak kaldığını belirtmiştir.

Kimlik kavramı, sosyal bilimlerde farklı açılardan ele alınmış ve çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Her tanım, bu karmaşık olgunun farklı bir yönünü yansıtmaktadır. Kimlik, psikoloji, sosyoloji, felsefe ve siyaset gibi birçok disiplinde merkezi bir konu olup, her bir alan, bu insani olguyu anlamak için farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Kimlik, bireysel bilinç, toplumsal yapı ve sosyal etkileşim süreçleriyle yakından ilişkili olup, farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir (Dubar, 2008, s. 103). Ötekinin anlatısal biçimi, bireyin belirli bir kültürel gruba mensubiyetinden kaynaklanan ve genellikle kuşaktan kuşağa aktarılan gelenekler ve inançlar aracılığıyla inşa edilen bir kimliktir. Aile adı ya da baba ismiyle bağlantı gibi öğelerle şekillenen bu anlatı, bireyin kimliğini belirlemede toplumsal grubun ön planda olduğu, bireyin ise ikinci planda kaldığı geleneksel toplumlarda yaygındır. Ötekinin ilişkisel biçimi, bireyin aile, okul, iş yeri ya da devlet gibi çeşitli kurumsal yapılar içinde üstlendiği sosyal roller aracılığıyla tanımlanan kimliktir. Bu kimlik türü, bireyin başkalarıyla kurduğu sürekli etkileşim temelinde şekillenmekte ve bireyin toplumsal konumuna bağlı olarak esnek bir yapı arz etmektedir. Birey,

yalnızca öznel benliğiyle değil, aynı zaman bulunduğu kurumlar nezdinde yerine getirdiği işlevlerle de ilişkilidir (Dubar, 2008, s. 104). Benliğin ilişkisel biçimi, bireyin içsel bilinci ve toplumda ya da anlamlı bir kişisel projede kendine özgü bir rol üstlenme arzusuna dayanarak benimsediği kimliği ifade etmektedir. Bu kimlik biçimi, bireyin kendi benliğiyle uyum sağlama çabası ve aynı değerleri veya hedefleri paylaşan diğer kişiler tarafından tanınma isteğini yansıtan bir öz gelişim sürecini ortaya koymaktadır. Benliğin anlatısal biçimi, bireyin kendi yaşam öyküsünü temel alarak benimsediği kimliği ifade etmektedir; kişi yaşamını sürekli bir hikâye olarak görür ve kendini deneyimleri ile geçirdiği aşamalar aracılığıyla tanımlar. Bu kimlik, bireyin diğerleri tarafından tanınmasını gerektirir ve özsel özgünlüğün bir kaynağı olarak kabul edilir. Ayrıca, ahlaki süreklilik veya kişisel varoluşa derin bir anlam kazandıran manevi bir amaç ile karakterize edilmektedir (Dubar, 2008, ss. 105–106).

Buna dayanarak, kimlik konusu üç temel boyut çerçevesinde ele alınabilir. Bireysel kimlik, bireyin kendisiyle kurduğu ilişkinin biçimlenişi olarak değerlendirilebilir ve kişisel değerler ile deneyimlerin etkisiyle şekillendiği kabul edilmektedir. Sosyal kimlik, bireyin sosyal veya kültürel gruplara aidiyetinden kaynaklanan ve diğer bireylerle olan etkileşimleri üzerinden tanımlanan bir boyut olarak ele alınmaktadır. Siyasal kimlik ise bireyin devlet veya siyasi sistemle ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan ve tutum, görüş ile davranışların siyasi aidiyet veya ideolojik konum temelinde biçimlendiği bir boyut olarak değerlendirilmektedir.

1.2. Bireysel Kimlik

Bireysel kimlik, kişinin kim olduğunu, özelliklerini ve toplumdaki yerini derinlemesine anlamasını temsil etmektedir. Bu farkındalık, diğerlerinden bağımsız olarak şekillenmez, aksine bireyler ve gruplarla süregeldiği etkileşimler aracılığıyla gelişir. Kişi, çevresindeki insanlarla kıyaslanarak kendini tanımlamaktadır. Bu etkileşimsel süreç sayesinde, birey, toplumsal konumunu belirleyebilir ve kendisini, ortak bir sosyal ve duygusal bağlam içinde daha iyi anlayabilmektedir (Şimşek, 2002).

Bireysel kimlik, psikolojide, bireyin kendisini diğerlerinden farklı ve bağımsız bir varlık olarak algılamasını ifade etmekte ve kişisel deneyimler ile çevresindekilerle olan etkileşimler aracılığıyla şekillenmektedir. Bu kimliği ele alan

en önemli araştırmacılarından biri Erik Erikson'dur. Maida ve Nasr'ın (2017) aktardığına göre, Erikson ergenlik dönemini (12-20 yaş) bireysel kimliğin şekillenmesinde kritik bir dönem olarak kabul etmiş ve kimliğin yaşamın farklı evreleri boyunca geliştiğini, sabit bir olgu olmayıp sosyal ve kültürel çevrenin etkisiyle değiştiğini belirtmiştir. Erikson'un çalışmasında kimlik sekiz yaşam aşamasında gelişir; bu aşamalar çocukluktan yaşlılığa kadar uzanır ve her aşama, güven ile kuşku, bağımsızlık ile utangaçlık, inisiyatif ile suçluluk, yeterlilik ile aşağılık duygusu, kimlik ile rol karmaşası, yakınlık ile yalnızlık, üretkenlik ile duraklama ve yaşlılıkta öz bütünlük ile umutsuzluk arasında denge kurmayı gerektiren psikolojik çatışmalar içermektedir.

1.3. Sosyal Kimlik

Sosyal kimliğin boyutlarını anlamak, onun bir dizi etkileşimli faktör aracılığıyla nasıl şekillendiğini incelemeyi gerektirmektedir. Imad'ın (2017, s. 43) aktardığına göre, Émile Durkheim'in tanımladığı toplu bilinç kavramı, bu sürecin anlaşılmasında temel bir referans noktası oluşturmaktadır. Durkheim, toplu bilinci, toplum bireylerini birbirine bağlayan ve sosyal kimliğin temellerini oluşturan ortak inançlar ve duygular bütünü olarak tanımlamaktadır. Sosyal değerler ve normların yokluğu veya anomi olarak bilinen durum, toplumun kolektif kimliğinin çözülmesine ve dolayısıyla bir kimlik krizine yol açabilmektedir (Imad, 2017, ss. 44-45). Bu bağlamda, sosyal kimlik, bireysel "ben" ile sosyal "biz" arasındaki sürekli etkileşim üzerinden şekillenmekte ve birey kimliğini kapsayıcı bir sosyal çerçeve içerisinde inşa etmektedir. Böylelikle sosyal kimlik, dinamik bir karakter sergileyerek, çevresindeki değişimlere tepki olarak sürekli dönüşüm göstermektedir (Imad, 2017, s. 49).

Kimlik, belirli bir kültürel çerçevede, ortak gelenekler, değerler, dil ve alışkanlıklar gibi unsurları kapsayan yapılar içerisinde şekillenmektedir. Ekonomik ve sosyal etmenler örneğin, sosyal sınıf, din ve etnik aidiyet gibi kolektif kimliğin biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu etmenler, toplum içinde alt kimliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir ve çeşitlilik ile çatışmanın kaynağı haline gelebilir, bu durumun boyutu ise sosyal ve politik açıklığın derecesine bağlı olarak değişmektedir (Ulusoy, 2020).

Bghami ve Cherrit (2022)'e göre, sosyal kimliğin oluşumuna katkıda bulunan faktörler çeşitli çalışmalar tarafından incelenmiş ve farklı biçimlerde sınıflandırılmıştır. Tarih, sosyal kimliğin inşasında temel bir öge olarak kabul edilmektedir; çünkü bireyler ve topluluklar için ortak bir hafıza işlevi görmektedir. Tarih, geçmişteki olayların halk hikâyeleri ve efsaneler aracılığıyla aktarılmasıyla kolektif algıları şekillendirir ve değerler, gelenekler ve göreneklerin güçlenmesine yol açar; toplumda bireyler arasında sosyal bütünlüğün sağlanmasına ve ortak bir kültürel kimliğin varlığının sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Din, toplulukların sosyal ve kültürel kimliğinde önemli bir unsur olarak şekillenmektedir. Geleneksel toplumlarda din, bireyin kimliğini ve toplumsal düzendeki konumunu belirleyen güçlü bir bağ olarak kabul edilmekteydi. Din, yalnızca ruhsal bir boyutla sınırlı kalmayıp, sosyal ve politik yönleri de yayılmakta; bu da davranış değerleri ve normlarını şekillendirmekte ve toplumsal aidiyeti pekiştirmektedir. Bununla birlikte, din bazı aşırı gruplar tarafından yanlış bir şekilde kullanıldığında çatışmanın kaynağı olabilmektedir. Kültür ve dil, sosyal kimliğin inşasında temel kaynaklardan biri olarak görülmektedir; çünkü toplumun diğerlerinden ayıran gelenekler, görenekler ve inançları taşımakta ve nesiller boyunca aktarılmasını sağlamaktadır. Dil, kültürel sembollerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir iletişim aracı olarak işlev görmektedir ve toplumun kolektif kimliğinin korunmasına katkı sağlamaktadır. Kültür ise günlük pratikler ve semboller aracılığıyla sosyal kimliklerin şekillenmesinde temel bir yapı taşı oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, sosyal kimliklerin oluşumunda tarih, din, kültür ve dil gibi faktörlerin rolü, Sosyal Kimlik Teorisi ile daha da açıklık kazanmaktadır. Henry Tajfel tarafından 1970'lerde geliştirilmiş olup, bireyler ile ait oldukları sosyal gruplar arasındaki ilişkiyi anlamak için temel teorilerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu teori, ırk, din veya ulus gibi belirli gruplara aidiyetin, bireylerin kimliklerini ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Teoriye göre, bireyler kişisel kimliklerinin büyük bir kısmının ait oldukları grupta yakından bağlantılı olduğuna inanırlar; bu inanç, öz algılarını oluşturmalarına ve davranışlarını yönlendirmelerine katkı sağlar. Ayrıca teori, bireylerin sosyal gruplarını diğer gruplara tercih etme eğiliminde olduklarını ve bunun “biz” ve “onlar” gibi kategorilere ayrılmasına yol açtığını vurgular. Bu doğrultuda, bireyler kendi gruplarına aidiyet ve bağlılık

duygusu beslerken, diğer gruplara karşı ayrımcılık veya önyargı gösterebilmektedir (aktaran Al-Hashimi, 2008).

Teori, bireylerin kendilerini yalnızca kişisel özellikleri aracılığıyla değil, aynı zamanda aidiyet gösterdikleri gruplar aracılığıyla da tanımladıkları varsayımına dayanmaktadır; bu aidiyetler, bireylerin davranışlarını ve başkalarıyla etkileşimlerini etkilemektedir. Teoriye göre, sosyal kimlik, benlik kavramının ayrılmaz bir parçasıdır; bireyler, farklı sosyal gruplara üyelikleri aracılığıyla aidiyet duygusu kazanmaktadır. Bu aidiyet, bireylere grup üyeleriyle ortak bir bağ ve paylaşılan bir kimlik duygusu sağlayarak, amaç ve özdeğer hissini güçlendirmektedir. Ayrıca, grubun elde ettiği başarılar, üyelerinin özsaygısının pekişmesine dönüşmekte ve bireylerin kendi gruplarını diğer gruplarla kıyaslandığında olumlu bir şekilde değerlendirme eğiliminde olmalarını sağlamaktadır (aktaran Mcleod, 2023).

Sosyal kimlik teorisi, bireylerin sosyal kimliklerini nasıl benimsediklerini ve bunun davranışları üzerindeki etkisini açıklayan üç ana aşamadan oluşmaktadır. Vinney'in (2024) aktardığına göre, Sosyal Sınıflandırma (Social Categorization), bu aşamada bireyler kendilerini ve başkalarını, ırk, cinsiyet, din veya ulusal aidiyet gibi ortak özelliklere dayalı olarak gruplara ayırırlar. Söz konusu sınıflandırma, sosyal çevreyi daha anlaşılır hale getirmeye yardımcı olmaktadır. Sosyal Tanımlama (Social Identification), bireyler kendilerini belirli bir gruptan üye olarak tanımladıktan sonra, o grubun özelliklerini benimsemeye başlamaktadır. Böylece grup değerlerine, normlarına ve davranışlarına göre hareket etmeleri sağlanır. Bu benimseme, bireyin öz kimliğiyle bağlantılıdır, bu nedenle grup üyeliği ve grubun performansı, bireylerin özsaygısını artırmada önemli faktörlerdir. Sosyal Karşılaştırma (Social Comparison), grup kimliği belirlendikten sonra, bireyler kendi gruplarını diğer gruplarla karşılaştırmaya başlamaktadır. Karşılaştırma genellikle, bireyin kendi grubu lehine önyargılıdır, bu da grup üyelerinin diğer gruplara kıyasla tercih edilmesine yol açmaktadır. Süreç, önyargı, ayrımcılık ve sosyal çatışmalar gibi olguları anlamada önemli bir rol oynamaktadır.

Teoriye göre, “iç grup” (biz) ve “dış grup” (onlar) kavramları, bireylerin kendilerini kimliklerini belirledikleri gruplara nasıl ayırdıklarını yansıtmakta, diğer gruplar ise farklı veya yabancı olarak görülmektedir. Bu ayrımcılık, diğer gruplara karşı önyargılı ve şiddet içeren davranışlara yol açabilir ve ırkçılık ile toplumsal çatışmaların artmasına katkıda bulunabilir. Aşırı durumlarda, Holokost veya Ruanda

ve Yugoslavya'daki soykırımlar gibi örneklerde bu tür ayrımcılık kanlı çatışmalara ve kitlesel yok etmeye dönüşebilir (aktaran Mcleod, 2023).

Sosyal kimlik çeşitli alt kimliklere ayrılmaktadır. Bunlar arasında en önemlileri kültürel kimlik ve dini kimliktir. Kültürel kimlik, bireylerin ortak değerlerini, geleneklerini ve göreneklerini yansıtırken, dini kimlik ise bireylerin benimsediği inançlar ve dini pratikler doğrultusunda şekillenmektedir (Coşkun, 2014).

Kültür, kimliği şekillendirmekte ve onun özelliklerini ortaya koyarak toplumun zenginliğini ve gelişim kapasitesini artırmaktadır. Kültürel kimlik, bireylerin kendilerini başkalarıyla olan ilişkileri üzerinden tanımlamalarına imkân sağlamakta ve bireyleri tanımlamada bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu doğrultuda, kültürel kimlik, bireyler arasında ortak olan maddi ya da manevi niteliklerin, düşünce ve davranış kalıplarının büyük ölçüde benzerlik gösterdiği ya da uyum sağladığı bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Moursi, 2013).

Louis-Jacques Dorais, kimliğin sabit bir yapı olmadığını, bireylerin sosyal çevreleriyle kurdukları etkileşimler aracılığıyla şekillenen dinamik bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda dil, bireylerin günlük etkileşimleri sırasında kimliklerini ifade etmelerinde temel bir araç olarak işlev görmektedir. Dorais'e göre, kimlik aynı zamanda, bireylerin düşünceler, davranış biçimleri ve değerler konusunda ortak bir anlayış geliştirdikleri kolektif bir katılım süreciyle oluşmaktadır. Söz konusu kolektif katılım, bireylerin çevreleri üzerinde etkide bulunmalarını ve kendi davranış modellerini başkalarına aktarmalarını mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte, bireyler diğer gruplardan olan farklılıklarının bilincindedir ve bu farkındalık, kimliklerinin farklı bir şekilde inşa edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu kuramsal çerçevede kimlik, gruba aidiyet ve yakınlığı ifade eden benzerlik boyutuyla, bireylerin diğerlerinden ayrışmasını sağlayan farklılık boyutunu içeren çift yönlü bir süreç olarak değerlendirilmektedir (aktaran Bridja ve Sikouk, 2021).

Günümüzde kültürel kimlik, kültür ile kimlik arasındaki yakın ilişki sayesinde toplumların bütünlüğünü korumada önemli bir rol oynamaktadır. İnsanın kültür üretme yetisi, onu diğer canlı varlıklardan ayıran temel bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Kültür, sosyal kimliğin ayrılmaz bir parçası olup, dil, tarihsel özgünlük ve temel insan ihtiyaçlarına verilen yanıtlar aracılığıyla bireyin kişiliğinin oluşumuna doğrudan katkı sağlamaktadır. Kültür, yalnızca gelenek ve göreneklerin birikimi olarak değil, kimliğin şekillenmesine katkı sağlayan karmaşık bir değerler

ve anlamlar sistemi olarak ele alınmalıdır. Kültür, bireyler ile toplum arasındaki dengeyi koruyarak kimliklerin inşasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Imad, 2017, ss. 59–60).

Kimlik, bireyin ya da grubun kültürel, sosyal ve tarihsel oluşumunu yansıtan dinamik bir kavramdır ve aidiyet ile farklılık özelliklerini belirleyen bir  er eve olarak işlev görmektedir. Kimlik, bireysel ya da toplumsal öz farkındalık ile kültürel çevreyle kurulan etkileşim arasında salınmakta olup, “ben” ya da “biz” duygusunun inşasına yol açmaktadır. Bireysel kimlik, kişiye diğerlerinden ayıran kişisel özelliklerin bir yansıması olarak görülürken, kolektif kimlik, grup  yeleri arasında paylaşılan kültürel ve sosyal ortak unsurları temsil etmektedir (Redwan, 2012, s. 85). Kimlik, zaman içinde değişen ekonomik, sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak şekillenebilen esnek ve uyum sağlayabilen bir yapıya sahiptir. Ancak, bu süreçte kimlik çeşitli krizlerle karşı karşıya kalabilir ve bu durum, kimliğin yeniden inşasını ya da temel unsurlarının güçlendirilmesini zorunlu kılabilir. Ayrıca kimlik, izole bir yapıda varlık göstermez; diğer kültürlerle kurulan etkileşim, kimliğin zenginleşmesine katkı sağlarken, aynı zamanda özgünlüğü koruma ile gelişime açık olma arasında bir denge kurulmasını da gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda kimlik, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde aidiyet ve farklılık hissinin inşasında merkezi bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Redwan, 2012, s. 86).

Dini kimlik, yalnızca inanç temelli bir aidiyet değil; bireylerin dünyayı algılayış biçimini belirleyen ve sosyal etkileşimleri ile davranışlarını etkileyen kapsamlı bir  er eve olarak değerlendirilmektedir. Bu kimlik, bireye aidiyet hissi kazandıran ve onu diğerlerinden ayıran bir değerler ve inançlar bütününe dayanmaktadır. Ancak, dini kimlik ayrımcı bağlamlarda kullanıldığında zihinsel kapalılığa da yol açabilmektedir. Irk, cinsiyet, dil ve kültür gibi diğer kimlik unsurlarının da bireylerin aidiyet duygusunun oluşumunda önemli rol oynadığı kuşkusuzdur. Bununla birlikte, dini kimliğin etkileri, insanlar arasındaki ilişkilerde daha derin ve daha güçlü olabilmektedir. Zira din, insan doğasında köklü bir yer edinmiş olup, fitri bir merkez olarak kabul edilmektedir. Dini kimliğin etkisi, toplumsal ve kültürel yaşamın birçok yönünü kapsayacak şekilde genişleyebilmektedir. Esnek ve kapsayıcı temeller üzerine inşa edildiğinde toplumsal uyumu sağlayan bir unsur hâline gelebilirken; katı ve dışlayıcı biçimde

benimsendiğinde ise toplumsal gerilimlerin kaynağı hâline de gelebilmektedir (Ben Dunia, 2018).

Devletin dini kimliğinin belirlenmesi meselesi, özellikle farklı mezhep ve dini grupların bir arada yaşadığı toplumlarda, birçok siyasi ve sosyal bağlamda tartışmalara yol açan bir konudur. Devlete tek bir dini kimliğin dayatılması, belirli bir mezhebin ya da dini grubun diğerleri üzerinde üstünlük kazanmasına neden olabilir ve toplumsal istikrarı tehdit ederek iç gerilimlere ve çatışmalara yol açabilmektedir İslam tarihindeki mezhepsel çatışmalarda ve Avrupa’da belirli bir dini kimliğin benimsenmesi sonucu yaşanan savaşlar ve bölünmeler olduğu gibi tarihî ve güncel örneklerde açıkça görülmektedir. Bu nedenle, devletin dini kimliğini belirlerken toplumun yapısı ve farklı katmanları dikkate alınmalı, sosyal çeşitlilik göz önünde bulundurulmalıdır (Remeh, 2021).

1.4. Siyasal Kimlik

Siyasal kimliğin rolü devletin inşasında ve istikrarında merkezi bir öneme sahiptir. Çünkü devletin kurumlarının doğasını, siyasi sisteminin meşruiyetini ve toplumsal bağlarını belirleyen bir referans çerçevesi oluşturmaktadır. Kültürel kimlik, ortak değerlerin güçlendirilmesine katkı sağlamakta iken, sosyal kimlik, bireyler ve gruplar arasındaki ilişkilerin doğasını belirlemektedir. Siyasal kimlik ise, siyasi ve anayasal sistemin doğasını ve bireylerle siyasi sistem arasındaki ilişkiyi etkilemektedir. Devletin kimlik çeşitliliğini yönetme ve eşit vatandaşlık anlayışını güçlendirme konusundaki başarısı, istikrar ve kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunurken; birleşik bir ulusal kimliğin eksikliği, çatışmalar ve bölünmelere yol açabilir, bu da devletin birliğini ve sürekliliğini tehdit etmektedir (Wadi, 2020).

Bugün kimliğin, toplumsal duyguları uyandırmak ve mağduriyet ya da hak sahipliği hissini pekiştirmek amacıyla siyasi söylemlerde yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmekte; çağdaş siyasi hareketler ve partilerde açıkça gözlemlenmektedir. Ayrıca, bazı siyasi sistemlerin kimlik meselesini, kendi meşruiyetlerini güçlendirmek için istismar ettiği de belirtilmektedir (Bishara, 2022).

Aşkın (2010)'a göre, kültür kimliğin şekillenmesinde temel bir rol oynamaktadır; çünkü bireylerin ve toplumların toplumsal değişimlere uyum sağlama yeteneklerini etkileyen bir faktördür. Kültür, iki ana türe ayrılmaktadır. Katı kültür, nesiller boyu değişmeden miras kalan ve sabit olan özellikler taşıyarak tutarlı kimlikler oluşturur, ancak zaman zaman taassup ve toplumsal kapanıklığa neden olabilir. Diğer taraftan, esnek kültür daha fazla uyum sağlama kapasitesine sahip olup, çeşitliliği kabul ederek açık ve hoşgörülü kimliklerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Katı kültür, istikrar ve aidiyet sağlasa da aynı zamanda dışlayıcı eğilimler barındırabilir. Buna karşılık, esnek kültür karşılıklı kabulü teşvik etmekte olup, hızlı değişimlere uyum sağlama açısından bazı zorluklarla karşılaşabilir. Kültür, siyasi alanda uygulandığında esnek, toplumsal ve siyasi dönüşümlere açık, dinamik bir anlayış olarak kendini göstermektedir. Bu tür kültür, siyasi kültür veya vatandaşlık kültürü olarak adlandırılmakta olup, farklı alanlarda etkili olan bağımsız bir faktör olarak kabul edilmektedir.

Kimlik ile iktidar arasındaki ilişki karmaşık bir yapıya sahiptir. Zira kimlik, toplumsal nüfuzun dağılımında merkezi bir rol oynamakta ve hem kontrol hem de direniş amacıyla siyasal bir araç olarak kullanılabilmektedir. İktidar, başkaları üzerinde etki yaratma ve onların davranışlarını yönlendirme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yetki yalnızca devlete özgü olmayıp, gündelik toplumsal etkileşimlere de sirayet etmektedir. Topluluklar, sahip oldukları kimliği kendi güçlerini pekiştirmek için kullanmakta; nüfus büyüklüğü ve toplumsal etki düzeyi gibi unsurlardan faydalanarak siyasal sistem içerisindeki konumlarını güçlendirmektedir. Kimlik, aynı zamanda siyasal söylemlerin inşasında da belirleyici bir rol üstlenmektedir. Siyasal rejimler, kolektif kimliklere dayanarak çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmakta; bu süreçte ya toplumsal birliği güçlendirmeyi ya da gruplar arasında ayrışmalar yaratmayı hedeflemektedir. Bazı durumlarda, kimlik temelli politikalar belirli grupların dışlanmasına yol açmakta ve grupların muhalif pozisyonlar alarak siyasal çatışmalara ya da şiddet eylemlerine yönelmesine neden olabilmektedir. Öte yandan, marjinalleştirilmiş gruplar da kimliği bir direniş ve siyasi seferberlik aracı olarak kullanarak toplum içindeki konumlarını yeniden tanımlamayı hedeflemektedir (Ulusoy, 2020).

Kimlik arayışı, küreselleşmenin hızlanması ve geleneksel yapıların çözülmesiyle birlikte zorunlu bir hâle gelmiştir, bireyleri kimliklerini sürekli olarak

yeniden şekillendirmeye yöneltmiştir. Modern toplumlarda, kimlik kazanımı artık aile ya da topluluk aracılığıyla otomatik bir şekilde gerçekleşen bir süreç olmaktan çıkmış, bireylerin kendi kimliklerini inşa etmeleri gereken bir projeye dönüşmüştür. Bu dönüşüm, “kimlik tutkusu” adı verilen bir olguyu doğurmuş; insanlar, kimliklerini dış görünüşleri ya da kimliklerini belirleyen ve aidiyet duygularını güçlendiren gruplara katılım yoluyla varlıklarını pekiştirmeye çalışmaktadırlar (Bilgin, 2007, ss. 21–23).

Bu tutku yalnızca aidiyet ihtiyacından kaynaklanmaz, aynı zamanda bireylerin diğerlerinden farklı olma arzusundan da doğmaktadır. Bazen kimlik arayışı, dışlama aracı haline gelebilir. Bu noktada kimlik, iki yönlü bir silah haline gelir; bireye istikrar ve aidiyet duygusu sağlarken, aynı zamanda başkalarını dışlama veya marjinalleştirme amacıyla kullanıldığında çatışmalara neden olabilmektedir (Bilgin, 2007, ss. 25–26).

1.4.1. Ulusal kimlik

Ulusal kimlik, bireyin toplum içindeki konumunu belirleyen temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, bireyin ait olduğu devlete yönelik bağlılığını yansıtan çeşitli özellikler ve niteliklerin bütününe temsil etmekte; aynı zamanda onun düşünsel, kültürel ve davranışsal düzeydeki ilişkisini ifade etmektedir. Ulusal kimlik, bireyin kendisini bağlı hissettiği toplumla olan bağıı belirleyen, bir dizi manevi ve maddi unsuru içermektedir. Manevi unsurlar arasında aidiyet, sadakat ve sorumluluk bilinci yer alırken, maddi unsurlar ise eğitim, sağlık, ekonomi, güvenlik ve altyapı gibi ulusal kurumları kapsamaktadır. Ulusal kimlik, bireyin eğitim, mülkiyet ve çalışma gibi haklardan yararlanmasının yanı sıra, yasalara saygı, topluma hizmet etme ve kamu mallarını koruma gibi yükümlülükleri yerine getirmesiyle de şekillenmektedir. Ulusal kimlik, ulusal bilincin güçlendirilmesi, toplumsal dayanışmanın sağlanması ve toplumsal gelişim sürecine katkıda bulunulmasında merkezi bir rol oynar ve onu ulusal kalkınma ve istikrar için vazgeçilmez bir unsur haline getirmektedir (Muhammed, 2023).

Ulusal kimlik, farklı dini, kültürel ve etnik geçmişlere sahip bireylerin aynı devlet çatısı altında vatandaşlık bilincini paylaşmaları sonucunda oluşan dinamik bir yapı, bireylerin tek bir ulusun parçası olduklarına dair ortak bir düşünce ve duyguyu benimsemeleriyle şekillenmektedir. Ayrıca, bireyin kendisini bir ulusun mensubu

olarak öz-kategorizasyon süreciyle tanımlamasını ve bu aidiyet üzerinden sadakat gibi duygusal bağlar geliştirmesini kapsamaktadır. Şengöz (2022)'e göre, söz konusu aidiyet duygusu bireylerde grup lehine olumlu hislerin oluşmasına ve bireylerin birbirlerini şahsen tanımasalar dahi topluluk yararına hareket etmelerine zemin hazırlamaktadır. Ulusal kimlik, bireylerin belirli bir ulusa aidiyet hissederek diğer uluslardan bilinçli bir şekilde ayrışmalarını sağlayan, kolektif bilincin inşasında temel bir rol oynamakta ve ulusal gurur ile aidiyet duygusunun güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak, bu aidiyetin aşırı boyutlara ulaşması durumunda, bireylerin kendi uluslarını üstün görerek diğer ulusları küçümsemeleri anlamına gelen şovenist tutumlar gelişebilmektedir. Nihayetinde, ulusal kimlik; ulusal semboller, dil, ortak tarih ve kültürel pratikler gibi unsurlar aracılığıyla bireylerin günlük yaşamında sosyal olarak inşa edilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ulusal kimlik, doğrudan modern çağın bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve ulus devletin inşasında temel bir araç haline gelmiştir. Devlet, kendisini vatandaşların varsayılan kimliğiyle özdeşleştiren bir kimlik çerçevesinde tanımlamaya başlamıştır. Oysa modern öncesi dönemlerde, birleşik bir toplumsal kimlik oluşturma gerekliliği söz konusu değildi. Zira o dönemlerde devletin meşruiyeti, hanedan kökeni veya dini otorite gibi geleneksel temellere dayanmakta, yönetici ile yönetilenler arasında ortak bir kimlik algısına ihtiyaç duyulmamaktaydı. Ancak modern siyasal sistemlerin gelişmesiyle birlikte, devletler geniş halk kitlelerinin sadakatini sağlamaya yönelik bir ihtiyaç hissetmiş ve bu doğrultuda kapsayıcı bir ulusal kimlik inşa etme sürecine girmişlerdir (Yıldız, 2007).

Ulusal kimlik kavramı, özellikle Fransız Devrimi'nin ardından belirgin bir şekilde şekillenmiş ve halkın siyasi meşruiyetin kaynağı olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ulus devletin yükselişiyle birlikte, ulusal kimlik bireylerin devlet sınırları içindeki aidiyetlerini belirlemede temel referans haline gelmiştir. Modern devlet, vatandaşlarını ortak bir kimlik altında birleştirmek amacıyla, başta dil ve kültür olmak üzere çeşitli araçlara başvurmuş; bu unsurlar, ulusal aidiyet duygusunun inşasında merkezi bir rol oynamıştır. Ulusal kimlik üç temel varsayıma dayanmaktadır; dünyanın uluslara bölünmüş olduğu, her bireyin mutlaka bir ulusa ait olması gerektiği ve ulusun, kendi amaçlarını özgürlük ve bağımsızlık temelinde gerçekleştirebilmesi için meşru otoritenin tek kaynağı olmasıdır. Bu yaklaşımın önemi, birey ile topluluk arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamasında ve modern

devlet bağlamında kolektif kimliğin anlaşılmasına yeni bir zemin oluşturmada yatmaktadır. Ayrıca, kimlik inşasında psikolojik unsurlar da belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle aidiyet duygusu, bireylerin ulusal kimlik algılarında kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Ulusal kimlik yalnızca kültürel kimliğin kendiliğinden bir yansıması olarak değil, devletin ulusal projesine hizmet edecek biçimde yeniden şekillendirdiği çeşitli kültürel unsurlara dayalı bir inşa süreci olarak değerlendirilmektedir ve sadece kültürel kimliğin kendiliğinden bir yansıması olarak değil, devletin ulusal projesine hizmet edecek şekilde yeniden biçimlendirdiği çeşitli kültürel unsurlara dayalı bir inşa süreci olarak görülmektedir (Şimşek ve Ilgaz, 2010). Böylece, ulusal kimlik toplumsal aidiyet için hem bir çerçeve hem de temel bir kaynak konumuna gelmektedir.

Ulusal kimlik, ulus olarak tanımlanan kolektif bir toplumsal bağlam içerisinde oluşmakta ve düzenli toplumsal ilişkiler ağı çerçevesinde şekillenmektedir. Ulusal kimliğin incelenmesi, öncelikle ulus kavramının teorik boyutlarının ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Zira ulusal kimliğin varlığı, belirli bir coğrafi mekânda yaşayan ve bu kimliği somutlaştıran bir ulusun mevcudiyetine bağlıdır. Ulus kavramının tanımı ise din, dil, kültür, etnisite, coğrafi bölge ve ortak tarih gibi çok katmanlı ölçütlere dayanmaktadır. Bu ölçütler, bazı ulusların tarihsel olarak ortaya çıkışını açıklarken, bazı toplulukların ulusa dönüşememelerinin nedenlerini de ortaya koymaktadır. Ulus inşası, karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olarak görülebilir ve çeşitli unsurların bir araya gelmesini gerektirmektedir. Bu unsurlar arasında toplumsal bilinç ve ortak aidiyet duygusunu pekiştiren ideolojiler, toplumun maddi ve sosyal bütünleşmesine katkı sağlayan ekonomik yapılar ve siyasal düzeni tesis edebilen, coğrafi egemenliği sürdürebilen devlet mekanizmaları yer alabilir. Özellikle devlet aygıtı, ulus projesinin başarısı ve ulusal kimliğin inşasında belirleyici bir rol oynayabilir (Bayri, 2008).

Ulus, modern toplumun temel siyasi biçimi olarak kabul edilmekte ve bir dizi temel özelliğe sahiptir. Öncelikle, ulus belirli sınırlarla tanımlanmış ve denetim altında tutulan bir coğrafi bölgeye dayanır. Ayrıca bütünleşik bir siyasi ve hukuki toplumun oluşumunu garanti eden tek tip bir hukuk sistemi ve ortak hukuki kurumlara sahiptir. Tüm vatandaşlar, ulusun sosyal ve siyasi yaşamına katılarak toplumsal etkileşimi güçlendirir. Ulusal kültür ise kapsamlı ve genel bir eğitim sistemi aracılığıyla yayılmaktadır. Ulus, egemen bir devlet içinde köklü bir özerkliğe

sahip olup, uluslararası sistemde tanınan bir siyasi varlık olarak konumlandırılmaktadır. Bu unsurların bütünlüğü, ulusal ideoloji aracılığıyla meşruiyetini ve kimliğini güçlendirmektedir (Smith, 2018, s. 35).

Ulusal kimlik yalnızca ulus kavramıyla değil, aynı zamanda milliyetçilikle de yakından ilişkilidir. Smith'e göre, milliyetçiliği belirli bir nüfus grubunun kolektif kimliğini korumak, ulusal birliği sağlamak ve özerklik elde etmek amacıyla ortaya çıkan ideolojik bir hareket olarak tanımlamaktadır (Smith, 2018, s. 38). Bu bağlamda, grup üyelerinin bir kısmı mevcut veya potansiyel bir ulus oluşturduklarına inanmaktadır. Milliyetçilik, temel düşünsel ve politik yönelimleri belirleyen bir dizi ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkeler çerçevesinde dünya, her biri kendine özgü tarihi, yolu ve karakteri olan bağımsız milletlerden oluşan bir yapı olarak kabul edilmektedir. Millet, yalnızca siyasi otoritenin kaynağı olarak görülmekte ve meşruiyetini halkın iradesinden almaktadır. Özgürlük, bireylerin kendi milletlerine olan aidiyetleri aracılığıyla gerçekleşmekte olup, milli bağlılık, bireysel ve toplumsal kimliğin inşasında temel bir öncelik olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, ulusların öznel bağımsızlıklarını ve kendilerini ifade etme kapasitelerini en üst düzeyde sahip olmaları gerekir. Ayrıca adil ve istikrarlı bir uluslararası sistem, tüm milletlerin egemenliğini kabul etmeye ve bağımsızlıklarını güvence altına almaya dayanmakta; böylece dünya barışı ve halklar arasında uyum pekiştirilmektedir (Smith, 2018, s. 39).

1.4.1.1. Ulusal kimliğin unsurları

Ulusal kimlik, birbirleriyle bağlantılı çeşitli unsurlardan oluşur. Ulusal birliği pekiştiren dil, toplumsal kimliği dini ritüeller ve semboller aracılığıyla şekillendiren din, devletin egemenliğini uyguladığı bir temel olarak toprak ve kolektif aidiyeti destekleyen kurumlar ile ilişkileri kapsayan toplumsal yapı bu unsurlar arasındadır. Ancak kültürel boyut, bu unsurlarla iç içe geçmiş, çünkü dil ve din gibi unsurların yanı sıra, bayrak ve milli marş gibi devlet sembolleri üzerinden, ulusun tanımı ve uluslararası çevreyle ilişkisi bağlamında ulusal kimliğin belirlenmesine katkı sağlamaktadır. Tüm bu unsurlar bir araya gelerek ulusal kimliği oluşturur ve devletin konumunu belirlemektedir (Zoubi, 2022).

Yıldız'ın (2007) aktardığına göre, Anthony D. Smith ulusal kimliğin beş temel bileşene dayandığını belirtmektedir. Bunlar, ortak bir vatan algısı, ortak mitler ve

tarihî bellek, birleşik bir kitle kültürü, ortak hak ve yükümlülükler sistemi ve ortak bir ekonomidir. Bu unsurlar, modern ulus fikrinin inşa edildiği yapısal çerçeveyi temsil etmekte ve bireylerin birleşik bir siyasi varlığa aidiyet duygusunu geliştirmesine katkı sağlamaktadır.

1.4.1.2. *Ulusal kimlik modelleri*

Ulusal kimlik kavramı, 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'daki ulusalcı akımların ortaya çıkışıyla ilişkilidir. Bu dönemde iki ana düşünsel okul oluşmuştur. Birincisi, kimliğin kültür ve dil üzerine inşa edildiğini savunan Alman okuludur. İkincisi ise, aidiyetin belirlenmesinde özgür iradeye vurgu yapan Fransız okuludur. İki okul, Avrupa devletlerinin şekillenmesinde farklı yollarla etkili olmuş, bazıları kültürel ve tarihsel bağlara dayalı olarak oluşurken, diğerleri halkın siyasi iradesine dayanarak ulusun oluşumunu benimsemiştir (Arudaki, 2020). Fransız kimliği, Fransız Devrimi ve Aydınlanma ilkelerine dayanmaktadır; burada ulus, vatandaşlık ve cumhuriyetçi değerler üzerine inşa edilmekte ve bu da kimliğin daha kapsayıcı olmasına yol açmaktadır. Öte yandan, Alman kimliği, Romantik mirastan alınan kültürel ve dilsel temellere dayanmakta, bu da onu etnik ya da ırkî faktörlere daha yakın hale getirmektedir (Kökerer, 2023).

Alman ve Fransız modelleri, günümüzde modern devletin temellerini oluşturmaktadır. Almanya'da ülkenin birleşmesi 1871 yılına kadar gecikmiş, ulusal kimlik inşasını iç ve dış çatışmalarla yüklü ve karmaşık bir süreç haline getirmiştir. Alman milliyetçiliği etnik-kültürel bir nitelik benimsemiş ve daha az istikrarlı ve krizlere daha açık bir devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca federal sistemin benimsenmesi, devlet yönetimini karmaşık hâle getirmiş ve ulusal kimlik üzerinde yansımaları olan bölgesel farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kültürel ve etnik kimliğe odaklanması, aşırı milliyetçi eğilimlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamış ve siyasi istikrarsızlık dönemlerine yol açmıştır. Fransa'da ise ulusal kimlik, Fransız Devrimi'nden türetilen vatandaşlık ve siyasal ilkeler temelinde kurulmuş; devlet, farklı toplumsal grupları tek bir ulusal çerçevede bütünleştiren kapsayıcı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu durum, daha uyumlu bir devlet oluşmasına katkı sağlamış ve merkezi üniter yönetim sistemi, ulusal kimliğin güçlü bir otorite altında birleşmesini desteklemiştir. Buna rağmen, devlet göç ve kültürel çeşitlilikle ilgili, özellikle sömürge mirası bağlamında, zorluklarla karşılaşmıştır (Özdemir ve Bakan, 2016).

Dolayısıyla, ulus kavramı için sabit ve genel kabul görmüş bir tanım bulunmamakta ve yorumlar tarihsel ve coğrafi bağlama göre değişiklik göstermektedir. Etnik veya kültürel farklılıklar gözetilmeksizin halkları merkezi bir yönetim altında birleştirmeyi amaçlayan devlet temelli milliyetçilik Fransa örneğinde görülürken, ortak etnik ve dilsel bağlara dayalı etnik milliyetçilik Alman örneğinde ortaya çıkmaktadır. Milliyetçilik ve ulus devlet birbirleriyle sıkı bir şekilde ilişkili olup, karşılıklı olarak birbirini besleyerek gelişmektedir (Kırlıç, 2007).

Bazı ülkeler, etnik, kültürel ve dini çeşitlilikleriyle dikkat çeker ve bu bağlamda hükümetler, farklı toplumsal bileşenleri koruyan yasalar çıkararak ulusal kimliğin güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca, bu bileşenlere yönelik her türlü ayrımcılık ve kışkırtmanın önlenmesini garanti altına alır. Büyük göç dalgalarını kabul eden Batı ülkelerinde yeni gelen bireylerden, resmi dili etkin şekilde öğrenmeleri, demokratik ve laik değerleri benimsemeleri ve hukukun üstünlüğüne saygı göstermeleri beklenir. Bu uygulamalar, göçmenlerin topluma entegrasyonunu kolaylaştırmakta ve kapsayıcı bir ulusal kimlik çerçevesinde toplumun bütün üyelerini bir arada tutmayı sağlamaktadır (El-Moutadayene, 2016).

Günümüzde hükümetlerin temel amacı, süreklilik, istikrar ve kalkınmayı sağlamaktır. Bu hedeflere ulaşabilmek için toplumsal çeşitlilik ve farklılıklarla dolu bir gerçeklikle yüzleşmek zorundadır. Bu bağlamda, kimlik inşası sürecinde rol ve işlevler ön plana çıkmaktadır. Süreç boyunca, toplumun farklı bileşenleriyle uyumlu ve kapsayıcı bir kimlik oluşturulması hedeflenmektedir. Bu kimlik, toplumun tüm bireyleri tarafından kabul gören bir toplumsal sözleşme işlevi görmelidir. Böylelikle toplumsal istikrar güçlendirilmekte ve birbirine bağlı bir sosyal doku oluşturulmaktadır. Al-Deeb (2020, s. 105)'e göre, toplumsal bileşenlerin bir kimlikten memnuniyet duyması, ancak bu kimliğin bireysel kimliklerini derinlemesine ve içtenlikle yansıttığı durumlarda mümkündür. Memnuniyet, kimliğin bireylerin inançlarına, değerlerine ve temel ilkelerine saygı gösterdiği, aynı zamanda onların beklenti ve geleceğe dair arzularını doğru bir şekilde yansıttığı durumlarda gerçekleşmektedir. Ayrıca, kimliğin özgürlük, adalet, eşitlik ve tam vatandaşlık gibi evrensel ilkelere dayandığı koşullar altında, toplumsal aidiyetin güçlenmesi sağlanmaktadır.

Buna karşılık, toplumsal bileşenlerin bir kısmı tarafından kabul edilmeyen bir kimliğin zorla dayatılması, toplum içinde gerilim ve istikrarsızlık doğurabilmektedir.

Bu durum, belirli grupların dışlanmasına yol açarak korku ve ayrışma duygularını pekiştirebilir. Söz konusu ortamda, dışlanan gruplar ile toplumun geri kalanı arasındaki ilişkiler çatışma ve düşmanlık boyutuna ulaşabilmektedir (Al-Deeb, 2020, s.105).

İKİNCİ BÖLÜM

SURİYE DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE KİMLİĞİNİN İNŞASI (OSMANLI'NIN SON DÖNEMİ, FRANSIZ MANDASI DÖNEMİ)

Bu bölüm, modern Suriye devletinin ve kimliğinin şekillenmesine katkıda bulunan tarihsel ve siyasal etkenleri ele alacak ve özellikle Osmanlı ve Fransız dönemleri üzerinde duracaktır. Zira bu iki dönem, Suriye'nin siyasal yapısının, toplumsal dokusunun ve ulusal kimliğinin inşasında derin ve belirleyici bir etkiye sahiptir.

2.1. Suriye'ye Genel Bakış

Suriye adının kökeni Antik Yunan dönemine, özellikle Herodot'un kullandığı "Assyria" terimine dayanmaktadır. Bu isim, zamanla Suriye biçimini almıştır. Bununla birlikte, adın Fenike kenti Sur, İbranice "Siryon" veya Aramî Kralı Soros ile bağlantılı olabileceği yönünde farklı görüşler de vardır. Tarih boyunca Arapça bağlamda bölge için genellikle Şam adı kullanılmış, Osmanlı döneminde ise "Bilâdü's-Şam" terimi yaygın olmuştur. Avrupalılar Antik Çağ'dan itibaren Suriye adını benimsemiş ve Osmanlı sonrası dönemde de sürdürmüşlerdir. Coğrafi olarak Suriye, Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesişiminde stratejik bir konumda bulunmakta, bu durum ticaret ve hac yollarının merkezi olmasını sağlamış ve Şam, Halep, Palmira gibi şehirlerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca sık sık istilalara ve dış müdahalelere maruz kalmıştır (İshakoğlu, 2010).

Suriye, etnik ve dini açıdan büyük bir çeşitlilik barındırmaktadır. Nüfusun çoğunluğunu Araplar oluştururken, bunların büyük bir kısmı Sünni Müslümandır. Ülkede ayrıca çeşitli mezhep ve etnik gruplar da yaşamaktadır. Resmî ve en yaygın dil Arapça olmakla birlikte, azınlık dilleri de toplulukların kültürel ve sosyal hayatında önemli bir rol oynamaya devam etmektedir (Bağlıoğlu, 2013).

Suriye, mezhepsel ve etnik açıdan son derece çeşitli bir topluma sahiptir ve bu çeşitlilik ülkenin kimlik oluşumunda merkezi bir rol oynamaktadır. Ülkede Sünniler, Aleviler, Hristiyanlar, Dürzîler ve Şiiler gibi farklı dini gruplar bulunurken; Araplar, Kürtler, Türkmenler, Süryaniler, Ermeniler ve Çerkesler gibi çeşitli etnik topluluklar da yaşamaktadır. Bu çok katmanlı toplumsal yapı, Suriye'nin zengin ve karmaşık

kültürel dokusunun şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Ancak söz konusu çeşitlilik, devletin bütünlüğü ve ulusal kimliğin inşası açısından kimi zaman ciddi zorluklar yaratmaktadır ve yaratmaya devam etmektedir (Al-Sheikh, 2024).

Atacan'ın (2025) çalışmasına göre, Suriye'deki farklı toplulukların bir arada varlığı, ülkenin sosyal ve kültürel dokusuna benzersiz bir çeşitlilik kazandırmaktadır. Örneğin, ülkenin batısındaki kıyı köylerinde yaşayan Aleviler, bu bölgelerde önemli bir nüfus kesimini oluşturmaktadır. Türkmenler ise Selçuklu ve Memlük dönemlerinden bu yana Suriye topraklarında varlık göstermekte olup, özellikle Halep, Lazkiye, Humus ve Golan bölgelerinde yoğunlaşmakta ve dil ile kültürel kimliklerini korumaktadırlar. Ülkenin kuzeydoğusunda yerleşik olan Kürtler, kendilerine özgü gelenek ve görenekleriyle bölgesel kültürel çeşitliliğe katkıda bulunmaktadır. Benzer şekilde, başta Halep ve Şam olmak üzere çeşitli şehirlerde yaşayan Ermeniler de kültürel kimliklerini sürdürmektedir. Dürzîler ise esas olarak Süveyda ilinde yaşamaktadır ve tarihsel süreç boyunca dini ve kültürel özerkliklerini büyük ölçüde muhafaza etmişlerdir.

Tarih boyunca Bilâdü's-Şam, özellikle Şam kenti, yalnızca Emevîler döneminde yaklaşık bir asır boyunca merkezi bir yönetime sahip olmuştur. Bu dönemin dışında, Suriye toprakları uzun yüzyıllar boyunca farklı imparatorlukların egemenliği altında kalmış, yalnızca bir vilayet ya da birkaç vilayetten oluşan bir idari birim olarak dış otoritelere bağlı şekilde yönetilmiştir. Emevîler döneminde ise bu bölgeye özgü bir kimliğin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu kimlik üç temel unsur etrafında şekillenmiştir. Birincisi, Arapçanın yaygınlaşması ve resmî dil statüsü kazanmasıdır. Daha önce Arap nüfus arasında kullanılan çeşitli dillerden biri olan Arapça, bu dönemde kamu kurumlarında ve günlük yaşamda baskın dil haline gelmiştir. İkincisi, Suriye toplumundaki belirgin etnik ve dini çeşitliliktir. Araplar, Kürtler ve Süryaniler gibi farklı etnik grupların yanı sıra, İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi çeşitli inanç toplulukları bir arada yaşamıştır. Üçüncüsü ise, Bizans mirası ile yerel Arap geleneklerinin ve İslam fetihleriyle gelen kültürel unsurların etkileşimiyle oluşan ortak bir kültürel yapının ortaya çıkışıdır (Arudaki, 2020). Emevî halifeliğinin merkezinin Şam'da bulunması, bu kimliğin oluşumunda ve sonraki dönemlerde Abbâsîler ve Osmanlılar zamanında dahi devamlılık göstermesinde merkezi bir rol oynamıştır.

Suriye, bağımsız bir devlet olarak tarihsel anlamda ancak modern Suriye devletinin kuruluşuyla ortaya çıkmıştır. Bu devlet, Sykes-Picot Anlaşması ve Fransız mandası gibi sömürgeci bölünmeler ve dayatmaların bir sonucu olarak şekillenmiştir. Böylelikle, kimi zaman “Küçük Suriye” ya da “doğal olmayan Suriye”, bazen de “yeni Suriye” olarak adlandırılan, coğrafi ve tarihsel dokudan kopuk, yapay ve parçalı bir oluşum meydana gelmiştir. Kuruluşundan itibaren Suriye devleti, birbirleriyle rekabet eden kimlikler arasında derin çatışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Toplumun bir kesimi Suriye’yi mevcut coğrafi sınırlarıyla ulusal bir devlet olarak değerlendirirken, diğerleri onu daha geniş projelerin parçası olarak görmüştür. Bu alternatif projeler arasında, doğal Suriye kimliğiyle bütün Levant bölgesini kapsayan bir vizyon, Suriye’yi Arap ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul eden Arap milliyetçiliği, onu İslam ümmetinin bir parçası sayan İslamcı yaklaşım ve enternasyonal komünist ideoloji gibi farklı ideolojik yönelimler bulunmaktadır. Kimliğe ve aidiyete dair bu çoğulcu ve kimi zaman çelişkili yaklaşımlar, Suriye devletini daha geniş ulusal ya da birlikçi projeler arasında askıda duran geçici bir çerçeveye dönüştürmüş, onun sağlam bir yapı kazanmasını engellemiş ve net bir ortak tanımdan yoksun, kırılgan bir proje hâline gelmesine yol açmıştır (Zughair, 2023).

2.2. Osmanlı Yönetimi Dönemi

Suriye toprakları, Osmanlı egemenliğine 1516 yılında Sultan I. Selim’in Mercidabık Savaşı’nda Memlûkleri mağlup etmesiyle girmiştir. Osmanlı idaresi, Memlûk döneminden miras kalan birçok idarî bölünmeyi muhafaza etmiş, zamanla bu yapıyı yeniden şekillendirmiştir. Şam bölgesi, Halep ve Trablus gibi büyük vilayetler oluşturulmuş, bu vilayetlere bağlı olarak daha küçük sancaklar inşa edilmiştir (Kahlous, 2021). Böylece Osmanlılar, bölgeyi hem merkezî otoriteye bağlı kılacak şekilde hem de yerel unsurlarla uyumlu bir idarî düzen içerisinde yönetmeyi amaçlamışlardır.

Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altına giren Arap vilayetlerini yönetirken esnek bir idare anlayışı benimsemiş, bu bölgelerin kültürel ve toplumsal özgünlüklerine saygı göstermeye özen göstermiştir. Halkın gelenekleri, görenekleri ve Osmanlı öncesi döneme ait yerel yönetim yapıları büyük ölçüde korunmuştur. Sultan I. Selim ile oğlu Kanuni Sultan Süleyman, başta Bilâdü’ş-Şam olmak üzere bu vilayetlerdeki idarî ve siyasal yapının büyük ölçüde devam ettirilmesini sağlamışlardır. Bu

yaklaşım, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısında istikrarı ve toplumsal uyumu sürdürme çabasının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. 1864 yılında yürürlüğe giren Vilayet Nizamnamesi, mevcut idarî yapıda köklü bir değişiklik getirmemekle birlikte, o döneme kadar fiilen uygulanmakta olan sistemi resmî bir çerçeveye oturtmuştur. Nizamnamenin ilk maddelerinde, Osmanlı Devleti'nin idarî olarak vilayet adı verilen birimlere ayrıldığı belirtilmiştir ve her vilayetin başında bir valinin bulunması öngörülmüştür. Mevcut uygulamanın yasallaştırılması niteliği taşıyan bu düzenleme, aynı zamanda bazı vilayetlerin birleştirilmesine ve yeni vilayetlerin kurulmasına da zemin hazırlamıştır. Bu düzenlemeler Bilâdü's-Şam bölgesini de kapsamış; bölgenin idarî yapısında çeşitli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Suriye vilayeti, başta Şam ve Trablus olmak üzere geniş bir alanı kapsarken, Halep vilayeti, Cezire bölgesi ve Anadolu'nun bazı kısımlarını da içine alacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır (Ben Saleh ve Ben Salem, 2018).

II. Abdülhamid döneminde Suriye'nin idarî yapısı yeniden düzenlenmiş ve Suriye, birkaç ana idarî birime ayrılmıştır. Başkenti Şam olan Suriye Vilayeti, kuzeydeki ticaret merkezi olarak öne çıkan Halep Vilayeti, daha sonra ayrılarak kıyı bölgelerini kapsayan Beyrut Vilayeti, dinî önemi nedeniyle doğrudan İstanbul'a bağlı olan Kudüs Mutasarrıflığı, ve stratejik konumuyla öne çıkan doğudaki Deyr-i Zor Mutasarrıflığıdır. Bu idarî taksimat, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar büyük ölçüde korunmuştur (Hakim, 1991, ss. 51-52).

Dolayısıyla, 1864 ile 1914 yılları arasındaki dönemde Suriye, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat adı verilen reform süreci çerçevesinde birçok idarî değişime sahne olmuştur. Osmanlı Devleti, bu reformlarla idarî teşkilatı yeniden yapılandırmayı ve merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaçlamıştır. Ancak bu merkeziyetçi yönelime rağmen, yerel düzeyde sembolik bir temsilin korunmasına da özen gösterilmiştir. Bu dönüşümün en belirgin yansıması, vilayetlerin hiyerarşik idarî birimlere ayrılması şeklinde gerçekleşmiştir. Vilayet, sancak, kaza ve nahiye olmak üzere dört kademeli bir idarî yapı benimsenmiştir. Aynı zamanda, Babîâli tarafından atanan valilerin yetki ve görev alanları açık bir şekilde tanımlanmıştır (Al-Awad, 1969).

İdarî reformlar, başta Kırım Savaşı¹ ve İbrahim Paşa'nın seferi olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı çeşitli siyasî ve askerî krizlerin, ayrıca özellikle Britanya ve Fransa'nın öncülüğündeki Avrupa güçlerinin artan baskılarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Osmanlı yönetimi, imparatorluğun birliğini korumak amacıyla kapsamlı bir dizi reform gerçekleştirmeye yönelmiştir. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın başlarında başlattığı reform hareketleriyle, müslüman ve gayrimüslim tebaanın devletle olan ilişkilerini yeniden yapılandırmayı hedeflemiştir. Topluluklar arasında eşitliği esas alan ve kapsayıcı bir Osmanlı kimliği inşa etmeyi amaçlayan “Osmanlıcılık” ideolojisi temel alınmıştır. Bu reformların en dikkat çekici adımlarından biri 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı “Hatt-ı Hümayun” olmuştur. Ferman, tüm Osmanlı vatandaşlarına din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin eşit haklar tanımış ve Hristiyan tebaanın devlet kademelerinde yüksek mevkilere gelmesinin önünü açmıştır. Ayrıca, dönemin önde gelen reformcu devlet adamlarından olan Sadrazam Âli Paşa ve Hariciye Nazırı Fuat Paşa, yerel kimliğin güçlendirilmesine yönelik üç temel yasa taslağı hazırlamış ve o dönemde bu yasalar Suriye'nin yerel kimliğinin yerleşip pekişmesinde belirleyici bir rol oynamışlardır (Wattfa, 2019).

1858 Arazi Kanunnamesi, Osmanlı Devleti tarafından çıkarılmış olup, toprak mülkiyetini düzenlemeyi ve arazilerin resmî kayıtlara geçirilmesini amaçlamış ve bireylerin toprak üzerindeki mülkiyet haklarını tanıyan ve güvence altına alan temel düzenlemelerden biri olarak kabul edilmektedir. Yasaya göre, mülkiyet hakkı devlet tarafından tutulan resmî sicillere kaydedilmiş ve bireylerin toprak üzerindeki yasal haklarını ispat etmelerini mümkün kılmıştır (Aytekin, 2005). 1864 Vilayet Nizamnamesi ise Osmanlı taşra yönetimini yeniden yapılandırmayı hedeflemiş ve yerel yönetimlerin merkezî otoriteye daha sıkı bağlanmasını sağlamıştır.

¹Kırım Savaşı, 1853 ile 1856 yılları arasında gerçekleşen askerî bir çatışmadır. Bu savaşta Osmanlı Devleti, Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Kırım Yarımadası'nda Rus İmparatorluğu'na karşı mücadele etmiştir. Osmanlı'nın yanında İngiltere, Fransa ve İtalya savaşa katılırken, Avusturya dolaylı olarak Rusya'yı desteklemiştir. Savaşın çıkış nedeni, dinî ve siyasî gerginliklerdi; Rusya, kutsal topraklardaki Ortodoksların hamisi olduğunu ileri sürerek Osmanlı topraklarında nüfuzunu artırmak istemiştir. Bu durum, Rusya'nın bölgedeki hakimiyetinden endişe duyan büyük Avrupa güçlerinin müdahalesine yol açmıştır. Savaş, 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile sona ermiştir. Bu antlaşma Rusya'ya Karadeniz'de deniz üssü kurma yasağı gibi sınırlamalar getirmiş ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını teyit etmiştir. Ayrıca, Fransa ve İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunun güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Osama, 2024).

Nizamnameye göre, imparatorluk toprakları vilayetler hâlinde organize edilmiş ve her vilayet, doğrudan padişah tarafından atanan bir vali tarafından yönetilmiştir. Valiye verilen yetkiler, idarî işlerin düzenlenmesi, adaletin sağlanması ve maliye işlerinin yürütülmesi gibi alanları kapsamıştır (Kartal, 2014). 1869 Osmanlı Tabiiyet Kanunu ise modern vatandaşlık anlayışını tesis etmek amacıyla çıkarılmış, geleneksel reaya statüsünü kaldırarak tüm bireyleri Osmanlı vatandaşı olarak tanımlamıştır (Ulukaya, 2022). Böylece dinî ve etnik kökene bakılmaksızın Osmanlı topraklarında yaşayanlara eşit vatandaşlık hakları tanınmış ve ortak bir hukukî kimliğin temellerini atmıştır.

Osmanlı Tabiiyet Kanunu, Osmanlı kimliğinin güçlendirilmesine katkı sağlamış olsa da, yerel halk arasında yeni kimlik tasavvurlarının ve aidiyet biçimlerinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Ancak önde gelen bazı entelektüeller, başta Butrus el-Bustânî olmak üzere, Osmanlı Devleti'ne aidiyet ile gelişmekte olan Suriye kimliği arasında esaslı bir çelişki görmemekteydiler (Wattfa, 2019). Aksine, bu iki aidiyet biçimini uzlaştırmaya yönelik bir yaklaşım benimsemişlerdir. Bu eğilim, özellikle gayrimüslim azınlıklar arasında Batı güçlerinin artan etkisiyle birlikte gelişen ayrılıkçı eğilimlere karşı bir kaygının sonucuydu. Bu nedenle, entelektüeller azınlıkları Osmanlı'nın toplumsal ve siyasal dokusu içine entegre etmeye ve onların devlete olan bağlılıklarını pekiştirmeye çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti, idarî reformların yanı sıra başka alanlarda da ıslahatlara önem vermeye başlamıştır. Vilayetlerde matbaa ve basın faaliyetlerine yatırım yapılmış, resmî yayın organı olarak Suriye gazetesi yayımlanmıştır. Suriye gazetesi, Osmanlı Devleti'nin politikalarını halka tanıtmak, resmî haberleri duyurmak ve halkı bilgilendirmek amacıyla önemli bir araç işlevi görmüştür. Ayrıca, Hüseyin Nâzım Paşa'nın idaresi altında, Suriye'de sağlık, eğitim ve tarım alanlarında çeşitli reformlar hayata geçirilmiştir. Bu reformlar arasında hastanelerin inşası ve sağlık hizmetlerinin genişletilmesi, halk sağlığının iyileştirilmesi hedeflenmiş, aynı zamanda Türk-İslâm kültürünün öğretilmesine yönelik okulların kurulması da bu dönemin dikkat çekici gelişmeleri arasında yer almıştır (Kılbaş, 2021).

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti, bölgedeki toplumsal uyum ve bütünlüğü güçlendirmeye yönelik politikalarını kararlılıkla sürdürmüştür. Bu çerçevede, resmî ve halk katılımıyla gerçekleştirilen dini ve millî törenler, Osmanlı

kimliğine bağlılığı pekiştirmede önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Devlet, sosyal hizmetlerin sunulmasına, İslami kutsal mekânların korunmasına ve hacıların yanı sıra muhtaç kesimlerin desteklenmesine özel bir önem atfetmiştir. Aynı zamanda, gayrimüslim cemaatlerin dinî özgürlüklerinin korunması ve ibadetlerini serbestçe yerine getirmeleri sağlanarak, çok kültürlü yapının istikrarının temini hedeflenmiştir. Bu politika, Osmanlı yönetiminin toplumsal dengeyi koruma ve farklı etnik-dini toplulukların barış içinde bir arada yaşamasını sağlama konusundaki temel yaklaşımını yansıtmaktadır (Yurt ve Tuğluca, 2022).

Çeker (2010)'e göre, 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte Suriye'nin stratejik önemi önemli ölçüde artmış ve bölge, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük sömürgeci güçler arasında yoğun bir rekabetin odağı haline gelmiştir. Aynı dönemde, Osmanlı yönetimine bağlılığı sarsan Arap milliyetçiliği hareketi de bölgede yükselmeye başlamış, Arap desteği giderek artan bir şekilde Osmanlı yönetimine karşı muhalefet pozisyonuna dönüşmüştür.

Matbaanın yaygınlaşması, Osmanlı yönetimine yönelik muhalif söylemlerin artmasında önemli bir rol oynamıştır. Bölgedeki daha açık ve yaygın bir şekilde belgelenmeye başlanmıştır. Suriye ve Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde uygulanan reformlara özellikle Suriye'de Osmanlı idaresini iyileştirmeye çalışan önemli isimlerden biri olan vali Midhat Paşa'nın reformlarına dikkate değer bir ilgi gösterilen çalışmalar ortaya çıkmış olsa da, bu durum bazı Suriyeli entelektüellerin Osmanlı idaresini eleştirmelerini ve etkinliğini sorgulamalarını engellememiştir (Seikaly, 2010). Bu eleştiriler, bölgedeki siyasal ve toplumsal dönüşümlere yönelik artan farkındalığın bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Medhat Paşa, Osmanlı döneminde Suriye yönetimini devraldığı süre zarfında çeşitli projeler ve reformlar gerçekleştirmeye çalışmış olmakla birlikte, çabaları giderek derinleşen krizleri çözmede başarılı olamamış, ardından gelen yöneticiler de benzer şekilde başarısız olmuştur. Bunun temel sebebi, Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki zayıflığı ve devletin düzeni sağlama ve istikrarı garanti altına alma gücü azalmıştır. Ayrıca, iç bölünmeler ve özellikle Fransa ile İngiltere destekli Hristiyan misyonerlik faaliyetleri gibi dış müdahaleler, güvenlik ortamını ciddi şekilde sarsmıştır. Avrupa güçleri, bu faaliyetleri nüfuzlarını artırmak ve Hristiyan azınlıkları desteklemek için bir araç olarak kullanmış, gerilimi tırmandırmış ve bölgedeki siyasi ve toplumsal krizin derinleşmesine yol açmıştır (Sofuoğlu, 2012).

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve İttihat ve Terakki Cemiyet'in² 1908 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, Şam'da önemli bir siyasi dönüşüm yaşanmıştır. Başlangıçta, birçok Suriye reformcusu bu değişiklikleri gerçek reformların önünü açacağı ümidiyle memnuniyetle karşılamıştır. Ancak, yeni yönetim ideolojisinin Türk milliyetçiliğini pekiştirmeye dayandığı ortaya çıkınca, imparatorluk içindeki Türk olmayan grupların, özellikle Arapların beklentileriyle çatışmıştır. Bu bağlamda, ilk nesil Suriyeli reformcular, devletin tüm unsurlarının adil temsiline olanak sağlayan ve Arapların maruz kaldığı dışlanmayı gidermeye odaklanan merkezîyetçi olmayan bir siyasi sistem çağrısını öne çıkarmışlardır. Reformcuların çoğu Osmanlı İmparatorluğu'nu birleştirici bir siyasi yapı olarak benimsemeye devam ederken, Arap kimliği hem kültürel hem de siyasi bir referans çerçevesinde şekillenmeye başlamış, bu süreçte ılımlı kesimlerden radikal gruplara kadar uzanan geniş bir yelpazede "Arapçılık" akımı ortaya çıkmıştır. İttihatçıların Arap hareketlerine yönelik artan baskıcı politikaları sonucunda, Saltanat'tan ayrılma fikri gündeme gelmiştir. Özellikle 1913 Paris Konferansı'nda gerçekleşen diyalog girişimlerinin başarısızlığı üzerine, bazı Arap milliyetçileri, Osmanlı hakimiyetinden kurtulma çabalarını destekleyecek dış bir güç olarak İngiltere ile ilişki kurmaya yönelmiştir (Kailash, 2024, s. 371).

Osmanlı yönetimi altında Levant bölgesi birçok kriz döneminden geçmiş olmakla birlikte, bu süreçlerin çoğunda şiddetli kimlik çatışmalarından ziyade idari dışlanma ön plandaydı. Osmanlı Devleti, siyasi sadakat ve vergi toplama dışında, yerel toplumların kültürel yapıları ve kimliklerine doğrudan müdahale etmeksizin egemenliğini pekiştirmeyi amaçlamıştır. Modern anlamda Suriye ulusal kimliği kavramı henüz ortaya çıkmamış olsa da, İslam ve Arap kimliğiyle etkileşim içinde

²İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde önde gelen reform hareketlerinden biri olarak kabul edilir. 1906 yılında Selanik'te genç subaylardan oluşan bir grup tarafından kurulmuş; ardından izleyen iki yıl içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli idari merkezlerinde görev yapan Türk ve Arap subaylar ile sivil memurları kapsayan ek şubeler oluşturulmuştur. Üyelerinin çoğunluğu yükselen orta sınıfa mensup olup, mesleki eğitimlerini askeri kurumlarda almışlardır. Cemiyet, Osmanlı Devletinin bütünlüğünü güçlendirmeyi amaçlayan bir iç reform projesini benimsemiş, Osmanlılık ideolojisi üzerine dayanarak ortak bir kimlik oluşturmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konulması talebini, II. Abdülhamid'in yönetimine karşı sembolik bir araç olarak kullanmıştır. Siyasi faaliyetleri, Temmuz 1908 hareketiyle doruğa ulaşmış; bu hareket, padişahı yaklaşık otuz yıl boyunca askıya alınmış olan anayasanın yeniden uygulanmasını zorlamış ve Osmanlı Devleti'nde anayasal dönüşümler sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Al-Atassi, 2015, s. 36).

olan ortak bir kimlikten söz etmek mümkündür ve bu kimlik esaslı bir çatışma yaşamamıştır (Al-Abbar, 2021). Ancak Osmanlı döneminin sonlarına doğru, yükselen milliyetçi eğilimler ve bölgeye Türk dili ve kimliğini dayatmayı amaçlayan Türkleştirme politikasının ortaya çıkmasıyla birlikte, kimlik temelli bir krizin ilk işaretleri belirmiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı kimliğinden tamamen bağımsız yeni bir kimlik inşası arayışının önünü açmıştır.

Bu dönemin koşullarına bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu bir siyasi yapı olduğu ve içerisinde Ermeniler, Yahudiler, Süryaniler, Ruslar, Dürziler, Nusayriler, Gürcüler, Çerkesler, Çeçenler, Kürtler, Araplar ve Balkan halkları gibi farklı etnik ve dini toplulukları barındırdığı görülmektedir. Bu topluluklar, Osmanlı Devleti'nin karmaşık çeşitliliği yönetmeye yönelik idari politikaları sayesinde, yüzyıllar boyunca temel nitelikte çatışmalar yaşamadan birlikte var olabilmıştır. Bu politikaların en dikkat çekici örneklerinden biri gayrimüslim cemaatlere dini, toplumsal ve eğitsel alanlarda devletin genel kanunları ve İslam şeriatından türeyen kurallarla çelişmeyecek ölçüde özerklik tanıyan millet sistemi olmuştur. Millet sistemi, gayrimüslim toplulukların kendi kültürel ve dini kimliklerini korumalarına imkân sağlarken, aynı zamanda imparatorluk içinde denge ve istikrarı güvence altına almıştır. Ancak 19. yüzyılda dünyada milliyetçilik dalgasının yayılmasıyla birlikte, Osmanlıcı aidiyetin yerine ulusal ve etnik kimliklere yönelim giderek güç kazanmıştır. Artan yabancı müdahaleler ve ayrılıkçı hareketlerle beraber dini ve etnik gruplar arasındaki ilişkiler de belirgin bir şekilde gerilmeye başlamıştır. Bu gerilimler, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle zirveye ulaşmış ve neticede millet sisteminin çöküşüyle birlikte imparatorluğun iç bütünlüğünü sağlayan bağlar kopmuştur (Mollaalioğlu, 2020).

2.2.1. Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışı

Arap milliyetçiliği, 19. yüzyılda siyasi, kültürel ve dini faktörlerin kesişimi sonucu ortaya çıkan bir düşünsel olgudur. Arapların daha önce birleşik bir devlet olmadıkları belirtilmiş ve bu nedenle milliyetçilik kimlikleri dilsel ve dini temeller üzerine kurulmuştur. Arapça dili ve din, farklı Arap mezhepleri ve mezhepler arasındaki aidiyet ve dayanışma duygusunun güçlendirilmesinde temel bir rol oynamıştır. İlk Arap düşünürleri, o dönemde bölgeyi etkisi altına alan reformcu ve aydınlanma hareketlerinden etkilenerek, ümmet yerine milliyetçilik terimini kullanmaya başlamışlardır. Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh gibi isimler,

Batı hakimiyetinin dayattığı zorluklar ve Osmanlı Devleti'nin zayıflığı karşısında, entelektüel bir uyanış ve siyasi reformları hedefleyen İslami reform hareketleri aracılığıyla bu milliyetçi bilincin canlanmasında önemli bir rol oynamışlardır. Ayrıca, Batılı misyonerlik faaliyetleri, özellikle Arap Hristiyanlar arasında milliyetçilik fikirlerinin yayılmasında etkili olmuş ve bu fikirler zamanla Osmanlı halifeliğine bağlı Müslüman kitlelere de sirayet etmiştir (Toker Gökçe, 2019).

İlk teorinin aksine, Arap kimliğinin dinsel ve dilsel temeller üzerine kurulduğunu savunan anlayışın dışında, Almanya milliyetçi modeli temel alınarak yeni düşünsel eğilimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu model, dil ve tarihî kimliği, ulus inşasının temel taşları olarak gören kültürel ve özgürleştirici bir proje olarak sunulmuştur. Almanya topraklarında yaşanan parçalanma ve ayrışmaya karşı verilen direniş bağlamında şekillenen bu model, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Arap milliyetçi düşüncesinde geniş yankı bulmuştur. Almanya deneyimi, Arap kimliğinin gelişimi üzerinde önemli bir etki yaratmış; dini ve bölgesel farklılıklara rağmen gerçekleştirilebilecek bir birliğin, dil ve tarih gibi temel unsurların birleştirilmesiyle mümkün olabileceği düşüncesini güçlendirmiştir. Osmanlı Devleti döneminde Araplar ile Türkler arasında dini bağ üzerine kurulu olan birlik anlayışı yerine, Arap milliyetçi hareketleri Almanya modeline yakın görüşleri benimseyerek, dilin ulus bireylerini bir araya getiren temel bağ olduğu ve ortak tarih bilincinin özgürlük ve birlik projelerinin inşasında kolektif hafıza işlevi gördüğü görüşünü savunmuşlardır. Böylece, Arap milliyetçiliği yoktan var edilmemiş ve Avrupa'daki milliyetçilik modelleriyle zihinsel bir etkileşim içerisinde şekillenmiştir (Mamon, 2020).

Arap milliyetçi hareketlerinin ilk kıvılcımları Suriye'de ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, kültürel ve edebî faaliyetler hareketin başlangıçtaki en belirgin biçimini oluşturmuş, Batı'daki milliyetçi düşüncelerden etkilenen Arap aydınları ise bu fikirleri genç nesillere aktarmada önemli bir rol oynamıştır (Uzun, 2000). Böylelikle, söz konusu entelektüel etkileşim Arap milliyetçi hareketlerinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve Batı etkisinin giderek artmasıyla birlikte İslam ümmeti fikri geri planda kalmaya başlamış, yerini ulusal bilince dayalı bir anlayış almıştır. Arap bağımsızlık hareketinin doğuşunda birkaç temel neden öne çıkmaktadır. Osmanlı'nın Arap kimliğini dışlayan Türkleştirme politikaları, eğitim, matbaa ve Batı ile etkileşim sayesinde Arap millî bilincinin

yükselmesi, Arapların Osmanlı Devleti'nin kurumlarında siyasi dışlanma ve zayıf temsilden duydukları hoşnutsuzluk, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı siyasî ve askerî boşluk ve Batılı devletlerin Araplara verdikleri sahte bağımsızlık vaatleridir.

Bu hareketler, perde arkasında faaliyet göstererek milliyetçi düşüncüyü yaymayı ve Arap kimliğini güçlendirmeyi amaçlayan gizli ve pratik örgütlenmeler olarak öne çıkmış ve eğilimleri farklılık gösteren ancak Arapların haklarını savunma, zulüm ve istibdada karşı çıkma, ıslahat ve özerklik talep etme, ulusal bilinci yayma, çeşitli meselelerde eşitlik isteme gibi ortak hedeflerde birleşen Arap düşünürleri ve edebiyatçılarından oluşmuştur. Ayrıca, Arap dili ve kültürüne özel bir önem verilmiştir ve Büyük Arap İsyanı'na zemin hazırlamada kritik bir rol oynamıştır. Bu hareketlerin en önde gelenleri arasında Suriye Bilim Derneği (el-Cemiyye el-İlmiyye el-Suriyye), Hayır Cemiyeti (Cemiyetü'l-Makasid el-Hayriyye), Edebi Forum (el-Munteda el-Edebî), Osmanlı Arap Kardeşlik Cemiyeti (Cemiyetü'l-İhâ el-Arabî el-Osmanî), Suriye Diriliş Derneği (Cemiyetü'n-Nahda el-Suriyye), Ahd Cemiyeti (Cemiyetü'l-Ahd) ve özellikle de Genç Araplar Cemiyeti (el-Cemiyye el-Arabiyye el-Fetât) yer almaktadır. Genç Araplar Cemiyeti³, Osmanlı Devleti'nden Arapların bağımsızlığını en açık şekilde savunan hareket olmuştur (Ben Saleh ve Ben Salem, 2018).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 20. yüzyılın başlarında iktidarı ele geçirmesi, Osmanlı Devleti'nin kurumları içinde Türk milliyetçiliğine dayanan bir akımın öne çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, başta Araplar olmak üzere Türk olmayan etnik unsurlar arasında endişeye ve çeşitli tepkilere yol açmıştır. Cemiyetin iktidarının ilk döneminde birtakım reform talepleri öne sürülmüş olsa da, hızla değişen uluslararası gelişmeler ve yaklaşmakta olan Birinci Dünya Savaşı, İttihatçıların milliyetçi eğilimlerini güçlendirmiştir. Bu eğilimler, Türk kimliğini merkeze alan ve Turancı bir nitelik taşıyan bir yön kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Almanya ile kurduğu ittifak, Arapların karar alma mekanizmalarından daha da dışlanmasına yol açmıştır.

³Genç Araplar Cemiyeti (Al-Fatat), 1911 yılında Paris'te öğrenim gören Arap öğrenciler tarafından Osmanlı Devleti'nden tamamen bağımsız bir Arap ülkesi kurma amacıyla kurulmuştur. Dernek, 1913 yılında Beyrut'a, ardından 1914'te Şam'a taşınmıştır. Türk yönetiminin sona ermesinden sonra etkisi giderek artmış ve daha sonra "İstiklal Partisi" adıyla faaliyet göstermeye başlamıştır. Dernek, Şükrî el-Kuvvetî, Cemîl Merdam Bey, Muhammed el-Mahmasânî, Abdülganî el-Arîsî, Nesîb el-Bekrî, Fahri el-Barûdî gibi önde gelen liderleri bünyesinde toplamıştır (Atlaas, 2021).

Bütün bu gelişmeler, Araplar ile İttihatçılar arasında derin bir uçurum oluşmasına sebep olmuş ve ayrışmanın işaretleri, özellikle Şerif Hüseyin'in İngiliz hükümetiyle yürüttüğü yazışmalar aracılığıyla belirginleşmiştir. Söz konusu yazışmalar, 1916 yılında patlak veren Büyük Arap İsyanı'nın ⁴ zeminini hazırlamış ve savaş sırasında Osmanlı cephesinin zayıflamasına büyük katkı sağlamış ve devletin çöküş sürecini hızlandırmıştır. Ardından 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi⁵, Osmanlı'nın savaşa fiilen katılımını sona erdirmiş ve Arap siyasi yapılarının kurulmasına yönelik yeni bir dönemin önünü açmıştır (Rassas, 2024).

1916 yılında Şerif Hüseyin liderliğinde ve Britanya'nın desteğiyle başlatılan Arap isyanı, Osmanlılara karşı Arapların desteğini almak üzere Britanya tarafından bağımsız bir Arap devleti vaadiyle teşvik edilmiş ve bu süreç, Arap tarihinin seyrini değiştiren kritik bir dönüm noktası olmuştur (Toker Gökçe, 2019). Ancak verilen vaatler, aynı yıl gizlice imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'yla çelişmekteydi, Araplar arasında büyük bir hayal kırıklığına yol açmıştır. Savaşın ardından Batılı güçler verdikleri sözleri yerine getirmemiş ve Arap topraklarının büyük bir kısmı, İngiltere ve Fransa tarafından manda yönetimi altına alınmıştır. Bu gelişmeler, Arap

⁴Büyük Arap İsyanı, 10 Haziran 1916'da, Mekke Emiri Şerif Hüseyin bin Ali önderliğinde ve İngiltere'nin desteğiyle Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılmıştır. İsyanın pek çok nedeni vardı; başlıca etkenler arasında İttihat ve Terakki yönetiminin uyguladığı Türkleştirme politikası, zorunlu askerlik sistemi, I. Dünya Savaşı sırasında tarım ürünlerine el konulması gibi toplumsal ve ekonomik baskılar yer almaktadır. Ayrıca, 1915 yılında Arap bölgelerini etkileyen büyük kıtlık da halk arasında memnuniyetsizliği artırmıştır. İngiltere açısından ise, Osmanlılar tarafından sağlanan İslam birliğinin güçlenmesi, bölgedeki çıkarlarına tehdit oluşturmuyordu. Bu nedenle İngiltere, isyan başarılı olursa Şerif Hüseyin'i Müslümanların halifesi olarak tanıma sözü vermiştir. İsyan Hicaz bölgesinde başlamış, ardından Medine, Taif, Cidde ve sonrasında Şam ve Irak'a kadar yayılmıştır. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal bin Hüseyin'in komutasındaki isyan ordusu, özellikle Akabe Muharebesi gibi önemli zaferler kazanarak Osmanlı yönetiminden birçok bölgeyi kurtarmıştır. Her ne kadar isyan Osmanlı hâkimiyetinin sonunu getirmiş olsa da, Araplara tam bağımsızlık sağlayamamış; bunun yerine bölge, Batılı devletler arasında paylaştırılmış ve sömürge yönetimleri altına girmiştir. Buna rağmen Arap İsyanı, bölge tarihinin dönüm noktalarından biri olmuş ve sonraki dönemlerde Arap milliyetçi hareketlerine ilham vermiştir (Al-Jazeera, 2023).

⁵Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanmış ve Osmanlı Devleti'nin fiilen sona ermesinin başlangıcı olmuştur. Mütareke, 25 maddeden oluşmakta olup, en dikkat çeken hükümler arasında, özellikle 7. madde, İtilaf Devletlerine stratejik gördükleri herhangi bir bölgeyi işgal etme hakkı tanımıştır. 24. madde ise, doğu vilayetlerinin bölünmesinin önünü açmıştır. Bu anlaşma sonucunda İstanbul, İzmir gibi pek çok bölge işgal edilmiş ve bu gelişmeler, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna yol açan ulusal direniş hareketlerini tetiklemiştir (Göleç, 2022).

milliyetçiliğinin seyrini değiştirerek onu işgale karşı bir ulusal kurtuluş hareketine dönüştürmüştür.

Yukarıda belirtilenlere dayanarak, Şam bölgesindeki milliyetçilerin birleşik bir siyasi hareket oluşturmamasına birden fazla etken neden olmuştur. İlk olarak, Mezhepsel kimlik, nüfusun büyük çoğunluğunun siyasi ve sosyal aidiyetlerinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamış ve birleşik bir Arap milliyetçi vizyonunun ortaya çıkmasını engellemiştir. Mezhepsel bölünmeler, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki ulusal vizyonlarda belirgin farklılıklara yol açmış, Lübnan'daki Marunî hareketi gibi mezhebe dayalı siyasi hareketlerin milliyetçi hareketlerle paralel biçimde gelişmesine neden olmuştur. İkinci olarak, Osmanlı baskı dönemi, milliyetçi hareketlerin gelişimini ciddi şekilde kısıtlamış, milliyetçi düşünceler dar bir çevrede hapsolmuş ve toplumun geniş kesimlerine ulaşamamıştır. Üçüncü olarak, Şam bölgesindeki siyasal elitler, Osmanlı sistemindeki sosyal ve ekonomik çıkarlarına sıkı sıkıya bağlı kalmış ve onlar milliyetçi harekete açık destek vermekten alıkoymuştur. Son olarak, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen sömürgeci müdahale, Şam bölgesinin ayrı devletlere bölünmesine yol açmış, mezhepsel ayrılıkları derinleştirmiş ve ortak bir millî kimlik inşası yerine yerel kimliklerin güçlenmesini beraberinde getirmiştir (Francioch, 2008).

2.2.2. Sykes-Picot antlaşması

Jeopolitik anlaşmalar özünde Osmanlı Devleti'nin siyasi öznelliğinin aşınmasına yol açan kritik bir dönemeç oluşturmuş ve çöküş sürecinin hızlanmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, özellikle Doğu Suriye olarak adlandırılan Şam bölgesinin önemi, büyük güçlerin “Doğu Meselesi” ne nihai bir çözüm bulma çabaları çerçevesinde öne çıkmaktadır. Doğu Meselesi, 17. yüzyıldan Osmanlı Devleti'nin 1918'deki yıkılışına kadar Avrupa siyasi gündeminin en önemli başlıklarından biri olmuştur. Avrupa'nın Aydınlanma hareketleri, ulusal devrimleri, sanayileşme süreçleri ve emperyal genişleme politikaları gibi düşünsel ve toplumsal dönüşümler yaşadığı bir dönemde, Osmanlı Devleti bu modernleşme sürecine ayak uydurmakta yetersiz kalmış, bu nedenle “Avrupa'nın Hasta Adamı” olarak tanımlanmış ve doğrudan işgal ve hâkimiyetin hedefi hâline gelmiştir (Hajar, 1999).

Sömürgeci devletler, Osmanlı Devleti'nin zayıflığını ve çaresizliğini fırsat bilerek bir dizi anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmalar arasında en dikkat çeken,

1916 yılında Britanya ile Fransa arasında gizli olarak yapılan Sykes-Picot Anlaşması'dır. Anlaşmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'ya ait topraklar üzerindeki nüfuz alanlarını paylaşmaktır. Antlaşma uyarınca Fransa, Suriye'nin büyük bir bölümünü, buna Lübnan Dağı ve Anadolu'nun bazı bölgeleri de dahil olmak üzere kontrol altına almıştır. Britanya ise Irak ve Ürdün'ü elde etmiştir. Filistin ise uluslararası bir yönetime bırakılmıştır. Sykes-Picot Anlaşması gizli bir anlaşmaydı, ancak daha sonra Bolşevik Devrimi'nin ardından Ruslar tarafından kamuoyuna açıklanmıştır (Sida, 2022).

Sykes-Picot Antlaşması, Suriye'nin etnik ve mezhepsel yapısını göz ardı ederek bölgede kalıcı bir yapısal bozulmaya zemin hazırlamış, birçok coğrafi ve siyasi krize neden olmuştur. Osmanlı döneminde tarihsel olarak "Büyük Suriye" (Bilâdü'sh 'ş-Şâm) olarak anılan Levant bölgesi, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından köklü coğrafi yeniden yapılandırmalara maruz kalmıştır. Bu dönüşüm, tarihi Şam birliğinin sona ermesine ve sömürgeci güçlerin belirlediği sınırlar çerçevesinde yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde oluşmaya başlayan kapsayıcı ulus devlet kavramlarıyla çelişen yeni bir siyasal gerçekliği Fransız sömürge yönetimi aracılığıyla dayatmış ve Suriye'deki ulusal seçkinlerin zihinsel dünyasını derinlemesine etkilemiştir (Sükan, 2024). Söz konusu seçkinler, artık bu dayatılan yeni siyasal gerçeklikle yüzleşmek ve ona göre konum almak zorunda kalmışlardır. Suriye'deki coğrafi değişimleri, derin ideolojik dönüşümler takip etmiştir. Şerif Faysal önderliğinde ilan edilen Suriye Krallığı, modern bir Arap ulus devleti kurma girişimi olarak öne çıkmış ve geleneksel bir monarşi modeli üzerine inşa edilmiştir. Fransız mandası başladıktan sonra, çeşitli etnik ve mezhepsel gruplar özerklik taleplerini dile getirmiş ve merkezi otoriteye karşı direnci ve Arap milliyetçiliği projesi ile yerel kimlikler arasındaki çatışmayı gözler önüne sermiştir. Fransız mandası yönetimi, Suriye'nin birliğini parçalamayı amaçlayan böl-yönet politikalarını benimsemiştir. Başlangıçta sekiz mezhepsel ve etnik yapı oluşturulması planlanmış; ancak idari zorluklar nedeniyle bu sayı dörde düşürülmüştür. Sünni çoğunluk Nusayri Devleti içinde zayıflatılmış, Halep'in yönetimi Ermenilere verilmiş, Cebel-i Dürzi'de ayrı bir Dürzi oluşumu kurulmuştur (İdrak Center, 2016). Bu politikalar, iç bölünmeleri derinleştirmiş, ayrıca kırsal alanların bilinçli şekilde dışlanması, şehirle köy arasındaki uçurumu büyütmüş ve daha sonra sömürgeci egemenliğe karşı köylü isyanlarının yükselmesine yol açmıştır.

O dönemde, İngiltere, Şerif Hüseyin'e Araplar üzerinde bağımsızlık ve kral olarak atanma vaadi karşılığında destek vermiştir; ancak İngiltere, Fransa ile Arap bölgelerini paylaşmak üzere daha önceden anlaşmıştı ki bu durum verdiği sözlerin açık bir ihlali olarak değerlendirilmektedir. Arapların bu anlaşmayı geç fark etmesi ve Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesiyle birlikte, İtilaf Devletleri ile işbirliği yapanlar üzerindeki baskı artmış, Cemal Paşa emriyle birçok Arap lider idam edilmiştir. Bu olaylar, milliyetçi duyguların yükselmesine yol açmış ve Şerif Hüseyin'in Haziran 1916'da İngiliz desteğiyle Büyük Arap İsyanı'nı başlatmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı içinde merkezîyetçilik karşısı bazı Arap akımların varlığına rağmen, bağımsızlık eğilimi baskın olmuş, özellikle el-Şabâb el-Arabi ve benzeri milliyetçi cemiyetlerin desteği ile Prens Faysal'ın İngiltere ile işbirliği bu süreci güçlendirmiştir. Çok sayıda Arap subay bu isyana katılırken, İngiltere de Arabistanlı Lawrence gibi şahsiyetler aracılığıyla askeri destek sağlamıştır (Al-Gammal, 2023).

Osmanlı Halifeliği'nin çöküşü, Müslümanlar için hem siyasi hem de dini birleştirici çerçeveyi ortadan kaldırarak büyük bir siyasi ve kimlik boşluğu yaratmıştır. Halklar, kendilerini bir arada tutan ortak referansını yitirmiş, toplumlarda ve elitler arasında dini, etnik, ulusal ve yerel aidiyetler arasında çatışmalara yol açan bir karışıklık ve dağınıklık ortamı oluşturmuştur. Zamanla, modern devlet fikri eski siyasi yapının yerine alternatif olarak ortaya çıkmaya başlamış, ancak bu yapı yerel bağlamdan kaynaklanmayan ithal çerçevelerle inşa edildiği için çoğunlukla halkların beklentilerini karşılayamamış, bunun sonucunda kimlik ve aidiyet krizini çözmek yerine derinleştirmiştir (Al-Jader, 2022).

Al-Abbar (2021)'e göre, 1920'de ilan edilen Suriye Arap Krallığı, Osmanlı yönetiminin çöküşüyle ortaya çıkan siyasi boşluğun ardından Suriye'de modern bir devlet kurma yolundaki ilk girişim olmuştur. Krallık, Kral Faysal bin Hüseyin liderliğinde, Arap Büyük İsyanı'nın mirasına dayanarak merkezi olmayan, anayasal ve sivil bir monarşi biçiminde organize edilmiştir. Suriye Arap Krallığı ismi, bölgenin kültürel tarihine uygun, kapsayıcı ve çok etnik yapıyı dışlamayan bir kimliği ifade etmiş, krallığın geniş çapta kabul görmesini sağlamıştır. Krallık, resmi din olarak İslam'ı ve resmi dil olarak Arapçayı benimseyerek vatandaşlık ve yerinden yönetim ilkelerine dayanan bir sistem uygulamıştır. İlerici bir yapıya sahip

olmasına rağmen, sömürgeci müdahaleler nedeniyle uzun ömürlü olamamış ve bölgedeki siyasi zorlukların yeni bir döneminin başlangıcına kapı aralamıştır.

Faysal hükümeti, belirsiz sınırlar ve devlet yapısının net olmaması nedeniyle Suriye coğrafyasında kontrolü sağlama konusunda büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Ayrıca maddi ve askeri imkânların zayıflığı ve ülkenin genişliği de bu süreci zorlaştırmıştır. Ayrıca, kabileler ve etnik grupların kontrolü, devlet inşası sürecine engel teşkil etmiştir. Buna karşılık, devlet kurumlarını yeniden canlandırma ve Osmanlı yasalarını yeni döneme uyarlama çabaları sarf edilmiş, yasama organı olarak Şura Meclisi kurulmuştur. Eğitim alanında müfredatın ve dilin Arapçalaştırılması ile eğitim kadrolarının modernizasyonunu içeren reformlar yapılmıştır. Ordu ise, Suriye kökenli olmayan Arap İsyanı güçlerinden oluşmuş ve önceki Osmanlı yapısından farklı yeni temeller üzerine örgütlenmiştir (Samir, 2025).

Bu dönemde, Suriye'nin siyasi kimliğini belirleme ve farklı ideolojik çerçeveler altında parçalarını birleştirme yönünde yoğun çabalar sarf edilmiştir. Buna karşılık, sömürgeci güçler ise bu sürecin tam tersine hareket etmiş, bölünme politikalarını geleneksel stratejileriyle uyumlu şekilde uygulayarak, herhangi bir ulusal veya baskın İslami kültüre sahip birleşik bir Arap varlığının oluşmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu istek, Suriye Arap Krallığı projesine karşı tutumda açıkça ortaya çıkmıştır, çünkü bu proje tamamlanamayan bir birlik deneyimini temsil etmekteydi. 1916'daki Sykes-Picot Anlaşması'ndan itibaren, bölünme politikaları istikrarı sağlayacak temeller üzerine inşa edilmemiş, Suriye birden fazla devletçiklere bölünerek parçalanmıştır (Al-Abbar, 2021). Sömürgeci uygulamalar halk arasında geniş çaplı bir tepkiyle karşılanmış, Britanya ve Fransa manda yönetimleri ise Suriye'yi tarihsel ve kültürel gerçekliği göz ardı eden kimliksiz, köksüz ve yapay bir oluşum olarak görmüşlerdir.

2.3. Fransız Mandası

1919 yılında Versailles Konferansı'nın⁶ ardından Prens Faysal, Suriye'nin bağımsızlığının uluslararası düzeyde tanınması için ABD destekli bir tavsiye kararı

⁶Versailles Barış Konferansı (1919), I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, savaşta galip gelen devletlerin mağlup devletlere barış şartlarını dikte etmek amacıyla toplandığı diplomatik bir zirvedir. Ocak 1919'dan Ocak 1920'ye kadar süren konferans, başta Versailles Antlaşması olmak üzere birçok önemli barış antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Konferansın en dikkat çeken

temelinde girişimlerde bulunmuş, ancak çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bağımsızlık beklentisinin aksine, 1920 yılında San Remo Konferansı⁷, Sykes-Picot Anlaşması doğrultusunda manda rejimini ve bölgenin paylaşımını resmen onaylamıştır. Bu gelişme, Fransız kuvvetlerinin Şam'a ilerlemesine olanak sağlamış ve Fransızlar, 25 Temmuz 1920'de sınırlı direnişi bastırarak şehre girmiştir. Prens Faysal, bu koşullar altında ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Suriye'de yükselen Arap milliyetçiliği, Fransa nezdinde ciddi endişelere yol açmıştır. bu nedenle, Fransa yönetimi, kontrolü sağlamak amacıyla mezhep ve etnik ayrımları körükleyen bir bölme politikası uygulamış, farklı gruplara sadakat ve çıkar esasına dayalı ayrıcalıklar tanıyarak veya yaptırımlar uygulayarak etkinliği artırmayı hedeflemiştir (Okur, 2009).

1919 da I. Dünya Savaşı'nın ardından kabul edilen Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. maddesi, Fransa'nın Suriye üzerindeki manda yönetimini meşrulaştıran hukuki çerçeveyi oluşturmuştur. Maddeye göre, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı eski topraklar Suriye dâhil bağımsızlığa hazırlanmak amacıyla galip devletler tarafından geçici olarak yönetilecekti. Maddede Suriye'nin egemenliği ilkesel olarak tanınmakla birlikte, egemenlik bir manda devleti aracılığıyla yürütülecek geçici bir idareye bağlı kılınmıştır. Ayrıca, manda yönetiminin yerel meclisler gibi ilgili organlarla istişare etmesi öngörülmüşse de, bu danışmalar çoğunlukla şekilsel kalmış ve karar alma süreçleri üzerinde gerçek bir etkisi olmamıştır. Böylece manda sistemi, “bağımsızlığa hazırlık” söylemi altında

yönlerinden biri, mağlup devletlerin temsil edilmemesi ve karar sürecine dahil edilmeden kendilerine şartların dayatılmasıdır. Konferansın temel amacı, büyük imparatorlukların başta Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarıçöküşünün ardından Avrupa ve dünya siyasi haritasını yeniden şekillendirmek, aynı zamanda kalıcı barışı sağlamak üzere yeni bir uluslararası düzenin temellerini atmaktı (Al-Bari, 2012).

⁷San Remo Konferansı (1920), Nisan 1920'de İtalya'nın San Remo kentinde düzenlenmiş ve I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan büyük güçler Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Japonya ile Yunanistan ve Belçika temsilcilerini bir araya getirmiştir. Konferansın temel amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki eski topraklarının geleceğini belirlemek ve bu bölgeleri Milletler Cemiyeti'nin himayesi altında manda yönetimleri aracılığıyla sömürgeci güçler arasında paylaştırmaktır. Konferans sonucunda, Filistin, Irak ve Ürdün üzerindeki manda yönetimi Birleşik Krallık'a, Suriye ve Lübnan üzerindeki manda ise Fransa'ya verilmiştir. Ayrıca, Filistin'de “Yahudi halkı için bir ulusal yurt” kurulmasını öngören Balfour Deklarasyonu da San Remo kararları arasında yer almış, böylece İsrail Devleti'nin kurulmasına zemin hazırlayan hukuki ve siyasi temel atılmıştır. San Remo kararları, Orta Doğu'nun modern siyasi sınırlarının çizilmesinde ve bölgedeki Arap halklarının sömürge yönetimlerine karşı başlatıldığı direniş ve isyanlarda önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir (Sotor, 2019).

sömürgeci tahakkümün sürdürülmesine hizmet eden bir hukuki zemin sağlamıştır (Mardam, 1994, ss. 47–48).

Suriye, bu karmaşık durumu miras almış ve kendisini Fransız mandası altında bulmuştur. Fransızlar, Osmanlı döneminde yaygın olan kapsayıcı İslami kimliği parçalamayı ve yerine sömürgeci projelerine hizmet eden yeni bir ulusal kimlik inşa etmeyi amaçlamışlardır. Öncelikle, Suriye'nin etnik ve mezhepsel çeşitliliğini dikkate alan federal bir model oluşturmaya çalışmışlar; ülkeyi Şam Devleti, Halep Devleti, Lazkiye'deki Alevi Dağı, Süveyda'daki Dürzi Dağı ve Büyük Lübnan gibi özerk bölgeler ve devletlere bölmüşlerdir. Ancak bu model, özellikle Şam ve Halep arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle kısa sürede başarısız olmuştur. Bu dönemde, aşiret ve mezhepsel bağlılıklara dayanan yerel bölgesel kimlik ile 1920 yılında Suriye Genel Kongresi⁸ tarafından desteklenen bağımsızlık ve manda rejimine son verilmesini hedefleyen ulusal kimlik arasında belirgin bir çatışma ortaya çıkmıştır. Söz konusu kongre, bağımsızlık talebinde bulunmuş, Arapçanın resmi dil olarak benimsenmesini ve yabancı vesayetin reddini vurgulamış, Arap milliyetçiliğini ulusal kimliğin temel taşı olarak kabul etmiştir (Mamou, 2020).

Sykes-Picot Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte, azınlıklar meselesi modern Suriye'nin siyasi ve sosyal yapısının şekillenmesinde etkili faktörlerden biri olarak öne çıkmıştır. Al-Atassiy'e göre, azınlıklar belirli kategorilere ayrılmıştır; coğrafi olarak belirli bölgelerde yoğunlaşan ve burada nispi bir çoğunluk oluşturan gruplar “yoğunlaşmış azınlıklar” olarak tanımlanmıştır. Bu kategoriye genellikle ülkenin dağlık bölgelerinde yaşayan Aleviler ve Dürziler dâhildir. Diğer yandan, ülke genelinde dağınık şekilde yaşayan azınlıklar ise “dağınık azınlıklar” olarak

⁸1920 Suriye Ulusal Kongresi, Suriye halkının bağımsızlık ve birlik mücadelesinde dönüm noktası niteliğinde tarihi bir olaydır. 8 Mart 1920'de Şam'da Emir Faysal bin Hüseyin başkanlığında toplanan kongreye, Lübnan ve Filistin dâhil olmak üzere Suriye'nin çeşitli bölgelerinden temsilciler katılmıştır. Kongrenin temel amacı, Filistin'i de kapsayan doğal sınırları içinde Suriye'nin tam bağımsızlığını ilan etmek, manda yönetimini ve ülkenin bölünmesine yönelik her türlü girişimi reddetmek, ayrıca seçilmiş bir meclise karşı sorumlu olacak bir hükümet kurmaktır. Bu doğrultuda, ülkedeki siyasi hayatı düzenleyecek ve Arap anayasalarından esinlenecek bir anayasa taslağını hazırlamak üzere bir komisyon da oluşturulmuştur. Kongre halk tarafından geniş bir destekle karşılanmış olsa da, sömürgeci güçler bu kararları gayrimeşru sayarak kabul etmemiş ve bölgenin Sykes-Picot Anlaşması çerçevesinde paylaşılmasında ısrarcı olmuşlardır. Bu kongre, Suriye halkının ulusal bağımsızlık ve özgün kimlik arayışındaki mücadelesinin sembolik bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir (Al-Hussein, 2025).

tanımlanmıştır. Dikkat çekici olan nokta, bu grupların çoğunun, Hristiyanlar hariç, Osmanlı dönemi boyunca siyasi, ekonomik veya sosyal hayatta etkin bir rol oynamamış olmalarıdır (Al-Atassi, 2015, s. 59)

Fransa, böl-yönet politikasını ile bölgedeki etnik ve dini gruplar arasındaki ayrılıkları derinleştirmeye çalışmıştır. Amaçları, birleşik Arap kimliği veya ulusal bilincin ortaya çıkmasını engellemek ve böylece kendi otoritelerine yönelik herhangi bir tehdidi önlemektir. Bu dağınıklık ve bölünme, günümüzde Suriye'nin yaşadığı siyasi kargaşanın ve istikrarsızlığın temel nedenlerinden biri olmaya devam etmektedir (Bolat, 2020).

Fransa, müdahalesini meşrulaştırmak amacıyla oryantalist bir söylem kullanmış, bölgeyi modernleştirme ve halklarını medenileştirme iddiasında bulunmuştur. Ancak gerçekte, birleşik bir ulusal proje ortaya çıkmasını engelleyerek kendi sömürgeci çıkarlarını korumaya çalışmıştır (Aksu Kargın, 2018). Bu baskıcı politikalar karşısında dahi, Fransız mandası döneminde Suriye'de ulusal bilinçte önemli dönüşümler meydana gelmiş; özellikle 1925–1927 yılları arasında gerçekleşen Büyük Suriye İsyanı gibi halk ayaklanmaları, Suriye kimliğinin bütünleştirici bir unsur olarak güçlenmesini sağlamıştır. Ayrıca, siyasi ve entelektüel seçkinler bağımsızlık ve devlet inşası temelli modern ulusal söylemin gelişiminde merkezi bir rol üstlenmiştir (Kahlous, 2021).

Büyük Suriye İsyanı, sömürgeci egemenliğe karşı yönelmiş, geniş toplumsal tabanlı ve halkçı bir ulusal hareketin ifadesi olmuştur. Hareket, Suriye toplumunun farklı kesimlerinden gelen çeşitli gruplara dayanmaktadır. Hareketin içerisinde büyük toprak sahipleri, kent merkezlerindeki ticaret burjuvazisi ve zanaatkârların yanı sıra, Batı kültüründen etkilenmiş entelektüeller, İslami dini kurumların mensupları, kırsal kesimdeki köylüler ve bazı bedevi aşiretler de etkin rol oynamıştır. Dikkat çekici bir diğer unsur ise bu ayaklanmaya farklı mezheplerden geniş bir katılımın sağlanmış olmasıdır (Al-Atassi, 2015, s. 102).

Fransa, Suriye üzerindeki manda dönemi boyunca sadece idari alanda kalmayıp eğitim ve kültür sektörlerini de kapsayan etnik ve mezhepsel ayrılıkları kışkırtmaya yönelik planlı bir politika izlemiştir. Bu bağlamda Fransız yönetimi, ulusal kimliği güçlendirmek yerine Fransız nüfuzunu pekiştirmeyi ve kültürünü yerleştirmeyi amaçlayan okullar kurmuştur. Resmi okullara verilen destek azaltılmış ve sayıları düşürülürken, sömürgeci hedefleriyle uyumlu olan Katolik özel okullarına geniş

destek sağlanmıştır. Okullar, emperyalist fikirlerin yayılması ve öğrenciler arasında manda yönetimine bağlılık bilincinin oluşturulması için araçsallaştırılmıştır (Demirel, 2019). Böylece eğitim, Fransa'nın Suriye'deki çıkarlarını güçlendirmek için stratejik bir araç olarak kullanılmıştır.

Fransız Mandası döneminde, Cezire Bölgesi'nde Kürtler, Araplar, Asuriler ve Ermeniler gibi karmaşık etnik ve sosyal yapının varlığı nedeniyle ciddi gerilimler yaşanmıştır. Bölge halkı arasında kapsayıcı bir Suriye ulus bilincinin gelişmesini engellemiş, bunun yerine kabileci veya dar etnik aidiyetler ön plana çıkmıştır. Bazı Kürt ve Hristiyan gruplar bu durumu bağımsızlık taleplerini güçlendirmek için kullanmış; hatta bazı yerel ileri gelenler Cezire Bölgesi'nin Türkiye'ye katılmasını talep etmiştir. Bu ayrılıkçı eğilimler daha sonra bastırılmış olsa da, Fransızların azınlıkları orduya dahil etme ve onların pozisyonlarını Arap çoğunluğun aleyhine güçlendirme politikası, bölgesel ve toplumsal bölünmeleri derinleştirmiş; ulusal elitler ile manda yanlısı subaylar arasında uçurumun büyümesine yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler, birleşik bir ulusal kimlik oluşturma projesini zayıflatmış ve ordunun mezhepsel ve bölgesel temelli bir yapıya dönüşmesine sebep olmuştur (Dughaym, 2017).

Fransa, Suriye toplumundaki mevcut mezhepsel ve etnik çeşitliliği parçalama ve birleşik bir ulus devlet kurma olasılığını zayıflatma aracı olarak kullanmıştır. Böl - yönet politikası çerçevesinde, toplumsal bölünmeler üzerine oynayarak, güç ve servetin adaletsiz dağılımını da teşvik etmiş; nüfuz, Fransız çıkarlarıyla bağlantılı kentsel elitlerin elinde toplanmış ve şehirler ile kırsal alanlar arasındaki sosyal eşitsizliklerin derinleşmesine yol açmıştır (Kawtharani, 2013). Dolayısıyla, Suriye'de yaşanan parçalanma yalnızca sömürgeciliğin bir sonucu olmayıp, dış etkenlerle birlikte mezhepsel ayrılıklar, bağlılıklar ve zayıf siyasi-sosyal yapı gibi iç faktörlerin kesişimiyle ortaya çıkmıştır. Bu karmaşık ortam, yabancı egemenliğin pekiştirilmesi için elverişli bir zemin yaratmış ve toplumun farklı bileşenlerinin beklentilerini yansıtan, kapsayıcı bir ulusal proje oluşumunu de engellemiştir.

Fransız yönetimi, Suriye'deki manda dönemi boyunca mevcut siyasi yapıda köklü bir dönüşüm gerçekleştirmemiş olsa da, genel olarak gayrimeşru bir sömürge gücü olarak algılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin padişahları, Müslümanların halifeleri olarak dini bir meşruiyete sahipken, Fransız varlığı manda sistemi üzerine kurulmuş ve bu sistem halk tarafından tam olarak anlaşılamadığı için siyasi ve dini açıdan

meşruiyetini yitirmiştir. Fransızlara karşı duyulan kuşku, onların tarihsel olarak Hristiyanları koruyucu konumunda olmalarından kaynaklanmakta olup, özellikle çoğunluk Müslüman nüfusta endişeleri derinleştirmiştir. Bu endişeler, Birinci Dünya Savaşı öncesinden itibaren Suriye ve Lübnan'da yoğunlaşan misyonerlik ve eğitim faaliyetleriyle, özellikle Maruni mezhebine yönelik destekle daha da pekişmiştir (Okur, 2009).

Manda yönetiminin baskı ve kısıtlamalarına rağmen, Suriyelilerin ulusal taleplerini temsil eden siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlileri arasında İstiklal Partisi, Halk Partisi, Suriye Birliği ve farklı siyasi güçleri bir araya getiren Ulusal Blok Yerleşimi bulunmaktadır. Ayrıca, basın bu dönemde merkezi bir rol oynamış, manda yönetiminin politikasına karşı entelektüel ve siyasi direnişin platformu haline gelmiştir (Al-Wahab, 2022).

1920 ile 1950 yılları arasında, özellikle 1920, 1930 ve 1950 Anayasalarının hazırlanmasıyla karakterize edilen dönem, Suriye ulusal kimliğinin oluşum sürecinde kritik bir aşamayı temsil etmektedir. Fransız sömürgeciliğine karşı yoğun bir mücadele dönemi olarak öne çıkmış ve toplumun farklı bileşenlerini ortak bir mücadele zemininde birleştirebilecek kapsayıcı bir Suriye kimliği inşa etme ihtiyacını doğurmuştur. Bu çaba, Suriye halkının bağımsızlık ve birlik arzularını yansıtan ulusal bir siyasi projenin şekillenmesine önemli katkı sağlamıştır (Zaabi, 2024).

1920 yılında, Suriye Genel Kongresi, çok yönlü düşünsel ve siyasal bir ortamda ilk Suriye Anayasasını kaleme almıştır. O dönemde tartışmalarda üç ana akım öne çıkmıştır. Dini devletten ayırmayı savunan liberaller, İslam'ı yasal kaynak olarak kabul eden muhafazakârlar ve iki tarafı uzlaştırmayı amaçlayan ılımlı bir akımdır. Anayasa, tartışmayı kesin olarak sonlandırmayan belirsiz bir uzlaşılı sonuçlanmış, Fransa'nın müdahalesi sebebiyle anayasanın fiilen uygulanmamasına yol açmıştır. Suriye Genel Kongresi'nin temelini, İlerici Blok (İlerici Parti) ile Demokratik Blok (Suriye Ulusal Partisi) oluşturmuştur. İlerici Blok, 1911 yılında Paris'te kurulan Genç Araplar Cemiyeti'nden doğmuş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Arap milliyetçi hareketine öncülük etmiş, daha sonra bağımsızlık partisine dönüşerek Abdülrahman Şehbender ve Kâmil Kısâb gibi önemli liberal şahsiyetleri bünyesinde toplamıştır. Demokratik Blok ise Şam'dan bir elit tarafından Prens Faysal'ın desteğiyle kurulmuş olup, başlıca üyeleri arasında Abdülrahman Paşa

Yusuf, Ömer Eş-Şeriki ve Muhammed Ali el-Abid ile muhafazakâr bir figür olan Abdülkadir el-Hatib yer almaktadır. İki blok, özellikle din ile devlet ilişkisi ve bireysel haklar konularında 1920 Anayasası'nın şekillenmesinde belirleyici rol oynamış ve farklı düşünsel yaklaşımları temsil etmiştir (Zoubi, 2020).

1920 yılında kurulan Suriye Ulusal Partisi, temel olarak Suriye'nin doğal sınırları içinde tam siyasi bağımsızlığını sağlamayı, birliğini güvence altına almayı ve her türlü etkin yöntemle savunmayı amaçlamıştır. Parti, Arap halkları arasında millî, kültürel ve ekonomik bağları güçlendirmeyi, Arap milletinde milliyetçi fikri yerleştirerek gelişmiş milletler seviyesine ulaşmasını hedeflemiştir. Parti, Suriye vatandaşı tüm bireyler arasında dini veya etnik ayrım gözetmeksizin medeni ve siyasi haklarda eşitlik talep etmiş ve Prens Faysal'ın başkanlığında halk tarafından sorumlu ve meclisli demokratik bir monarşi kurulmasını desteklemiştir. Ayrıca, hukuki hakların korunması ve sosyal koşulların iyileştirilmesi amacıyla ekonomik ve hayırsever işbirliği fonlarının kurulmasını, tarım ve ticaret birlikleri ile işçi derneklerinin etkinleştirilmesini sağlamıştır. Parti, Prens Faysal'ın vatan savunması çabalarını desteklemiş, askere alımın artırılması ve yükümlülüklerin paylaşılması çağrısında bulunmuştur. Hedeflere ulaşmak için, parti milliyetçi bilincin yaygınlaştırılması, eğitim sisteminin genişletilmesi ve millî temeller üzerinde müfredatın birleştirilmesi yoluyla özgür ve bağımsız bir yaşamı benimseyen bir nesil yetiştirmeyi strateji olarak benimsemiştir (Osman, 2012, ss. 35–36).

Genç Araplar Cemiyeti, Şam'daki Faysal yönetimi döneminde en önemli siyasi örgüt olarak öne çıkmıştır. Cemiyet, Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce başlatılan gizli faaliyetlerini savaş boyunca sürdürmüştür. Arap güçlerinin Şam'a girmesi ve Faysal'ın iktidarı devralmasıyla birlikte, cemiyetin üst yönetimi yeniden yapılandırılmış ve aralarında Jamil Mardam Bey, Nasib el-Bakri, Ahmed Kadri ve Şükrü el-Kuvvetli gibi genç sivil isimlerin yanı sıra bazı subaylar yer almıştır. Cemiyet, 1919 sonlarına kadar yeni kurulan Arap yönetimini desteklemede merkezi bir rol oynamıştır. Gizli faaliyetlerden açık siyasi faaliyetlere geçiş amacıyla 1918'de Suriye içinde fikir ve hedeflerini temsil etmek üzere “Arap Bağımsızlık Partisi” adlı yeni bir siyasi parti kurma kararı almıştır. Cemiyetin sloganı, Arap vatanının tamamının yabancı egemenliğinden kurtarılmasını benimsemiştir. Ancak, bu kapsayıcı milliyetçi yaklaşım kısa sürede iç çatışmalarla karşılaşmıştır; farklı ulusal güçler arasındaki çıkar ve siyasal görüş ayrılıkları yerel ve bölgesel eğilimlerin

ortaya çıkmasına yol açmış, Arap milliyetçi projesinin birliğini olumsuz etkileyerek farklı bileşenleri arasındaki koordinasyon olanaklarını zayıflatmıştır (Al-Atassi, 2015, ss. 67–68).

1920 Anayasası, geniş Arap milliyetçiliği söyleminden uzaklaşarak, yerel Suriye kimliğine dayanan bir kimlik oluşturma çabasını yansıtmıştır. Anayasal kavramlar, “Suriye milleti” ifadesi etrafında şekillenmiş ve “Arap milleti” terimine yer verilmemiştir; bu durum, saf bir Suriye ulusal kimliğinin bilinçli bir şekilde pekiştirilmesi yönündeki arzuyu göstermektedir. Din ise devlet kimliğinin merkezine yerleştirilmemiş, varlığı sembolik ve biçimsel düzeyde kalmış, örneğin kralın dini ve bazı kişisel statü maddeleriyle sınırlanmıştır. Devletin resmi dini veya anayasal referans olarak şeriat belirtilmemiştir. Bu yaklaşım, Osmanlı mirasına ve halifelik rejimine karşı kısmi bir sekülerleşme eğilimini yansıtmaktadır. Anayasa, Arapçayı tek resmi dil olarak kabul ederken, mezhepler arası çoğulculuğu da dini açıdan düzenleyerek tanımış; mezhep isimlerine veya etnik kimliklere ise yer vermemiştir. Bu unsurların tamamı, Osmanlı Devletinin yıkılmasının ardından ve yeni bölgesel ortamla temkinli bir ilişki kurulmaya çalışılan dönemde, Suriye’nin özgünlüğünü yansıtan ve toplumsal çeşitliliği kapsayan bir ulusal çerçeve oluşturma girişimini ortaya koymaktadır (Zoubi, 2022).

Zoubi (2022)’ye göre, 1930 Anayasası, önceki anayasa ile büyük ölçüde benzerlik göstermiştir; Suriye kimliğine odaklanmış, Arap ve İslamî boyutları belirgin şekilde dışlamıştır. Devlet, “Suriye Devleti” olarak adlandırılmış ve “Arap” ifadesine yer verilmemiştir. Anayasa, alt kimlikler olarak mezheplerin ve dillerin varlığını kabul etmiş; mezheplerin kendi dillerinde eğitim yapma haklarına vurgu yaparak, etnik ve dini çeşitliliğin örtülü bir şekilde tanınmasını sağlamıştır. Bu yönelim, Fransız manda yönetimi karşısında ve dönemin zayıf Arap milliyetçi ve İslamcı hareketlerine karşı, egemen elitlerin bağımsız bir ulusal kimlik inşa etme arzusunu yansıtmaktadır.

Fransız manda yönetiminin Suriye’ye dayatılmasının ardından, bağımsızlık talebiyle ilk siyasi hareketler Abdülrahman Şehbender liderliğinde başlamıştır. Şehbender, 1925 yılında “Halk Partisi” adını verdiği ilk siyasi partiyi kurarak özgürlük ve ulusal egemenlik çağrısında bulunmuş ve Suriye kimliğinin şekillenmesinde erken bir dönüm noktası olmuştur. Bu siyasi faaliyetler, hem siyasi hem de silahlı mücadeleyi içeren Büyük Suriye İsyanı ile eş zamanlı gerçekleşmiş ve

yeni ulusal projenin temelini atmıştır. 1928 yılında ise mezhepler ve ideolojiler üstü bir ittifak olarak “Ulusal Blok” ortaya çıkmış, bağımsız bir cumhuriyet kurmayı hedeflemiştir. Bu hedef, Fransız engellerine rağmen 1930 Anayasası’nın Suriyeli eller tarafından hazırlanmasıyla somutlaşmış ve özellikle bağımsızlık bayrağının kabulüyle egemenliğe yönelik sembolik bir adım olarak görülmüştür. Ardından 1932 yılında, Muhammed Ali el-Abid’in cumhurbaşkanı seçilmesiyle Suriye Birinci Cumhuriyeti’nin ilk başkanı olmuştur. Ancak tüm bu kazanımlara rağmen, ulusal kimlik inşası projesi siyasal ve ekonomik elitlerin sınırları içinde kalmış; geniş halk kitlelerine derinlemesine nüfuz edememiştir (Skari, 2021). Genel halk, kötüleşen ekonomik koşullarla mücadeleye odaklanmış, 1935’te gerçekleşen altmışlı grev gibi halk hareketleri sınırlı etkiye sahip olmuş ve Ulusal Blok bu hareketleri kapsayıcı ve sürdürülebilir bir ulusal projeye dönüştürmede başarılı olamamıştır.

II. Dünya Savaşı’nın başlaması ve 1940’ta Fransa’nın yenilgisiyle birlikte, güç Vichy hükümetine geçmiş ve bu durum Suriye politikalarına yansımıştır. Daha sonra, Britanya desteğiyle Özgür Fransa kuvvetleri ülke kontrolünü yeniden sağlamış ve General de Gaulle, Suriye’nin bağımsızlığını vaat etmekle birlikte manda yönetiminin geçici olarak sürdürülmesini sağlamıştır. 1943 seçimlerinde Ulusal Blok Partisi zafer kazanmış, Şükrü el-Kuvvetli cumhurbaşkanlığına getirilmiş ancak Fransa kültürel ve güvenlik alanlarındaki nüfuzunu korumuştur. Fransa, çoğunluk Sünni nüfusun egemenliğini zayıflatmak amacıyla mezhep temelli Doğu Özel Kuvvetleri’ni kurmuş ve daha sonra Suriye ordusunun çekirdeğini oluşturmuştur. 1944 ile 1946 yılları arasında bağımsızlık talepleri artmış ve Fransız baskısıyla karşılaşmış, ancak İngiliz baskısı Fransızların Nisan 1946’da tamamen çekilmesini sağlayarak manda yönetimini sona erdirmiş ve Suriye’nin bağımsızlık dönemini başlatmıştır (Alpaslan ve Kaştan, 2020). Fransız manda dönemi, modern Suriye devletinin şekillenmesinde kritik bir aşama olmuş ve bu süreçte Fransa, günümüze kadar etkisini sürdüren idari ve siyasi temelleri atmıştır. Fransa’nın ayrımcı politikalarının etkisi, günümüzdeki iç savaşlar ve siyasi bölünmelerde halen görülmekte olup, Suriye’de Alevilerin ve Lübnan’da Maronitlerin iktidara gelmesini mümkün kılmıştır. Nihayetinde, manda mirasının bölgedeki krizlerde hala varlığını sürdürdüğünü göstermektedir (Demirel, 2019).

Yukarıda belirtilenler ışığında, Fransız manda yönetiminin modern Suriye kimliğinin oluşumunu engellemede başlıca rol oynadığı söylenebilir. Manda, birleşik

ve bağımsız bir devlet inşa etmek yerine, bölünmeleri derinleştirmeye odaklanmıştır. Ulusal bir kimlik oluşturma çabalarının aksamaması ve doğrudan veya dolaylı yabancı müdahalelerin devam etmesi, 1946 sonrası dönemin siyasi çalkantılarının ve farklı ideolojik projeler arasındaki şiddetli çatışmaların zeminini hazırlamıştır. Tekrarlayan askerî darbeler, anayasal kurumların zayıflamasına ve sosyal-siyasal bölünmelerin derinleşmesine yol açarak, yeni kurulan Suriye devletinde yapısal bir istikrarsızlık yaratmıştır (Skari, 2021). Bu ortamda, ulusal aidiyet duygusu zayıflayarak yerini mezhepsel, ideolojik ve bölgesel sadakatlere bırakmıştır. Ortak bir ulusal gelecek tasavvuruna aktif katılım yerine, Suriye halkı her alanda kırılgan ve değişken bir gerçeklik içinde hayatta kalma mücadelesi vermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAAS PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE SURİYE KİMLİĞİNE ETKİSİ

Bu bölüm, Suriye’de Arap Sosyalist Baas Partisi’nin tarihini ve partinin devlet ile toplum üzerindeki çok boyutlu etkilerini incelemektedir. Öncelikle, partinin kuruluşu, siyasi düşünceleri ve ortaya çıkışını mümkün kılan bölgesel ve uluslararası koşullar ele alınmaktadır. Ardından, Hafız Esad döneminde partinin iktidarı pekiştirilmiş ve devletin omurgası hâline getirilmesi süreci tartışılmaktadır. Daha sonra, Beşşar Esad’ın yönetimi ve Suriye Devrimi’nin patlak vermesine kadar olan süreç incelenmekte; bu çerçevede rejimin giderek artan güvenlikçi ve mezhepçi karakteri üzerinde durulmaktadır.

3.1. Baas Partisinin Kuruluşu

Suriye, uzun yıllar süren ulusal mücadele ve halk direnişinin ardından 1946 yılında Fransa’dan bağımsızlığını kazanmış olsa da, bu bağımsızlık kapsayıcı bir ulusal kimliğe sahip birleşik bir devletin inşasına dönüşmemiştir. Aksine, ülke hızla kronik bir siyasi istikrarsızlık dönemine girmiştir. Şahin’in (2013) çalışması kapsamında, Mart 1949’da Hüsnü Zaim’in gerçekleştirdiği darbeyle başlayan ve Sami el-Hinnavi ile Edib Şişekli’nin darbeleriyle devam eden bir dizi askerî darbe, bu istikrarsızlığın somut örneklerini oluşturmuştur. Bu hızlı siyasi dönüşümler, Fransız sömürge yönetiminin bıraktığı ağır miras nedeniyle zaten kırılğan olan sivil ve parlamenter kurumları daha da zayıflatmıştır. Söz konusu darbeler, askeri kurumların siyasi hayata müdahalesini kurumsallaştırarak, siyasi sistemin kapalı ve otoriter bir yapıya dönüşmesinin önünü açmıştır. Ayrıca, Fransız sömürgeciliğinin özellikle böl-yönet politikası çerçevesinde yerleştirdiği mezhepsel stratejiler, toplumsal dokunun zedelenmesine neden olmuş; etnik ve mezhepsel sadakatler, ortak ulusal kimliğin önüne geçmiştir. Bu nedenle Suriye toplumu bölünmüş bir yapıda kalmış ve siyasi yapı, bağımsızlıktan yıllar sonra dahi parçalı ve istikrarsız bir görünüm sergilemiştir.

Ayrıca geleneksel siyasi partilerin zayıflığı da çöküşün başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Partiler, iç cephenin birleştirilmesi ya da devletin karşı karşıya kaldığı

büyük sorunlara başta 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndaki yenilgi olmak üzere etkili çözümler sunma konusunda başarısız kalmıştır. Yenilgi, Suriye toplumunun seçilmiş sivil hükümete olan güvenini sarsmıştır. Ordu, dolaylı dış destekten de faydalanarak bu durumu kendi lehine kullanmış ve devlet kurumları üzerindeki kontrolünü pekiştirmiştir. Bu bağlamda, Arap Sosyalist Baas Partisi ve Komünist Parti gibi radikal ve milliyetçi bir söylem benimseyen yeni partiler öne çıkmış, geleneksel elitlere ve bölgedeki yabancı hegemonyaya öfke duyan halk kitlelerini etraflarında toplamaya çalışan alternatif güçler olarak kendilerini göstermişlerdir (İnce, 2017).

Arap milliyetçiliğinin ana hatları, özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında Fransız ve İngiliz mandası döneminde ortaya çıkan sömürgeci hegemonya ve yabancı müdahalelere bir daha net olarak şekillenmiş; işgale karşı direnişte, bağımsızlık talebinde ve birleşik bir Arap devleti kurma idealinde somutlaşmıştır. Suriye'de milliyetçi akım, siyasal yaşamda etkili bir güç hâline gelmiş; "Ulusal Blok"⁹ şehirli seçkinleri, Fransız sömürgeciliğine karşı ılımlı bir milliyetçi söylem etrafında seferber etmiştir. Ancak daha radikal bir genç kuşağın ortaya çıkışı, 1933'te Arap birliği ve tam bağımsızlık çağrısı yapan "Milliyetçi Eylem Birliği" nin¹⁰ (Rabitat al-Amal al-Qawmi) kuruluşuyla sonuçlanmış ve bağımsızlıktan sonra ise bu milliyetçi düşünce gelişerek en somut ifadesini, Arap milliyetçiliğini merkezî bir ideoloji

⁹Ulusal Blok, 1920'lerin sonlarında kurulmuş bir Suriye siyasi oluşumudur (ilk kongresi Ekim 1927'de yapılmış ve 1928'de resmen ilan edilmiştir). Hashem al-Atassi, Şukri el-Kuvvetli ve diğer ulusal liderler tarafından yönetilmiştir. Temel amacı, Fransız manda yönetimine karşı barışçıl ve diplomatik mücadele vermektir. 1928 yılında milletvekili seçimlerine katılmış, Anayasa Meclisi'nde aktif rol oynamış ve 1930'lar ile 1940'larda Suriye hükümetlerinde geniş etki alanı elde ederek hükümetleri yönetmiş ve cumhurbaşkanlığı makamını devralmıştır. İç çekişmeler sonucu "Ulusal Parti" ve "Halk Partisi"nin kurulmasına yol açmış olmasına rağmen, Ulusal Blok, Suriye'nin 1947'de fiili bağımsızlığına ulaşmasında tarihî bir rol oynamış ve 1928-1947 yılları arasında siyasi sistemin temel gücü olmuştur (Damapedia, t.y.).

¹⁰1932-1933 yıllarında Suriye'de kurulan Millî Eylem Birliği (Rabitat al-Amal al-Qawmi), gençlik ve laik bir milliyetçi örgüt olarak "Önce Araplık" sloganıyla mezhepçiliği ve aşiretçiliği reddetmiştir. Abdürrezzak el-Dendeshi ve Ahmed el-Şerbatî gibi aydınlardan oluşan örgüt, Irak ve Suriye'deki Arap milliyetçi derneklerini model almış, demokrasiyi ikincil, sosyal adaleti belirsiz bir hedef olarak görmüştür. Ulusal Blok'un Fransız manda yönetimiyle uzlaşmasına tepki olarak doğan birlik, eğitilmiş gençler için alternatif bir zemin oluşturmuş; ancak muhafazakârlar arasında yaygınlık kazanamamış, lider Dendeshi'nin ölümü ve iç çekişmeler sonucu 1930'ların sonunda dağılmıştır. Millî Eylem Birliği, erken dönemde manda karşıtı gençlik milliyetçiliğinin deneyimini yansıtmaktadır (Mbayyed, 2022).

olarak benimseyen Arap Sosyalist Baas Partisi'nin kuruluşunda bulmuştur (Duran, 2021).

Arap dünyasında Arap millî bilincinin oluşumuna katkı sağlayan çeşitli milliyetçi ve fikrî hareketler ile örgütler ortaya çıkmış, ancak bunlar kendi aralarında tam bir birlik ve eşgüdümünden yoksun kalmışlardır. Bu hareketler düşünsel açıdan çeşitlilik göstermekteydi, Batı akımlarından etkilenmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasını ve bölgedeki Avrupa nüfuzunun gerilemesini fırsat olarak değerlendirmişlerdi (Sayyid, 1973, s. 21). Birlik ve bağımsızlık fikirlerini benimseyen aydınlar ve genç subaylar, sömürgeciliğin reddini ve Batılı güçlerin Arapları kendi ulusal devletleri içinde sömürmesini eleştirmeyi vurgulayarak, milliyetçi bilincin güçlenmesinde önemli rol oynamışlardır. Her ne kadar bu hareketlerin örgütsel yapıları zayıf kalsa da, fikrî düzlemde Baas Partisi'nin ortaya çıkışına zemin hazırlamış, özgürlük ve birlik ilkelerini Arap modern siyasetinin temel dayanakları hâline getirmiştir. Suriye'deki Millî Blok ise, Fransız sömürgeciliğine karşı verilen milliyetçi ve siyasî mücadelenin özgün bir örneğini teşkil etmiş; eğitilmiş burjuva sınıfının ulusal bağımsızlığa yönelik özlemlerini yansıtmıştır. Millî Blok işgale karşı mücadeleyi yürütmüş olmakla birlikte, söylemi yalnızca Suriye ulusal çerçevesiyle sınırlı kalmış, ılımlı bir ideolojiden ve sınırlı bir sosyal-ekonomik programdan etkilenmiştir. Blok, Arap birliği için net bir vizyon benimsemek yerine, Suriye sınırları içinde bağımsızlık elde etmeyi tercih etmiş ve böylece millî bağımsızlığı, birlikçi projeye üstün kılmıştır. Ayrıca mücadelesi barışçıl yöntemler ve müzakereyle şekillendiği için, bu yaklaşımı zayıflık olarak görenlerle, mücadelenin tırmandırılmasını savunanlar arasında bölünmeler ortaya çıkmıştır. İşte bütüncül milliyetçi projenin eksikliği, daha sonra Arap birliği ve milliyetçiliğine odaklanan, daha kapsayıcı bir söylemle sahneye çıkan Baas Partisi gibi daha radikal örgütlerin doğmasına zemin hazırlamıştır (Sayyid, 1973, s. 22).

Bu dönemde öne çıkan en önemli Arap milliyetçilerinden biri Sâti el-Husrî'dir. El-Husrî, Arap milliyetçiliği anlayışını Alman romantik milliyetçilik modeline dayandırmıştır. Gürbüz'ün (2020) aktardığına göre, El-Husrî, Arap milleti İslam'dan önce de var olmuş ezelî bir varlıktır; bu anlayış, milletin tarihsel veya toplumsal koşullara göre oluştuğunu savunan Fransız modelinden açık şekilde ayrılmaktadır. Fikirleri, Mişel Aflak üzerinde belirgin bir etki yaratmış ve Aflak da benzer şekilde

Arap milletinin ölümsüzlüğünü düşünsel projesinin temel taşı hâline getirmiştir. Bu bağlamda, “Arap Diriliş Partisi” (Hizb el-Ba’s el-Arabi) isminin seçilmesi, Avrupa Rönesans ruhundan ilham alarak Arap milletinin yeniden diriltilmesi fikrini yansıtmaktadır. Buradaki “Baas” (diriliş) kavramı, ulusal bilincin tazelenmesi ve Arap kimliğinin yeniden canlandırılması arzusunun ifade etmektedir. Buna göre, milletin yeniden inşasına değil, tarihsel rolünün yeniden ihyâsına ihtiyaç vardır. Her ne kadar Baas Partisi geleneksel milliyetçi fikirlerden yola çıkmış olsa da, bu fikirleri Arap sosyalizmi kavramıyla harmanlayarak devrimci bir ideolojiye dönüştürmüştür. Bu ideoloji, Arap toplumunun yapısında köklü bir dönüşüm gerçekleştirmeyi hedeflemiş; özellikle orta ve alt sınıflardan geniş halk kesimlerini ve azınlık gruplarını da kapsayarak elitist bir hareketin ötesine geçip popülist bir karakter kazanmıştır. Parti, siyasal meşruiyetini pekiştirmek için milliyetçi söylemi ve kitlesel seferberliği temel araç olarak kullanmaya devam etmiştir. Sâti el-Husrî, Arap milliyetçiliği fikirlerini kendisinden öncekilerden farklı bir şekilde ortaya koyan öncülerden biri olarak kabul edilir. O, ulusal kimliğin dinden ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca İslam milliyetçiliği fikrine karşı çıkmış, İslam’ı belirli bir millete bağlı olmayan, kapsamlı ve evrensel bir değerler sistemi olarak görmüştür (Evrumbakşı, 2019).

20. yüzyılın ilk yarısında Arap milliyetçi hareketlerinden etkilenen düşünürlerden biri de Zeki el-Arsûzî’dir. Ersin’in (1994) aktardığına göre, el-Arsûzî Arap birliğinin kökleri İslam öncesi dönemlere uzanmaktaydı, her ne kadar İslam bu birliği güçlendirse de, Arap ulusunun varlığı ondan bağımsız bir temele dayanıyordu ve Arap milliyetçiliği, dil ve ortak psikolojik kimlik etrafında şekillenen özel bir ruhsal ve kültürel temele sahipti. El-Arsûzî, gerçek bir Arap birliğinin hayata geçirilmesinin, büyük devletlerle rekabet edebilecek güçlü bir siyasi yapının oluşmasını sağlayacağını ve sömürgeciliğin sona ermesine katkıda bulunacağını savunmuştur. Arap Sosyalist Baas Partisi’nin kurucuları arasında doğrudan yer almamış olsa da, düşünceleri partinin ideolojik temelinde önemli bir rol oynamıştır. Zira “Baas” (Diriliş) ve “Ebedî Arap Mesajı” (Risâletü’l-Arabiyye’l-Halide) kavramlarını ilk kullanan kişi Zeki el-Arsûzî olmuş ve yazıları özellikle Suriye’deki öğrenci ve entelektüel çevreler üzerinde derin etkiler bırakmıştır.

Baas Partisi, 1943 yılında Ortodoks Hristiyan Mişel Aflak ve Sünni Müslüman Salahaddin el-Bitar tarafından kurulmuştur. Her iki kurucu da 1928 yılından itibaren Paris’te eğitim görmüş ve Zeki el-Arsûzî’nin düşüncelerinden ve Marksist fikirlerden etkilenmişlerdir. Kurucular, sosyalist bir nitelik taşıyan Arap milliyetçi bir vizyonu savunmuşlardır. Parti başlangıçta, Fransız mandasına karşı çıkan küçük bir öğrenci çekirdeği olarak ortaya çıkmıştır. Aflak ve Bitar, Fransız işgaline karşı öğrenci ve memurlar arasında gösteriler düzenleyerek ve kışkırtıcı bildiriler dağıtarak aktif bir direniş örgütlemişlerdir. Temmuz 1945’te partinin resmî olarak kurulması için başvuruda bulunmuşlarsa da, bu talep Fransız manda yönetimi tarafından reddedilmiştir. Ancak, 1946 yılında Fransız askerî güçlerinin Suriye’den çekilmesinden sonra parti faaliyetlerine açık şekilde devam etmeye başlamıştır. Baas Partisi, “Tek bir Arap milleti, ebedî bir mesaj” şeklindeki ünlü sloganını benimsemiş ve üç temel ilkesi olan birlik, özgürlük ve sosyalizmi partinin ideolojik temeli olarak ilan etmiştir (Duran, 2021).

Arap Sosyalist Baas Partisi’nin ilk kurucu kongresi 1947 yılında Şam’da gerçekleştirilmiş ve bu kongrede partinin resmî siyasi ve ideolojik programı kabul edilmiştir. Partinin kuruluşundan itibaren merkezine aldığı temel ilke, kapsamlı bir Arap milliyetçiliği olmuştur. Parti, Arap milletini mezhep, etnik köken ve bölgesel aidiyetler temelinde bölen tüm ayrımları reddetmiş, Arapların bölünemez, bütünlüklü bir yapı oluşturduğunu vurgulamıştır. Parti programında Arap vatanının sınırları da açık biçimde tanımlanmış; kuzeyde Toros Dağları’ndan başlayıp, batıda Atlas Okyanusu ve Akdeniz’e, doğuda Basra Körfezi ve Hint Okyanusu’na ve güneyde Habeşistan (Etiyopya) yaylalarına kadar uzanan geniş bir coğrafya olarak belirlenmiştir (İşbilir, 2003).

Parti başlangıçta “Arap Diriliş Hareketi” (Harakat Al-Ba‘th Al-‘Arabi) adıyla faaliyet göstermekteydi. Ancak 1952 yılında, Akram el-Havrani liderliğindeki “Arap Sosyalist Partisi” ile birleşerek bugünkü adı olan “Arap Sosyalist Baas Partisi”ni almıştır. Bu birleşme, özellikle köylüler ve azınlıklar arasında partinin toplumsal tabanını genişletmiş, partinin siyasi yükselişine önemli katkı sağlamıştır. Kuruluşundan itibaren Baas Partisi, Arap ulusunun siyasi, ekonomik ve kültürel birliğini gerçekleştirmeyi hedeflemiş, sömürgeciliğe ve istibdada karşı mücadeleyi öncelikli mesele olarak görmüş, onu aydınlar ve emekçi sınıflar arasında geniş bir

destekle buluşturmuştur. 1950’li yıllarda partinin etkisi Lübnan, Yemen, Libya ve Suudi Arabistan gibi çeşitli Arap ülkelerine kadar yayılmış olsa da, gerçek siyasi gücünü Suriye’de 1963 yılında, Irak’ta ise 1968 yılında iktidara gelerek elde etmiştir (Abdelraouf, 2025).

Arap Sosyalist Baas Partisi, Arap sosyalist hareketlerinin kuşakları arasında öne çıkan önemli bir örnektir. Parti, önceki veya eşzamanlı sosyalist hareketlerin elit ve teorik çerçevede sınırlı kalmasının aksine, halk tabanında geniş bir nüfuz kazanmayı başarmıştır. Bu başarının temelinde, milliyetçilik ile sosyalizmin yenilikçi bir şekilde harmanlanması yatmaktadır. Sosyalizm, Baas Partisi’nde bağımsız bir ideoloji olarak değil, Arap birliğinin gerçekleştirilmesi için bir araç olarak görülmüş ve bölgeyi tek bir kültürel bütün ve büyük bir hedef olarak kavrayan kapsamlı bir vizyona dayandırılmıştır. Diğer partiler ise kendi yerel siyasi bağlamlarının sınırlarını aşamamışlardır. Ayrıca Baas Partisi, bağımsızlık sonrası dönemde yapılan uzlaşıları egemenlik ve ulusal özgürlük değerlerine ihanet olarak görmüş; İskenderun vilayetinin geri alınması mücadelesi ve 1947’de dolaylı olarak yapılan seçimlerin reddi gibi önemli siyasi mücadelelerde aktif rol oynamıştır (Al-khatib, 2024). Partiyi erken dönemde muhalif siyasi sahnede merkezi bir aktör haline getirmiştir.

Baas Partisinin ideolojisi, Arap halklarını kapsayıcı bir milliyetçi çerçevede birleştirmeyi amaçlayan sosyalist milliyetçi düşüncenin bir tezahürüdür. Bu ideolojik çerçeve, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Arap coğrafyasında yaşanan sömürgecilikten kurtuluş süreçleri ve Doğu ya da Batı’ya olan bağımlılığa alternatif olarak yükselen milliyetçi ve sosyalist fikirler bağlamında şekillenmiştir. Baas ideolojisi, özgürlük, birlik ve sosyalizm olmak üzere üç temel ilke üzerine inşa edilmiştir. Özgürlük ilkesi, sömürgeci tahakkümden kurtulmayı ve siyasi, dini ve ekonomik bağımsızlığın sağlanmasını ifade ederken, birlik ilkesi, Arap halklarının zihni ve kültürel bütünlüğünü vurgulamaktadır. Sosyalizm ise, yoksulluk, cehalet ve hastalıkla mücadele ederek sosyal adaletin tesis edilmesini hedeflemektedir (Palancı, 2024).

Baas Partisi’nin kuruluşu Arap milliyetçiliğini temel alır. Parti, Arap kültürü ve ulusal kimliği, sömürgeciliğe karşı durmanın ve Arap halklarını birleştirmenin anahtarı olarak görür. Arapları, dini aidiyetlerinden bağımsız olarak tek bir çatı altında toplamayı amaçlayan Baas, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) esasen yalnızca

İslam'ı yaymak için değil, Arapları birleştirmek için de çaba gösterdiği fikrine dayanmaktadır. Parti, dar anlamdaki her türlü ırkçılığı reddederken, Arapça dilini ve ulusal birliği Arap dayanışmasının temeli olan ortak değerler olarak vurgular. Özgürlük konusunda onu geleneksel anlamda bireysel bir özgürlükten ziyade, halkın birliği ve dayanışmasıyla bağlantılı toplumsal bir özgürlük olarak tanımlar. Arap sosyalizmi ise Batı sosyalizmi veya Marksizm'den kökten farklıdır; dışarıdan dayatılan evrensel bir sistem değil, Arapların ulusal, ekonomik ve toplumsal sorunlarına hizmet eden bir araçtır (Evrunkakşı, 2019). Bu nedenle parti, kendisini "Arap Sosyalist Partisi" olarak tanımlamış, böylece milliyetçilik ile sosyalizm arasında kurmaya çalıştığı dengeyi ifade etmiştir.

Baas Partisi, Arap dünyasında milliyetçiliğin sosyalizmden daha öncelikli bir konuma sahip olduğunu savunmaktadır. Partinin "Birlik, Özgürlük, Sosyalizm" sloganında açıkça görülmekte olup, birliğin öncelikli olarak yer alması bunu göstermektedir. Bu sıralama, sosyalizmin siyasi bağımsızlık elde edildikten sonra ortaya çıkan daha geniş bir milliyetçi hareketin parçası olduğunu ve milliyetçiliğin sosyalizmden önce geldiğini ifade eder, ulusal birliğin sorunların sosyal boyutundan daha önemli olduğunu vurgular, zira Arap milliyetçileri önce sömürgeciliğe karşı mücadeleye odaklanmış, sosyalizmi inşa sürecinin ikinci aşaması olarak görmüşlerdir. Mişel Aflak ve diğer Baas liderleri sosyalizmi, Arap birliğini sağlayarak Arapların eski görkemini yeniden kazanmanın bir aracı olarak görürler. Onlara göre, milliyetçi birlik sağlanmadan sosyalizmde ilerleme mümkün değildir, çünkü Arap devletleri tek başına ekonomik zayıflık ve parçalanmışlıkla mücadele etmektedir. Parti, Batı sosyalizmi, komünizm veya kapitalizmin aynen benimsenmesini reddeder. Bunun yerine, Arapların ihtiyaçlarına uygun, diğer deneyimlerden faydalanan fakat özgün koşullara uyarlanmış bağımsız bir Arap sosyalizmini savunur. Baas'a göre kapitalizm zulüm ve sömürü sistemi, komünizm ise bireysel girişimciliği engelleyen bir yapı olarak görülür, Arapların ulusal ve sosyal taleplerine bağımsız ve orta yolcu bir yaklaşım benimsemeyi tercih etmektedir (Abu Jaber, 1966, ss. 101–102).

Baas Partisi'ne göre Arap milliyetçiliği, kalıcı ve değişmez bir gerçekliği temsil eder; geçici çatışmalar ve etnik, dini ya da tarihî gibi değişken içeriklerin ötesindedir. Bu milliyetçilik yalnızca emperyalizme karşı bir tepki olarak ortaya

çıkılmaz; özgürlük, birlik ve sosyalizm gibi olumlu değerleri de içerir. Arap milliyetçiliği, tarihî mirası ve farklı medeniyetleri kapsayan kapsamlı ve esnek bir vizyon sunar, insanlık medeniyetiyle uyumlu bir şekilde etkileşimde bulunurken ulusun özgün kimliğini ve karakterini korur. Bu bağlamda, Arap milliyetçiliği geçici bir mücadele aşaması veya dış koşullara tepki değildir; sürekli bir medenî ve siyasi gelişim çerçevesi sağlar, bağımsızlığı korur, küçük bağnazlıklara veya soyut evrenselcilik anlayışına sapmayı önler ve ortak mücadeleyi, güncel Arap deneyimi ve geleceğinin doğal bir uzantısı olarak anlamlandırmaktadır (Aflak, 1957).

Partiye göre, Arap ülkelerindeki yerel kapitalist sistem sosyal ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede başarısız olmuştur. Çünkü yerli kapitalist sınıf, Arap kaynaklarını sömürmek için emperyalist güçlerle iş birliği yapmıştır. İlk sanayi devriminden Arap ülkelerinin yeterince fayda sağlayamamasına yol açarak geri kalmışlığın devamını sağlamıştır. Parti, yoksulluktan kurtulmanın ve sosyal adaleti sağlamanın tek yolunun sosyalizm olduğu kanaatinde. Uluslararası arenada, 1948’de topraklarının paylaşılması ve İsrail Devleti’nin kurulması, Arapların Batı’ya olan güvenini zedelemiş; bu da Baas Partisi’nin ulusal güç vurgusunu ve Batı ile Marksist fikirleri reddetmesini pekiştirmiştir. Parti, gelişmiş kapitalist sanayi ortamında ortaya çıkan Marksizmi reddederek, Arap sosyalizminin, Arap dünyasına özgü sosyal ve ekonomik geri kalmışlık koşullarına uygun olarak şekillenmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı şekilde, komünist partileri Arap birliği ve ulusal değerlere karşıt olarak görmüştür (Abu Jaber, 1966, ss. 103 –104).

Aflak, sosyalizmi amaç değil, millî çıkarları ve yerel özgünlükleri hizmet eden bir araç olarak görmüştür. Bu anlayış, Baas sosyalizminin uygulamada esnek ancak ölçütlerde belirsiz olmasına yol açmıştır. Bu durum, sınıf farklarını azaltma, özel mülkiyeti sınırlama ve yabancı ile yerel şirketlerin millileştirilmesi gibi ekonomik politikalarla kendini göstermiştir. Bu adımlar, bazı çevrelerce Batı’nın sömürgeci mirasına karşı tarihsel ve psikolojik bir tepki olarak yorumlanmış; partinin Sovyetler Birliği liderliğindeki sosyalist kampla ileride yakınlaşmasının temel sebeplerinden biri olmuştur (Eker ve Çağ, 2014).

Partinin benimsediği sosyalist politikalar, kırsal kesimlerde yaşayan yoksul azınlıklar için sosyal ve siyasi yükselme fırsatı sağlamıştır; bu kesimler önceden marjinalize edilmiş durumdaydı. Etki alanlarına girmek için özellikle ordu içinde

aşiret, mezhep ve bölgesel ilişkilerini kullanarak, parti ve devlet içinde güç odakları oluşturmuşlardır. Bu bağlamda, 1949'da başlayan darbe serilerinden sonra ordu, siyasi mücadelenin merkezi bir aracı haline gelmiştir. Fakir sınıflar ve azınlıklardan gelen askerî akademi öğrenci sayısının artmasıyla, bu gruplardan subay sayısı kademeli olarak yükselmiş ve ordu yapısında değişiklikler yaşanmıştır. Her ne kadar askerî liderlik bir süre Sünni subayların elinde kalsa da, Baas Partisi'nin yükselişiyle birlikte mezhepsel aidiyet ile sınıfsal durumun kesişmesi, Suriye'de iktidar hiyerarşisinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır (Alkan, 2015).

Alevi topluluğunun tarihine kısaca geri dönüldüğünde Osmanlı Devleti ile doğrudan bir çatışma yaşanmasa da, iki taraf arasında güvensizlik ortamının hâkim olduğu görülmektedir. Alevilerin şehir merkezlerinden uzak, Suriye'nin kuzeybatısındaki dağlık ve izole bölgelerde yaşamayı tercih etmelerine yol açmıştır. Bu coğrafi izolasyon, onları sınırlı topraklarda geleneksel tarıma dayalı, oldukça yoksul ekonomik koşullar altında yaşamaya zorlamıştır. Fransız mandası döneminde (1920–1946) Alevi toplumunun sosyo-ekonomik yapısında köklü bir değişim yaşanmamıştır; şehirli Sünnî elitler idari pozisyonlardaki hakimiyetlerini sürdürmüş, Fransa ise sivil ve askerî danışmanları aracılığıyla fiilî iktidarı elinde tutmuştur. Ancak Fransa, 1920 yılında yerel bir askerî akademi kurarak azınlık toplulukları özellikle Aleviler ve Dürzîler için orduya katılım yolunu açmıştır. Sünnî elitlerin orduya ilgisinin zayıf olması, azınlık grupları için nadir görülen sosyal ve siyasal yükselme imkânı doğurmuştur (Acar, Doru ve Çetin, 2022, ss. 241–242).

Eker ve Çağ (2014) açıklamalarına göre, partinin kurucularının geçmişleri incelendiğinde partinin dini temelli ya da geleneksel “İslamcı Arapçılık” anlayışıyla değil, seküler ve milliyetçi bir entelektüel proje olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Parti, mezhepsel ve dini ayrımları aşarak Arap milletinin birliğini sağlamayı amaçlamıştır. 1947 yılında gerçekleştirilen ilk kongrede, parti içinde farklı dini ve mezhepsel kökenlerden gelen isimler yer almıştır. Ortodoks Hristiyan kökenli Mişel Aflak, Sünni Müslüman Salahaddin el-Bitar ve daha sonra Alevi kökenli Zeki el-Arsûzî bu çeşitliliğin önemli örnekleridir. Bu çeşitlilik, partinin kuruluşundan itibaren dini veya mezhepsel aidiyetlerden bağımsız, milliyetçi birlik fikri üzerine inşa edilmiş seküler karakterini ortaya koymaktadır.

Baas Partisi'nin, Arap ulusunun kimliğini ve bağımsızlığını gerçekleştirme arzusunun doğal bir ürünü olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Parti, özgünlük ve kimlik vurgusu yapan karmaşık bir ideolojiyi benimsemiş ve Arapların birliğini, karşı karşıya oldukları zorlu gerçekliği değiştirmek için temel bir koşul olarak görmüştür. "Birlik, Özgürlük, Sosyalizm" sloganı, partinin köklü bir toplumsal ve siyasal dönüşüm hedefini yansıtmaktadır. Baas Partisi, sömürgecilik sonrası dönemin Batı yanlısı ve Batı karşıtı yönelimler arasındaki bölünmelerle şekillenen kritik bir aşamasında doğmuş, bu çalkantılı ortamda etkin bir aktör olmayı hedeflemiştir. Laik ve sosyalist ideolojisi sayesinde özellikle azınlık gruplarını cezbetmiş olsa da, kentteki Sünni çoğunluğun desteğini kazanmakta başarılı olamamış, partiyi daha sonra askerî güçlere ve darbeler aracılığıyla iktidarını pekiştirmeye yöneltmiştir (Şen, 1999).

1950'li yılların sonlarında, Suriye'deki üst düzey subaylardan oluşan bir heyet, ülkede devam eden siyasi istikrarsızlık ve iç bölünmelerden çıkış yolu arayışıyla, Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır ile görüşmek üzere Kahire'ye gitmiştir. Heyet, Suriye ile Mısır arasında siyasi bir birlik kurulmasını teklif etmiştir. Abdünnasır her ne kadar Baas Partisi'ne karşı şüpheyile yaklaşmış ve partinin ideolojisine tamamen ikna olmamış olsa da, dönemin bölgesel koşulları ve hâkim olan Arap milliyetçiliği dalgası doğrultusunda bu teklife olumlu yaklaşmıştır. Bu girişim sonucunda, Şubat 1958'de birlik ilan edilmiş ve Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmuştur (Şaghiyah, 2012, ss. 29–30).

Suriye ile Mısır arasındaki birlik, Arap Sosyalist Baas Partisi'nin Arap devletlerini tek bir çatı altında birleştirme hedefine yönelik ilk somut uygulama olarak değerlendirilmiştir. Bu girişim, II. Dünya Savaşı sonrasında yükselen Arap milliyetçiliği ruhu ve sömürgecilik, İsrail'in kurulması ile Batı yanlısı askeri ittifakların ortaya çıkması gibi Arap ülkelerinin karşı karşıya kaldığı ortak meydan okumalar bağlamında şekillenmiştir. Baas Partisi birlik fikrini güçlü şekilde desteklemiş ve bu yönde çaba göstermiştir. Ancak birlik, daha başlangıcından itibaren ciddi yapısal sorunlarla karşılaşmıştır (Ateş, 2019). Her ne kadar Baas Partisi birlik idealine derin bir bağlılık göstermiş ve bu doğrultuda aktif bir şekilde çaba sarf etmiş olsa da, Suriye ile Mısır arasında 1958 yılında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti, daha ilk aşamalarından itibaren ciddi yapısal zorluklarla karşı karşıya

kalmıştır. Baas Partisi'nin Arap birliği idealine yönelik güçlü bağlılığına ve bu doğrultudaki çabalarına rağmen, Suriye ile Mısır arasında kurulan birlik daha başlangıç aşamasında ciddi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. En belirgin sorunlardan biri, Mısır'ın Suriye'ye birlik koşulu olarak katı dayatmalarda bulunmasıydı. Bu dayatmalar arasında tüm siyasi partilerin kapatılması, karar alma süreçlerinde mutlak merkeziyetçiliğin benimsenmesi ve yeni devlet yapılanmasında Suriyeli siyasi ve bürokratik elitlerin marjinalleştirilmesi yer almaktaydı. Suriye'nin siyasi, askerî ve ekonomik çevrelerinde dışlanma hissi ve artan bir memnuniyetsizlik yaratmıştır (Al-Jazeera, 2024). Ayrıca, yönetim kademelerinde dengesiz görev dağılımı ile Suriye'nin özel sektöre dayalı ekonomik yapısının göz ardı edilerek Mısır'ın devletçi ve sosyalist ekonomik politikalarının dayatılması, iki ülkenin yapısal farklılıklarını daha da belirgin hâle getirmiştir. Üstelik birlik projesinin kurumsal altyapısının yetersizliği ve Suriye ile Mısır arasında coğrafi bir sınırın bulunmaması, Suriye'nin Mısır'a olan idarî bağımlılığını derinleştirmiş ve birliğin sürdürülebilirliğini ciddi biçimde zayıflatmıştır (Kazak, 2024). Birlik, 1961 yılında Suriye'de gerçekleşen askerî darbe ile sona ermiş ve böylece “ayrılık dönemi” başlamıştır. Bu gelişme, birçok kişi tarafından Arap birliği hayaline indirilen ağır bir darbe ve adil temsilden ve kurumsal dengeden yoksun, yeterince planlanmamış birleşme girişimlerinin açık bir başarısızlığı olarak değerlendirilmiştir.

1961 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılması, Arap milliyetçi hareketi içinde derin bir bölünmeye yol açmış ve bu hareketin birliğini zayıflatarak çok sayıda fraksiyona ayrılmasına neden olmuştur. Bir tarafta Baasçılar, diğer tarafta Nasırcılar ve bağımsız kalmaya çalışan diğer milliyetçi gruplar sahneye çıkmıştır. Ayrılığın ardından Baas Partisi, çift yönlü bir görevle karşı karşıya kalmıştır; Bir yandan başarısızlıkla sonuçlanan birlik projesinin yarattığı hayal kırıklığını aşmak, diğer yandan ise giderek derinleşen iç bölünmeleri yönetmektir. 1961 ile 1963 yılları arasında Baas Partisi, iktidarı ele geçirmek amacıyla yoğun bir hazırlık sürecine girmiştir. Bu dönemde Suriye büyük bir siyasi çalkantı içindeydi. Ancak, birlik ve sonrasındaki ayrılık süreci, Baas'ın konumunu güçlendirmiştir. Zira parti, birliğin sona ermesinden sonra saflarını hızla toparlayarak siyasi arenaya geri dönebilmeyi başarmıştır. Birlik döneminde büyük baskı gören ve tasfiye edilen komünistlerin aksine, Baas'ın avantaj elde etmesini sağlamıştır. Ayrıca birlik sırasında siyasi

partilerin kapatılması, Suriye’de büyük bir siyasi boşluk yaratmış ve bu boşluğu ancak örgütsel yapısını koruyabilmiş olan Baas Partisi doldurabilmiştir. Parti, özellikle Lübnan’daki yapıları sayesinde bu dönemde yeniden organize olabilmiş ve kısa sürede Suriye devletinin temel kurumları üzerinde kontrol sağlamıştır (Al-Khatib, 2024).

1963 Mart darbesiyle ayrılıkçı yönetimin sona ermesinin ardından Baas Partisi, hem ideolojik hem de örgütsel düzeyde derin dönüşümler yaşamış ve bu süreç “Yeni Baas” olarak adlandırılan dönemin başlangıcını simgelemiştir. Darbenin hemen sonrasında Salahaddin el-Bitar başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuş olsa da, fiili iktidar giderek partinin askerî kanadının eline geçmeye başlamıştır. Özellikle Hafız Esad ve Salah Cedit gibi subayların öncülüğünde hareket eden Askerî Komite, devlet yönetiminde belirleyici bir aktör haline gelmiş ve partinin sivil liderliğine kıyasla daha radikal ve merkeziyetçi bir yönelim benimsemiştir. Parti ile ordu arasındaki bu iç içe geçiş, sivil ve askerî kanatlar arasında derin bir bölünmeye yol açmış; Baas Partisi farklı ideolojik eğilimlere ve mezhepsel-bölgesel kökenlere dayanan gruplar arasında bir mücadele alanına dönüşmüştür (Orhan, 2021). 1963’te düzenlenen Altıncı Ulusal Kongre’nin¹¹ ardından askerî kanadın partide üstünlük sağlamasıyla birlikte, parti ideolojik olarak Pan-Arabist birlik söyleminden uzaklaşarak katı bir Marksist-sosyalist¹² çizgiyi benimsemeye yönelmiştir. Bu

¹¹1963 yılında gerçekleştirilen Baas Partisi 6. Ulusal Kongresi’nde parti içinde derin ideolojik ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Geleneksel “Arap sosyalizmi” anlayışını savunan Mişel Aflak liderliğindeki geleneksel kanat ile Marksist düşünceden etkilenmiş sol kanat, örneğin Yasin el-Hafız gibi entelektüeller arasında ciddi fikir çatışmaları yaşanmıştır. Sol kanat, geleneksel milliyetçi çizginin yerine “bilimsel sosyalizm”i benimsemeyi talep etmiştir. Uzun süren tartışmaların ardından “Arap sosyalizmine giden yol” olarak adlandırılan bir uzlaşım metodu kabul edilmiştir. Bu metot, devrim projesini yönlendirecek sosyal sınıfları tanımlamış ve bunlar işçiler, köylüler, küçük esnaf, devrimci entelektüeller ve askerlerden oluşmuştur. İlkelerin benimsenmesinin ardından, Salah Cedit’in desteğiyle sol kanat radikal politikalar uygulamaya başlamış; bu politikalar arasında kamulaştırma, toprak reformu ve din adamları, feodal beyler ile aşiret liderleri gibi geleneksel güçlere karşı mücadele yer almıştır. Ancak bu radikal politikalar, Suriye toplumunun dini, sosyal ve kabile temelli özgünlüklerini göz ardı etmiş ve bunun sonucunda iç karışıklıklar ile halk direnişi ortaya çıkmıştır (Owaid, 2025).

¹² Marx’ın düşüncesi, Avrupa’daki kapitalist sistemle birlikte ortaya çıkan sosyal adaletsizliğe bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel materyalizm perspektifiyle toplumsal gelişmeleri sınıf mücadeleleri üzerinden açıklama başarısı göstermiştir. Marksizm, işçi sınıfını burjuvazinin egemenliğinden kurtarmanın tek yolu olarak “şiddetli devrim” kavramını benimsemiş ve bu yaklaşım birçok devrimci hareket için güçlü ve çekici bir felsefi temel oluşturmuştur. Ancak, bu fikirlerin

dönüşüm, partiyi daha radikal unsurlara açarken, başta Alevîler olmak üzere azınlık gruplarının hem parti içinde hem de orduda artan etkisine zemin hazırlamıştır. Sünnî subaylar arasındaki rekabet, sivil kurumların zayıflığı ve kurucu neslin etkisinin azalması, ideolojiden ziyade kişisel sadakatler ve alt kimliklerin iktidar yapısını şekillendirmesini kolaylaştırmış, böylece bu grupların kilit pozisyonlarda etkinlik kurmalarına imkân tanımıştır. Mezhepsel ve siyasî karmaşıklık, Baas Partisi'nin Arap coğrafyasına yönelik geniş bir milliyetçi proje olarak kendini sunma kapasitesini ciddi şekilde sınırlamış ve partinin söylemi zamanla Arap milliyetçiliğinden dar bir yerel milliyetçiliğe doğru evrilmiştir (Bakkourah, 2024).

Baas Partisi içerisindeki mücadelenin tırmanmasıyla birlikte, büyük çoğunluğu Alevi subaylardan oluşan ve az sayıda Dürzi subayın da yer aldığı, Salah Cedit ve Hafız Esad liderliğindeki bir fraksiyon, 23 Şubat 1966 tarihinde kanlı bir askerî darbe gerçekleştirmiştir. Bu darbe, partinin geleneksel liderliğini başta Mişel Aflak ve Salahaddin el-Bitar olmak üzere tasfiye etmiş ve “Radikal Baas” döneminin başlangıcına işaret etmiştir. Darbenin mezhepsel niteliği açık olmakla birlikte, yeni rejim sembolik bir mezhepsel dengeyi korumaya özen göstermiştir. Bu kapsamda, Sünni kökenli Nureddin el-Etasi devlet başkanı olarak atanmış, Hafız Esad ise Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı gibi merkezi askerî görevlere getirilmiştir (İnce, 2017). Bu gelişmeler, Esad'ın ilerleyen yıllarda iktidara yükselmesinin zeminini hazırlamıştır.

1966 ile 1970 yılları arasındaki dönem, Suriye’de Baas Partisi tarihinin en kritik safhalarından birini oluşturmuştur. Bu süreçte Salah Cedit, parti ve devlet kurumları üzerinde hâkimiyet kurarken, Hafız Esad ise askerî ve güvenlik kurumlarında bağımsız olarak etkisini artırmaya başlamıştır. Ayrıca, geniş çaplı kamulaştırmalar ve toprak reformları gibi ekonomik kararlar alınmıştır. Ancak ciddi bir kurumsal zafiyet içinde olan Suriye, 1967 Arap-İsrail Savaşı'na (Haziran Savaşı) siyasî ve askerî açıdan hazırlıksız biçimde girmiş ve Golan Tepeleri neredeyse

özellikle Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinde siyasi olarak uygulanması, kanlı baskıcı rejimlere yol açmış ve bu deneyimler yirminci yüzyılın sonlarında çöküşle sonuçlanmıştır (Abdulhadi, 2023).

direnış gösterilmeden kaybedilmiştir. Bu büyük yenilgiye rağmen, dönemin liderliği açık bir sorumluluk üstlenmemiştir (Omar, 2018).

Haziran 1967 yenilgisinin ardından, parti içinde ideolojik ve stratejik bir bölünme belirginleşmiştir. Salah Cedid liderliğindeki katı sosyalist eğilimli radikal kanat ile, Savunma Bakanı Hafız Esad öncülüğündeki pragmatik ve realist askerî kanat arasındaki görüş ayrılıkları giderek derinleşmiştir. Bu anlaşmazlıklar, özellikle 1970 yılında Ürdün’de yaşanan “Kara Eylül”¹³ olaylarına Suriye’nin başarısız müdahalesi ve aynı yıl Cemal Abdünnasır’ın ölümü sonrasında daha da şiddetlenmiştir. Bu türbölans ortamında Hafız Esad, siyasî boşluğu ve Baasçı liderliğin meşruiyet kaybını fırsata çevirerek 13 Kasım 1970’te kansız bir askerî darbe gerçekleştirmiş ve Salah Cedid ve Devlet Başkanı Nureddin el-Etasi görevden alınmış ve dönemin siyasetine damga vuran "çift başlı iktidar" yapısı sona ermiştir. Bu gelişme, Suriye’de siyasî yaşamda yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmiş; “Neo-Baasçı” olarak adlandırılan radikal ideolojik liderlik içerden tasfiye edilmiştir (Özkoç, 2007). Böylece parti ve devlet yönetimi, Hafız Esad etrafında şekillenen merkezî ve kişisel bir otorite yapısına dönüşmüş, ideolojik radikalizm geri plana itilerek, sistemin istikrarına odaklanan daha pragmatik bir yaklaşım benimsenmiştir.

Kazak (2024) tarafından belirtildiği üzere, Baas Partisi, kuruluşundan itibaren temel sloganı “Birleşik bir Arap ulusu inşa etmek ve sürekli bir misyon üstlenmek” olan ideolojisinde değişimler yaşamıştır. Parti, Arap milliyetçiliği ile sosyalizmi birleştirmeyi hedefleyen kapsamlı bir ideolojik çerçeve benimsemiş olsa da, uygulamada karşılaştığı zorluklar bu hedeflerden sapmalara yol açmıştır. Özellikle

¹³1970 yılının Eylül ayında, Ürdün Kralı Hüseyin liderliğindeki Ürdün ordusu ile Yaser Arafat’ın öncülüğündeki Filistin direniş örgütleri arasında "Kara Eylül" olarak bilinen kanlı bir çatışma patlak vermiştir. Bu gelişme, Filistinli fedailerin Ürdün’de artan etkisi ve devlet içinde bağımsız bir yapı kurma çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Özellikle Dawson’s Field uçak kaçırma olayı ve bazı üst düzey yetkililere yönelik suikastlar, Ürdün yönetimini 16–27 Eylül tarihleri arasında kapsamlı bir askeri müdahaleye sevk etmiştir. Söz konusu çatışmalar, yüzlerce Filistinli ve Ürdünlünün hayatını kaybetmesine yol açmış, bölgesel düzeyde ciddi bir krize neden olmuştur. 21 Eylül’de Kahire’de düzenlenen Arap zirvesi neticesinde, taraflar 27 Eylül’de ateşkes konusunda uzlaşmaya varmıştır. Ancak yaşanan gelişmelerin ardından, Filistinli direnişçilerin Temmuz 1971’e kadar Ürdün topraklarını terk ederek Suriye üzerinden Lübnan’a geçmeleri gerekmiştir. Bu olay, Arap kamuoyunda derin bir travma yaratmış ve ilerleyen yıllarda Lübnan’da meydana gelecek olan iç savaşın zeminini hazırlamıştır (Al-Jazeera Documentary, 2019).

Mısır ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimi, kurumsal zayıflıklar ve ulusal hedeflerin siyasal kontrol araçlarına dönüşmesi nedeniyle büyük başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1966 darbesiyle birlikte "Yeni Baas" döneminin başlaması, partinin geniş Arap milliyetçiliği vizyonundan uzaklaşmasına ve daha çok dar ulusal çıkarları esas alan bir yaklaşıma yönelmesine neden olmuştur. Partinin kurucu liderlerinin tasfiye edilmesiyle birlikte, ideolojik söylem daha çok iç siyasete odaklanmış; Arap dünyasına yönelik birlik idealleri geri planda kalmıştır. 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndaki yenilgi ise bu değişimin bir dönüm noktası olmuştur. Bu ağır mağlubiyet, Arap milliyetçiliği söyleminde ciddi bir gerilemeye yol açmış; Baasçı yönetimler, geniş çaplı Pan-Arabist hedeflerden vazgeçerek, devlet sınırları ve ulusal çıkarlar etrafında şekillenen daha gerçekçi politikalara yönelmiştir. Böylece, Arap birliği ideali, siyasi söylemde yerini korusa da, pratikte etkisiz ve sembolik bir konuma gerilemiştir.

Yerel ve bölgesel düzeyde yankı uyandırmasına ve birçok Arap ülkesinde kendi ismini taşıyan parti ve şubeler kurmayı başarmasına rağmen, Arap Sosyalist Baas Partisi geniş coğrafi varlığını etkin bir birlik projesine ya da başarılı bir yönetim modeline dönüştürememiştir. Zamanla, partinin çıkış noktasını oluşturan Arapçı sloganlar, otoriter bir uygulama gerçekliği karşısında geri plana itilmiş; parti, iktidardaki rejimin bir aracı hâline gelerek sadece güç ve kontrolü pekiştirme işlevi görmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Baas Partisi'nin etkisi, Arap siyasi entegrasyonu ya da reformcu değişim yönünde itici bir güç olmaktan ziyade, otoriter yönetim biçimlerinin sınırları içerisinde kalmıştır. Bu durum, parti deneyiminin ideoloji ile pratik arasında ciddi çelişkiler barındıran, politik açıdan karmaşık bir yapı sergilemesine yol açmıştır (Tansü ve Mustafa, 2020).

Yukarıda belirtilen tüm gelişmeler ışığında, Baas Partisi'nin ideolojik ve örgütsel evrimi üç temel aşamadan geçmiştir. Al-Jazeera (2024) verilerine dayanarak, klasik dönem (1947–1960), Mişel Aflak'ın öncülüğünde partinin kuruluşuyla başlamıştır; bu dönemde Baas, Arap ulusunun birliği ve sömürgecilikten kurtuluşuna odaklanan muhafazakâr bir milliyetçi söylem benimsemiştir. Bu süreçte, sosyalizm kavramı daha çok modernleşme ve kalkınma çerçevesinde, sınıf mücadelesi vurgusu olmadan ele alınmıştır. Parti, uzun süre elitist bir yapıya sahip olmuş ancak Akram el-Havrani'nin etkisiyle alt sınıf meseleleri parti gündemine

taşınmış ve bu durum sosyal tabanında önemli bir dönüşümün yolunu açmıştır. Geçiş dönemi (1960–1964), Suriye ile Mısır arasındaki birlik deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından başlamıştır. Bu dönemde, Arap birliği fikrine duyulan mutlak inanç sarsılmış ve parti içinde ideolojik bir kriz yaşanmıştır. Marksizmden etkilenen radikal akımlar yükselmiş; bu akımlar, ekonominin kamulaştırılması ve burjuvaziye karşı mücadele çağrısında bulunmuştur. Yeni dönem (1964–1966), Salah Cedid liderliğindeki askerî komitenin partiyi kontrol altına almasıyla başlamıştır. Bu süreçte sivil kanat etkisizleştirilmiş ve parti, ordunun siyasi bir aracı hâline gelmiştir. 1965 yılında kapsamlı kamulaştırma politikaları uygulanmış; bu gelişmeler, partinin geleneksel düşünsel karakterinin sona erdiğini ve ideolojinin siyasi meşruiyet ve otoriter tahakküm sağlama aracı olarak daha belirgin şekilde kullanılmaya başlandığını göstermiştir.

3.2. Hafız Esad Dönemi

Baas Partisi, siyasi alandaki rakiplerini saf dışı bırakarak iktidarını pekiştirdikten sonra, parti içinde radikal kanat ile Hafız Esad liderliğindeki pragmatik¹⁴ kanat arasında ciddi bir ayrışma yaşanmıştır. İç mücadele, 13 Kasım 1970 tarihinde gerçekleşen ve “Düzeltici Hareket” olarak adlandırılan askerî darbe ile sonuçlanmış; Esad, bu girişimle Salah Cedid ve Devlet Başkanı Nureddin el-Atasi’yi görevden uzaklaştırarak bireysel ve mutlak bir iktidarın temellerini atmıştır. Ülkenin ilk Alevi kökenli devlet başkanı olarak, iktidarını sürdürebilmek adına üst düzey subaylarla ve burjuvazinin belirli kesimleriyle ittifaklara yönelmiş; Baas Partisi’nin ideolojik gücünü, mezhepsel sadakat ilişkileriyle birleştirerek pragmatik bir yönetim tarzı benimsemiştir (Jneiba, 2025). Mart 1971’de yapılan göstermelik bir referandumla devlet başkanı olmuş, ardından temsiliyet işlevi sınırlı olan bir Halk Meclisi kurulmasını öngören geçici bir anayasa ilan etmiştir. 1972’de muhalefeti kendi rejimin içine çekmek amacıyla Ulusal İlerici Cephe’yi kurmuş, 1973 Anayasası’nı ise yürürlüğe koyarak kendisine yasama, yürütme ve askerî alanda

¹⁴Pragmatik ya da uygulamacı anlamına gelir; pragmatik bir kişi, teorik ilkelere ya da ideal hedeflere bağlı kalmak yerine, somut sonuçlara ve uygulanabilir çözümlere odaklanır. Pragmatizm, soyut değerler ya da idealler doğrultusunda ne olması gerektiğiyle değil, neyin mümkün ve etkili olduğu ile ilgilenir (Merriam-Webster, t.y.).

geniş yetkiler tanıyan başkanlık sistemini kurumsallaştırmıştır. Anayasanın sekizinci maddesiyle Baas Partisi, toplum ve devletin “lider partisi” olarak tanımlanmış; böylece siyasal yaşamın tek parti tekelinde şekillenmesinin önü açılmıştır. Esad, bu anayasayı iktidarını pekiştirmek için kullanmış, göstermelik nitelikte düzenli seçimler gerçekleştirmiş ve temel ölçütü kendisine mutlak sadakat olan kişisel bir sadakat ağı tesis etmiştir. Bu durum, yakın çevresini de kapsayacak şekilde geçerli olmuş; nitekim kardeşi Rıfat, başarısız bir darbe girişiminin ardından sürgüne gönderilmiştir. Esad, özellikle güvenlik ve askerî kurumlarda aşiretinden gelen Alevilere dayanmış ve onları Savunma Birlikleri gibi kritik görevlere atamıştır. Ancak rejimi yalnızca mezhepsel bir nitelik taşımamış; Sünniler başta olmak üzere diğer mezheplerden subaylara da, kişisel bağlılıklarını kanıtlamaları koşuluyla, sistemde yer vermiştir (Ataman, 2012). Böylece devleti, parti ve güvenlik aygıtlarıyla bütünleştiren kapalı bir otoriter düzen inşa etmiş; devlet kurumlarının cumhurbaşkanı şahsiyetiyle özdeşleştiği merkeziyetçi bir despotik sistem kurarak, ölümüne dek varlığını sürdürmüştür.

Hafız Esad, geleneksel Baas ideolojisinin rejimin sürdürülebilirliği ve istikrarı açısından artık yeterli olmadığını fark etmiş ve bu doğrultuda siyasal önceliklerini yeniden şekillendirmiştir. Özellikle sosyalist vurgulardan uzaklaşarak, ulusal güvenliği rejimin temel önceliği hâline getirmiştir. Bu stratejik değişim, ordu ve güvenlik kurumlarının iktidarın iki ana taşıyıcı unsuru olarak güçlendirilmesiyle somutlaşmıştır (Özkoç, 2007). Bu çerçevede, Baasçı sosyalizm giderek sembolik bir ideolojik çerçeveye dönüşürken, rejim bir yandan kentsel elitleri yatıştırmak, diğer yandan da Sünni burjuvaziye yönetime entegre etmek amacıyla “İnfıtah” olarak bilinen ekonomik açılım politikalarını benimsemiştir. Böylece, geçmişteki kamulaştırma politikalarının mirasını kısmi özel sektör teşvikleriyle birleştiren hibrit bir ekonomik model ortaya çıkmıştır. Bu yönelimin şekillenmesinde iç politik kaygıların yanı sıra, Arap milliyetçiliğinin bölgesel düzeyde zayıflaması ve küresel ölçekte neoliberalizmin¹⁵ yükselişi gibi dışsal dinamikler de etkili olmuştur (Jneiba,

¹⁵Neoliberalizm, ekonomik, siyasal ve düşünsel bir yönelim olarak; piyasalara geniş bir hareket serbestisi tanınmasını, devletin ekonomik alandaki müdahale ve kamu harcamalarının asgari düzeye indirilmesini, ayrıca düşük vergilendirme politikalarının uygulanmasını savunur. Bu yaklaşım,

2025). Bu bağlamda Suriye, “ideoloji sonrası Baas” olarak adlandırılabilir yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde, birlik ve sosyalizm gibi klasik ideolojik sloganlar geri plana itilmiş; bunun yerine, rejimin istikrarını sağlama ve toplumsal-ekonomik destek tabanını genişletmeye odaklanan daha pragmatik bir söylem benimsenmiştir.

1973 yılında yeni Suriye Anayasası’nın taslağı açıklandığında İslam’ın devlet dini olduğunu açıkça belirtmeyen bir madde büyük tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle Müslüman Kardeşler¹⁶, Hafız Esad’ın yönetim tarzına itiraz ederek bu maddenin anayasaya açık şekilde eklenmesini talep etmiştir. Bu itirazlara karşılık olarak, Esad durumu yatıştırmak amacıyla devlet başkanının Müslüman olmasını zorunlu kılan bir madde eklemiş; dinlere, mezheplere ve inanç özgürlüğüne saygıyı garanti eden mevcut ifadeyi değiştirmemiştir. Ancak bu adım, Suriye’nin önceki anayasal geleneklerinden bir sapma anlamına gelmiştir. Zira geçmişte hem devletin hem de başkanın dininin İslam olduğu açıkça belirtilmekteydi ve ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Sünnîler arasında rejimin Alevi kökenli yöneticilerine dair kuşkuları artırmış; laiklik ile mezhepçiliğin bir arada kullanıldığı bir strateji olarak yorumlanmıştır. Sonuç olarak, büyük şehirlerde protesto gösterileri patlak vermiştir. Bu krizi yönetmek amacıyla Esad, Lübnanlı Şii din adamı İmam Musa Sadr’dan Alevilerin Müslüman olduğunu teyit eden bir fetva alarak hem dini meşruiyetini güçlendirmeye hem de Lübnan’daki bazı Şii çevrelerin desteğini kazanmaya çalışmıştır. 1976 yılında Suriye’nin Lübnan İç Savaşı’na müdahalesiyle gerginlik daha da artmıştır (Danış, 2021). Esad rejimi, bu süreçte Sünnî Müslümanlara karşı Hristiyan milisleri destekleyerek Suriye içindeki mezhepsel hoşnutsuzluğu

ekonomik büyüme ve verimliliği teşvik ettiğini öne sürerek, devletlerin yönetim anlayışlarını ve mali yapılarındaki dönüşümleri derinden etkilemektedir (Cambridge University Press, t.y.).

¹⁶Müslüman Kardeşler, Arap dünyasındaki en etkili İslamcı hareketlerden biri olarak kabul edilmektedir. 1928 yılında Mısır’da Hasan el-Benna tarafından kurulmuş olup, kuruluşundan itibaren toplumu ve devleti kapsamlı bir İslami perspektiften reforme etmeyi amaçlamıştır. Cemaat, bireyden başlayarak toplumu şekillendirmeyi ve nihayetinde İslami bir devlet kurmayı hedefleyen bütüncül bir proje benimsemiş; bu süreçte güçlü dini sloganlara ve geniş örgütsel ağlara dayanmıştır. Sosyal ve davet (tebliğ) alanındaki rollerine rağmen, Müslüman Kardeşler tarihsel olarak birçok defa siyasi rejimlerin baskı ve yasaklamalarına maruz kalmıştır; özellikle Cemal Abdunnasır döneminde yoğun baskılar yaşamış, ardından Mısır tarihinin farklı dönemlerinde benzer müdahalelerle karşı karşıya kalmıştır. Arap Baharı sonrasında siyasi alanda yükselişe geçen ve iktidara ulaşan cemaat, kısa bir süre sonra gerçekleşen askerî darbe sonucunda yeniden yasaklanmış ve takip altına alınmıştır (Al Jazeera, 2014).

derinleştirmiştir. Müslüman Kardeşler, özellikle dindar orta sınıf kesimlerin temsilcisi olarak bu gelişmelere karşı daha sert bir tutum almış ve rejimle olan çatışma tırmanmıştır. Rejim ise bu meydan okumaya ordu aracılığıyla sert bir şekilde karşılık vermiş ve söz konusu gerilim 1980'lerin başına kadar şiddetli bir biçimde sürmüştür (Gürbüz, 2020).

Hafız Esad'ın iktidara gelmesinden önce bile, Baas Partisi ile Müslüman Kardeşler arasındaki çatışma, diğer siyasi aktörlerle yaşanan anlaşmazlıklardan farklı ve kendine özgü bir nitelik taşımaktaydı. Remah (2022) belirtmektedir ki, Baas Partisi, 1963'te iktidara geldikten sonra muhaliflerini ya çeşitli ittifaklar yoluyla sisteme entegre ederek etkisizleştirmeye çalışmış ya da doğrudan baskı ve tutuklamalarla saf dışı bırakmıştır. Ancak Müslüman Kardeşler ile yaşanan çatışma, bu geleneksel yöntemlerin ötesine geçmiştir; zira bu durum, iki zıt projenin temsil ettiği derin bir ideolojik mücadelenin yansımasıydı. Müslüman Kardeşler, köklerini İslami dernekler ve dini geleneklerden alan muhafazakâr bir dini hareketi temsil ederken, Baas Partisi, laik bir devlet inşa etmeyi hedefleyen modernist ve Arap milliyetçisi bir yönelimi temsil etmekteydi. Bu ideolojik zıtlık yalnızca söylem düzeyinde kalmamış, her iki tarafın dayandığı toplumsal tabanlara da yansımıştır. Müslüman Kardeşler, özellikle şehirlerdeki dini ve ticari sınıflar arasında güçlü bir destek bulurken, Baas Partisi, kamulaştırma ve toprak reformu gibi politikalar aracılığıyla kırsal kesimlerdeki yoksul ve marjinalleştirilmiş grupları, özellikle de azınlıkları mobilize etmeyi başarmıştır. Bu ideolojik ve toplumsal gerilim, anayasal süreçler başta olmak üzere birçok siyasi dönemeçte de kendini göstermiştir.

Baas rejimi, dini siyasi alandan dışlayan laik bir vizyon benimsediği için, İslam'ın yönetim ve toplumsal yaşamda merkezi bir rol oynamasını savunan Müslüman Kardeşler'in projesiyle doğrudan bir çatışmaya girmiştir. Bu ideolojik farklılığın yanı sıra, özellikle büyük şehirlerdeki geniş Sünnî kesimlerin marjinalleştirildiğine dair artan algı, Müslüman Kardeşler'e yönelik halk desteğini artırmış; din adamları ve orta sınıfın bazı kesimleri tarafından da pekiştirilmiştir. Güvenlik baskılarına rağmen, Müslüman Kardeşler uzun süre Suriye içinde belirli ölçüde varlığını korumayı başarmıştır. Ancak taraflar arasındaki çatışma, 1982

yılında Hama'da¹⁷ patlak veren ve rejimin son derece sert bir şekilde bastırdığı ayaklanma ile zirveye ulaşmıştır. Bu olay, örgütün yapısal olarak büyük ölçüde dağılmasına neden olmuştur. Hemen ardından çıkarılan 49 sayılı yasa ile, Müslüman Kardeşler'e üyeliği kanıtlanan herkes için idam cezası öngörülmüş ve örgütü ya yeraltına çekilmek ya da ülkeyi terk etmek zorunda bırakmıştır (Kazak, 2023). Dolayısıyla rejim, o dönemde iktidarı için en ciddi tehditlerden birini oluşturan bu hareketin etkisini büyük ölçüde ortadan kaldırmayı başarmıştır.

Hafız Esad, kendisinden önceki dönemde yaşanan darbelere ve siyasi istikrarsızlıklara rağmen, iktidarını kesintisiz bir şekilde sürdürmeyi başarmıştır. Bu başarı, büyük ölçüde siyasi istikrarı nispeten sağlayabilme yeteneğine ve iç ve dış tehditlere karşı dayanıklı, otoriter ve bütünlüklü bir sistem kurmasına atfedilmiştir (Jneiba, 2025). Esad'ın en önemli başarılarından biri, merkezi devlet otoritesini güçlendirerek Suriye'ye kendi ulusalcı vizyonuna uygun bir siyasi kimlik kazandırması olmuştur. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünnî topluma karşı Alevi bir azınlığın temsilcisi konumunda olmasına rağmen, devlet mekanizmasını bu doğrultuda şekillendirmeyi başarmıştır. Esad döneminde uygulanan sosyal ve ekonomik politikalar özellikle Alevi topluluğun yaşadığı kırsal ve dağlık bölgelerdeki yaşam koşullarını iyileştirmeye odaklanmıştır. Kent-kır arasındaki kalkınma farkını azaltmak amacıyla elektrik, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi temel altyapılar bu bölgelere ulaştırılmıştır. Özellikle Lazkiye ve Tartus gibi kıyı şehirleri rejimin özel ilgisine mazhar olmuş; bu şehirlerde kalkınmayı desteklemek üzere çeşitli hizmet ve sanayi projeleri hayata geçirilmiştir (Şen, 1999).

Baas Partisi, Hafız Esad döneminde büyük bir üye artışı yaşamıştır. 1970 yılında yaklaşık 65 bin olan üye sayısı, 1990 yılına gelindiğinde yaklaşık bir milyona

¹⁷1982Hama Katliamı, Hafız Esad rejimi ile Müslüman Kardeşler arasındaki çatışmanın doruk noktası olup modern Suriye tarihinin en kanlı olaylarından biridir. 2 Şubat–Mart 1982 arasında şehir kuşatılmış, Rafet Esad liderliğinde ordu ağır topçu ve uçaklarla saldırmış, özellikle tarihi mahalleler büyük tahribat görmüştür. Hedef silahlı isyanı bastırmak olsa da, uygulamada sivillere yönelik toplu cezalandırma gerçekleşmiş, 10.000–40.000 can kaybı ve on binlerce tutuklama yaşanmıştır. Katliam, sıkı medya karartması altında gerçekleşmiş ve hukuki hesap verme mekanizması işletilmemiştir. Etkileri yalnızca yıkımla sınırlı kalmamış, derin toplumsal yaralar açmış ve “güvenlik devleti” anlayışının kalıcı bir yöntem olarak yerleşmesine yol açmıştır (Al-Jazeera Centre for Studies, 2024).

ulaşmıştır. Ancak bu niceliksel büyüme, düşünsel derinlik ya da örgütsel bağlılıkla desteklenmemiştir; aksine, bu artış, zorunlu parti üyeliği kanallarının genişletilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu durumun en belirgin olduğu alan eğitim sektörü olmuştur. Zira partiye üyelik, akademik ve mesleki terfiler için örtük bir önkoşul hâline gelmiştir (Şaghiyah, 2012, ss. 70–71). Esad ve partisi, kısa sürede eğitim sistemine nüfuz etmiş; parti sembolleri ve liderin portreleri ilkokullardan üniversitelere kadar tüm eğitim kurumlarında görünür hâle gelmiştir. Partinin ideolojisi, müfredatlara, ders kitaplarına ve resmi belgelere yansıtılarak eğitim, siyasal rejimin yeniden üretiminde temel bir araç hâline getirilmiştir. 1973 Anayasası da bu rolü açıkça tanımış; toplum ve devlete Baas Partisi’nin liderlik etmesini anayasal güvence altına almıştır. Bu doğrultuda, “Baas Öncüleri”, “Devrimci Gençlik Birliği” ve “Ulusal Öğrenci Birliği” gibi paralel parti örgütleri kurulmuş; bu yapılar, eğitim sisteminin tüm kademelerinde ikokuldan üniversiteye kadar siyasi sadakati tesis eden denetim ve yönlendirme araçları olarak işlev görmüştür. Böylece eğitim politikası, mutlak sadakat ve itaat değerlerini pekiştirmiş; eleştirel düşüncüyü ve özgür tartışma ortamını sınırlandırmıştır. Ulusal kimlik kavramı da halk temelli kapsayıcı bir değer olmaktan çıkarılmış, partiye ve rejime sadakatle özdeşleşmiştir. Eğitim kurumlarında çoğulculuk ve yapıcı eleştiriye dair gerçek alanlar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Al-Mlwly, 2016).

Suriye rejimi, yaygın olarak ağırlıklı olarak Alevi mezhebine dayanan mezhepçi bir yapı olarak tanımlansa da, yapısı çok daha karmaşık ve çok katmanlıdır. Hafız Esad rejimi, iç içe geçmiş üç çerçeve üzerine inşa edilmiştir. Rejimin sert çekirdeğini oluşturan Alevi çevreler, genel ulusal çerçeveyi temsil eden Suriyeli kimlik ve rejimin söylemsel ile sembolik meşruiyetini sağlayan Arap milliyetçiliği oluşturmuştur. Alevi kökenli bir lider olarak Hafız Esad, mezhepsel aidiyeti ile ulusal sorumluluğunu ve Arapçı projesini bir araya getiren çok boyutlu bir kimlik inşa etmeye çalışmıştır. Ancak bu çok katmanlı yapı, aynı zamanda mezhepsel ve coğrafi bölünmelerin bilinçli şekilde araçsallaştırılmasına da dayanmıştır. Esad, kırsal alanlar ile kentler arasındaki uçurumu derinleştirmiş; özellikle Alevilerin yoğunlukta olduğu kırsal bölgeleri güçlendirirken, Sünnî çoğunluğun merkezleştiği büyük şehirler başta Şam ve Halep olmak üzere ikincil konumda kalmıştır. 1985 yılına ait raporlar, siyasal katılım düzeylerinde dikkat

çekici farklılıklar olduğunu göstermektedir: Baas Partisi'ne üyelik oranları kırsal alanlarda oldukça yüksekken, kent merkezlerinde oldukça düşük kalmıştır. Rejimin toplumsal tabanının ağırlıklı olarak kırsal kesimlere dayandığını ortaya koymakta ve sistemin siyasal ve toplumsal açıdan dengesiz bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir (Alkan, 2015).

Rejime katılan Sünnîlerin çoğu kırsal kökenlere sahipti. Aralarında önemli merkezî görevler üstlenenler olmuş; örneğin, Genelkurmay Başkanı olarak Hikmet Şihabi, Savunma Bakanı olarak Mustafa Tlas ve Dışişleri Bakan Yardımcısı olarak Abdülhalim Hekim gibi isimler yer almıştır. Ayrıca, Sünnî kökenli başbakanlar da görev yapmıştır. Böylece, bu sistem Alevi hâkimiyetine ek olarak kırsal güçlerin şehirlerin ve geleneksel kentsel sınıfların aleyhine yükselişini temsil etmiştir. Bu yeni seçkinler, Baas kurucuları olan Mişek Aflak ve Salaheddin el-Bitar gibi Şam doğumlu ve Paris'te modern Avrupa düşüncesinden etkilenen entelektüellerden farklıydı. Esad dönemi yöneticileri ise kırsal ve taşra kökenli olup, yerel okullarda ve temel askerî akademilerde eğitim almışlardı. Bu durum, iktidar yapısında sosyal kökenleri ve eğitim biçimleri bakımından tamamen farklı yeni bir sınıfın ortaya çıktığını göstermektedir (Gürbüz, 2020).

Suriye'deki sosyal ve etnik yapının çeşitliliği, siyasi rejimin gelişim sürecini açıkça etkilemiştir. Mezhepsel ve aşiret temelli aidiyetler, nüfuz ve iktidarın dağılımında merkezi bir rol oynamıştır. Bu gerçeklik, ulusal bir kimliğe dayalı bir devlet inşa edilmesini engellemiş ve dar aidiyetlerin ötesine geçen ortak bir Suriye bilincinin oluşmasını geciktirmiştir. Sünnîler nüfusun çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen, gerçek devlet gücü Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte Alevi elitin elinde toplanmıştır. Bu dengesiz güç dağılımının önemli bir nedeni, Fransa'nın manda dönemi politikalarıdır; Fransa, sadakat garantisi olarak bazı azınlıkları güçlendirmeye çalışmış ve böylece toplumsal ve siyasal güç dengelerinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır (Palancı, 2024).

Hafız Esad, otoriter rejimini birbirine bağlı temel esaslar üzerine inşa ederek hem kendi otoritesini güçlendirmiş hem de devlet ve toplum üzerindeki hakimiyetini pekiştirmiştir. Birincisi, güç doğrudan Esad'ın şahsında toplanmış; devletin, ordunun ve Baas Partisi'nin liderliğini üstlenmiş, makamların işgalinde kişisel bağlılığı temel ölçüt haline getirmiştir. Resmî kurumlar ise büyük oranda şekli işlevler olarak

kalmıştır. İkincisi, ailesel ve mezhepsel bağlara dayanarak Alevilerin, özellikle güvenlik ve askeri kurumlar içindeki nüfuzunu artırmış ve yakın akrabalarını kritik görevlere getirmiştir. Üçüncüsü, Baas Partisi’ni ideolojik bir araç olarak kullanmış; partinin bağımsızlığını ortadan kaldırarak iktidarının meşruiyetini sağlamıştır. Dördüncüsü, farklı toplumsal ve dini kesimlerle ittifaklar kurarak destek tabanını genişletmiş; ekonomik kaynakları sadakati pekiştirmek üzere seçici biçimde dağıtmış ve devlet kurumlarının tamamını partinin denetimine tabi kılmıştır. Bu mekanizmalar sayesinde, güçlü ve merkezileşmiş otoriter bir rejim tesis edilmiştir (Leverett, 2005, ss. 68–69).

Hafız Esad döneminde Suriye’de devlet yapısı ve ulusal kimlik anlayışında köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Koyuncu’nun (2008) araştırmasında, Esad, mezhepsel ayrımları zayıflatmak amacıyla sembolik araçlar kullanarak kapsayıcı bir Suriye milliyetçiliği söylemini pekiştirmiştir. Örneğin, mezhepsel çağrışımları olan bölgelerin isimleri yerine daha tarafsız milliyetçi adlar tercih edilmiş; “Alevi Dağı” ifadesi yerine “Sahil Dağları” adı kullanılmıştır. Bu kimlik inşası sürecinde Baas Partisi, siyasi ve toplumsal seferberlik aracı olarak kullanılmış ve “Ulusal İlerici Cephe” çatısı altında siyasi aktörlerin kontrol altına alınması sağlanmıştır. Bu cephe, çok seslilik görünümü verse de Baas’ın hegemonik hakimiyetine gerçek bir tehdit oluşturmamıştır. Ancak bu politikalar, söylem ve uygulama arasında temel bir çelişki barındırmaktadır. Bir yandan ulusal birlik vurgusu yapılırken, uygulamada Esad rejimi, özellikle Alevi çevrelerden oluşan sadık bir zümreye dayanarak kayırmacılık ve mezhepsel bağlarla yönetilmiştir. Esad, meşruiyetini güçlendirmek için İslami semboller kullanmış ve reform taleplerini baskıyla susturmuştur. Böylece, Esad döneminde ulusal kimlik inşası, gerçek bir toplumsal bütünleşme aracı olmaktan ziyade, iktidar kontrolünü sağlamaya yönelik otoriter bir araç olarak kalmıştır. Ulusal birlik büyük ölçüde biçimsel kalmış; ulusal kimlik anlayışı ise kapsayıcı değil, siyasi ve güvenlik bağlarına bağlı bir kavram olarak sürdürülmüştür.

Hafız Esad döneminde Suriye dış politikası, devletin kurumsal anlamından ziyade rejimin siyasi çıkarlarını korumaya hizmet eden temel bir araç haline gelmiştir. Bu politika, bağımsız diplomatik kurumlar veya net stratejik planlardan ziyade, Saray’da yoğunlaşan kapalı bir güvenlik perspektifinin etkisi altında şekillenmiş; Dışişleri Bakanlığı ve diplomatlar devre dışı bırakılarak dış ilişkiler

güvenlik kurumlarının kontrolüne bırakılmıştır. Bu bağlamda, Suriye dış politikası, karar almanın tek bir merkezde toplandığı otoriter rejimin bir yansımasıdır. Resmî belgelerin ve arşivlerin bulunmayışı, bu politikanın kurumsal olmaktan ziyade son derece kişiselleştirilmiş ve gayriresmî bir nitelik taşıdığını açık biçimde ortaya koymaktadır (Taqi, 2024). Dış politikanın temel amacı, uluslararası ortamla olumlu etkileşim ya da ulusal çıkarların gözetilmesi değil, rejimin devamlılığının ve ayakta kalmasının güvence altına alınmasıdır. Ayrıca, dış politika bölgesel bir “direniş gücü” olarak Suriye’nin rolünü öne çıkarma ve Sovyetler Birliği ile Batı blokları arasında dengeler kurma aracı olarak da kullanılmıştır. 1973 Ekim Savaşı sonrası akan Arap ve Sovyet mali destekleri, rejimin iç sadakatini yeniden üretmek için kullanılmıştır. Bu dönemde ekonomi, üretken bir yapıya değil, yolsuzluk ve kayırmacılığa dayandırılmıştır (Atlıoğlu, 2009). Nihayetinde, Suriye dış politikası, ulus-devlet inşası veya bağımsızlık kazanımı için değil, iç dengeleri yönetmek ve rejimin toplum ile devlet üzerindeki otoritesini derinleştirmek için bir araç olmuştur.

Esad rejiminin dış politikası, 1979’dan sonra İran ile kurulan ittifakla belirgin bir yön kazanmıştır. Bu ittifak, Batı’ya karşı ortak bir duruşa dayanmakla birlikte, esasen Şii mezhebi bağlamındaki yakınlıklar tarafından şekillenmiştir. Suriye’deki Aleviler ile İran’daki Şiiler, mezhepsel farklılıklara rağmen belirli dini ve ideolojik eğilimlerde ortak paydalar bulmuşlardır. Ayrıca, Esad’ın Saddam Hüseyin’e yönelik politikası da mezhepsel boyutlar taşımaktadır. Esad, sadece bölgesel liderlik rekabeti nedeniyle değil, aynı zamanda Saddam’ın Irak’taki Şii topluluğu marjinalize etmesine tepki olarak da karşı çıkmıştır. Bu bağlamda, 1991’de Irak’ın Kuveyt’i işgali sırasında Esad, Saddam’ın karşısında Batı ile işbirliği yapmıştır (Acar, Doru ve Çetin, 2022, ss. 250–252).

Acar, Doru ve Çetin (2022, ss. 255) ’e göre, Sovyetler Birliği ile kurulan ittifak ideolojik bağlılıktan ziyade stratejik çıkarlar temelinde şekillenmiştir. Esad, sosyalist düşünceye sıkı sıkıya bağlı kalmamış; ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla “devlet kapitalizmi”ni benimsemiştir. Sovyetlerle olan ittifak tamamen siyasi ve askeri nitelikte olup, Sovyetler bölgedeki konumlarını Batı etkisinden korumayı hedeflemiştir. Sovyetlerin 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında sağladığı askeri destek, Suriye’nin bölgesel statüsünü güçlendirmiş; İsrail ile mücadeledeki kapasitesini artırmış ve bölgedeki etkisini genişletmesine olanak tanımıştır.

Hafız Esad'ın pragmatizmi, Arap milliyetçiliğine yönelik tutumunda da açık bir biçimde yansımıştır. Esad, Baas Partisi'nin seküler yönelimleri çerçevesinde biçimsel bir milliyetçi söylemi benimsese de, siyasi uygulamaları Arap milliyetçiliği ilkelerinin seçmeci bir şekilde ele alındığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Esad bir yandan savaflara ve antlaşmalara katılım yoluyla ortak Arap eylemine yüzeysel olarak dâhil olmaya çalışmış, diğer yandan ise geleneksel Arap milliyetçiliğinin temel dayanaklarıyla çelişen tutumlar sergileyerek rejimin çıkarlarını önceliklendirmiştir. Bu durum, 1980-1988 İran-Irak Savaşı sırasında İran'a verdiği destekle açıkça görülmektedir; burada stratejik çıkarları, Arap milliyetçi dayanışmasının önüne geçmiştir. Ayrıca, 1980'den itibaren Lübnan'da uyguladığı politika, İslami gruplara karşı Maruni Hristiyan güçlere yönelik taktiksel bir taraf tutma niteliği taşımıştır (Acar, Doru ve Çetin, 2022, ss. 244–246). Böylece Arap milliyetçiliğinin temel prensiplerine gerçek bir bağlılık göstermediğini; bölgesel nüfuzun genişletilmesi ve Suriye rejiminin istikrarının korunmasının ideolojik bağlılıklardan daha öncelikli olduğunu ortaya koymuştur.

Hafız Esad, milliyetçi meseleleri sabit ideolojik bağlılıklar olarak değil, iç meşruiyetini güçlendirmek ve dış ekonomik destek sağlamak amacıyla siyasi bir araç olarak kullanmıştır. Batı karşıtı güçler olan Sovyetler Birliği ve İran gibi aktörlerle stratejik ilişkiler kurmasına rağmen, rejimin varlığını doğrudan tehdit eden durumlarda Batı veya Lübnan'daki İsrail ile ittifak kurmuş Hristiyan güçlerle işbirliği yapmaktan çekinmemiştir. Esad'ın siyasal davranışı, tehdit altındaki rejimin korunması için gerektiğinde kararlı ve büyük riskler almaya hazır pragmatik bir tutum sergilemiştir; bu tutum, 1982 Hama ayaklanmasının sert bir şekilde bastırılmasında somutlaşmıştır. Öte yandan, garanti olmayan siyasi kazanımlar için maceraya atılmaktan kaçınmış, iktidara geldiğinde yasal ve güvenlik araçlarıyla sistemin yeniden yapılandırılmasına öncelik vermiştir (Canyurt, 2022). Bu bağlamda, Esad'ın yaklaşımı; kayıpları minimize etmeye, riskleri etkisiz hale getirmeye dayanan, gerektiğinde sert kararlar ve dışarıdan çelişkili görünen ittifaklar kurmaktan çekinmeyen, rasyonel ve sistematik bir yöntem olarak tanımlanabilmektedir.

Esad'ın meşruiyetini pekiştirmede belirleyici unsurlardan biri, İsrail ile çatışmayı kullanmasıdır. Bu çatışmayı mezhepsel ve toplumsal ayrılıkların ötesinde kapsayıcı bir ulusal mesele haline getirmeyi başarmış; kendisini direnişin sembolü,

Arap milliyetçiliğinin koruyucusu ve Filistin haklarının savunucusu olarak konumlandırmıştır. İsrail karşıtı söylem, rejimin iç ve dış politikasında temel bir dayanak oluşturmuş; Esad bu söylemi baskıyı meşrulaştırmak, ekonomik çöküşün etkilerini hafifletmek ve “mücadele ve direniş” sloganı altında sürekli bir seferberlik hali yaratmak için kullanmıştır. Bu ideolojik çerçeveyi güçlendirmek amacıyla Baas Partisi, Arap birliği sloganları ve Filistin davasına açık destek gibi araçlara başvurmuştur. Her ne kadar bu araçlar, yapısal olarak kırılgan bir Suriye toplumunda sınırlı etkiye sahip olsa da, direniş temalı milliyetçi söylem rejime ulusal bir meşruiyet kazandırmıştır (Huber, 1992).

Hafız Esad, dış esneklik ve iç sertlik üzerine kurulu bir baskıcı model oluşturmuştur. Uluslararası ilişkilerde önemli ölçüde açıklık gösterirken, iç politikada baskı, hapishaneler ve kişisel bir kutsallık atmosferi yaratma yoluyla sert politikalar uygulamıştır. Suriye’nin dış politikası, rejimin devamlılığının temel dayanağı olmuş ve “rejimin varlığını koruyan her şey doğru tutumdur” prensibi üzerine inşa edilmiştir. Bu durum, Esad’ın zaman faktörüne yatırım yapma, uluslararası dönüşümleri okuma ve bölgesel değişimlere uyum sağlama kapasitesiyle; ayrıca başkalarının alanlarında oynayarak baskı kartları elde etme ve yerel ile bölgesel güçlerle işlevsel ittifaklar kurma becerisiyle somutlaşmıştır. Ancak bu strateji, Suriye’ye görünürde istikrar ve bölgesel bir rol sağlasa da, iç kalkınmanın geri planda kalmasına, kurumların işlevsizleşmesine ve otoriterliğin derinleşmesine yol açmıştır (Harmon Center for Contemporary Studies, 2022).

Pragmatizm, Esad’ın iç ve dış politikalarında yönetimi boyunca sürekli olarak belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Suriye’deki Sünni toplulukla olan ilişkilerinde, özellikle 1982 Hama olaylarında görüldüğü gibi, kendisinin otoritesine yönelik tehditler hissettiğinde muhalif hareketleri sert şiddetle bastırmıştır. Öte yandan, Sünni halkla yakınlaşmak amacıyla din ve siyaseti araçsallaştırmış; Sünni din adamlarını konuşmaya teşvik etmiş veya siyasi desteğini pekiştirmek için camilerde Sünni cemaatin bir üyesi gibi görünmüştür. Arap milliyetçiliği bağlamında ise, İsrail’e karşı Arap ülkeleriyle iş birliği yapmasına rağmen, Arap Birliği deneyimi kapsamında gerçekleşen Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne karşı çıkmıştır. Ayrıca, farklı güçler arasındaki rekabeti kendi lehine kullanmıştır. Örneğin, Lübnan iç savaşında

Şii ve Dürzîler gibi İslami gruplar yerine, etkisini artırmak için Maruni Hristiyanları desteklemiştir (Acar, Doru ve Çetin, 2022, ss. 256–257).

Hafız Esad dönemi Suriye siyasi rejiminin yapısına ilişkin yapılan analizler, rejimin karmaşık bir otoriter yapı olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır. Rejim, güvenlik baskısını yoğun biçimde kullanmakta, milliyetçi meseleleri sembolik bir araç olarak istismar etmekte ve bölgesel krizleri siyasi meşruiyetini yeniden üretmek için stratejik olarak değerlendirmektedir. Rejim, kurumsal ya da seçim temelli meşruiyetten ziyade, kendisini Arap çıkarlarının, özellikle Filistin meselesinin savunucusu olarak konumlandırarak Arap kamuoyunda biçimsel bir meşruiyet sağlamış; ancak baskıcı ve merkezîyetçi doğasını gizlemekten geri durmamıştır. Rejim içindeki ittifaklar, mezhep, aşiret ve ekonomik yapıların karmaşık bir mühendisliğiyle tasarlanmış, bu sayede birbirine bağlı çıkar ağları oluşturularak toplumsal kontrol ve egemenlik mekanizmaları güçlendirilmiştir. Bu siyasi yapı, klasik otoriter rejim modellerinin ötesinde bir özellik taşımaktadır. Krizler sürekli yeniden üretilmekte, çözümler ertelenmekte ve devam eden istikrarsızlık, yönetim pratiğinin temel aracı olarak kullanılmaktadır (Ghalioun, 2006). Bu bağlamda, Esad rejiminin hedefi modern bir ulus devlet inşa etmekten çok, kişisel sadakat ve kapsamlı hegemonya üzerine kurulu kapalı bir güvenlik aygıtını sağlamlaştırmak olmuş ve Suriye'nin devlet ve toplum yapısında gerçek bir demokratik dönüşüm veya reformun önünde önemli bir engel teşkil etmiştir.

Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle Suriye'de önemli bir siyasi dönüşüm yaşanmıştır; ancak geçmişle tam bir kopuştan ziyade, daha çok yönetsel bir dönüşümdür. İç politikada, rejimin tabanını genişletmeyi ve toplumsal gerginlikleri azaltmayı amaçlayan adımlar atılmış; ekonomik kısıtlamalar hafifletilmiş, sınırlı ticari açılımlar sağlanmış ve yeni yasama meclisine Baas Partisi dışındaki bazı siyasi aktörler dahil edilmiştir. Ancak karar alma yetkisi hâlâ Esad'a bağlı Baas liderliğinde kalmış ve potansiyel rakip hareketlerin oluşmasına izin verilmemiştir. Dış politikada ise Esad, Doğu ve Batı eksenleri arasında bir denge politikası izleyerek, herhangi bir bloğa tam entegrasyonu reddetmiş ve ülkenin dış bağımsızlığını korumaya özen göstermiştir (Kerr, 1973). Dolayısıyla, Hafız Esad dönemi, iç ve dış uzlaşmalar yoluyla temkinli bir istikrar stratejisini yansıtmaktadır.

3.3. Beşşar Esad Dönemi

Hafız Esad'ın ölümünün ardından, oğlu Beşşar Esad 2000 yılında iktidarı devralmış ve babasının katı baskıcı yönetim anlayışının aksine, önemli düzeyde değişim beklentileriyle çevrelenmiştir. İktidarının ilk dönemlerinde, Beşşar Esad, sınırlı ölçekte sivil toplum faaliyetlerine izin verilmesi, belirli siyasi tutukluların serbest bırakılması ve teknik ile idari modernleşmenin önceliklendirilmesi gibi reform niteliği taşıyan adımlar atmış; bu gelişmeler, sistemin yapısında kademeli bir dönüşüm potansiyeline işaret eden ilk izlenimi oluşturmuştur. Ancak, özellikle “Şam Baharı¹⁸” olarak adlandırılan dönem boyunca, iç politikada reformist söylemle otoriter uygulamalar arasında bir ikilem gözlemlenmiştir. Beşşar Esad, erken dönemde köklü ekonomik ve idari reformların gerekliliğinin farkındaydı. Fakat meşruiyetini ve iktidarının devamını Baas rejiminin yapısına bağlı görmesi, radikal değişikliklerin önünde engel teşkil etmiştir. Bu durum, babasının mirasını aşmasını ya da daha açık ve hesap verebilirlik bir rejim yönünde gerçek adımlar atmasını engellemiş; böylece değişim girişimleri mevcut siyasi dengeyi tehdit eden risklerle dolu olmuştur (International Crisis Group, 2004).

Duclos (2018)'e göre, Beşşar Esad'ın iktidara gelişi tesadüfi olmamış; özellikle kardeşi Basel'in 1994'te ölümü sonrasında, babası Hafız Esad'ın gözetiminde yıllarca süren bir hazırlık dönemi sonucunda gerçekleşmiştir. Reformcu bir görünüm ve Batı kültürüne açıklık sergilese de, yönetimi mezhepçi sadakat ve güvenlik güçlerinin kullanımı üzerine kurulu geleneksel otoriter yapıya dayanmaktadır. Başlangıçta dar bir ifade özgürlüğü alanı tanımış, ancak bu kısa sürede kapanmıştır. Ayrıca, uygulamaya koyduğu seçici ekonomik reformlardan en çok fayda sağlayanlar ailesi ve yakın çevresine hizmet etmiştir. Babasının aksine, Beşşar Esad Baas Partisi'ni giderek marjinalleştirmiş; siyasi reformları ertelleyerek güvenlik

¹⁸Şam Baharı Hareketi (Temmuz 2000–Şubat 2001), Suriye tarihinde “kayıp on yıl” olarak kabul edilir. Bu kısa dönemde, entelektüeller ve sivil toplum, Beşşar Esad'ın ilk reformist söylemine yanıt olarak, siyasi forumlar ve “99'lar Bildirisi” aracılığıyla reform ve demokrasiye dair umutlarını dile getirmiştir. Ancak bu sınırlı özgürlük, daha sonra forumların kapatılması, önde gelen aktivistlerin (örneğin Riyad Seyf ve Mamun el-Homsi) tutuklanması gibi baskıcı önlemlerle karşılık bulmuş; alınan güvenlik ve hukuki tedbirler, bu kısa özgürlük döneminin sona ermesine ve otoriterliğin geri dönmesine yol açmıştır. Bu durum, “bahar”ın sonunu işaret etmiş ve 2011 devrimine zemin hazırlayan siyasi krizin temellerini atmıştır (Al-Jazeera Centre for Studies, 2024).

aygıtlarının ve yakın işadamlarının kontrolünü pekiştirmiştir. Dış politikada ise, babasının izlediği yoldan farklı olarak, İran ve Hizbullah ile yakınlaşma stratejisi benimsemiş, ABD'nin Irak işgali sırasında hem Sünni direnişini desteklemiş hem de Washington ile istihbarat işbirliği yapmıştır. 2005 yılında Rafik Hariri suikastı sonrasında Lübnan'dan askerlerini çekmek zorunda kalmış, ancak ülkedeki etkisini dolaylı yollarla sürdürmüştür. Reformcu imajını Arap ve Batılı liderlere kabul ettirmeye çalışmasına rağmen, vaatlerini çoğunlukla yerine getirmemiş; rejimini korumak için baskı ve siyasi manevraları ustalıkla kullanan bir lider olarak algılanmıştır.

Beşşar Esad döneminde Suriye dış politikası, uluslararası toplumla açılma çabaları ile bölgesel stratejik gerçeklikler ve artan bölgesel zorluklar arasında dalgalanma göstermiştir. Beşşar, özellikle Golan meselesi ve Filistin davasına verdiği destek bağlamında, rejimin meşruiyetinin temelini oluşturan ulusal mirası koruma ile değişim arzusu arasında hassas bir denge kurmak zorunda kalmıştır. İktidarının başlarında Türkiye ve Avrupa Birliği ile daha açık ilişkiler kurmaya çalışmış, Suriye'nin uluslararası ortaklıklar çerçevesindeki konumunu güçlendirmeye yönelik adımlar atmıştır. Ancak, özellikle İran ile stratejik ittifak başta olmak üzere birçok koalisyona dahil olması, Suriye'yi ABD ve bölgedeki müttefiklerine karşı konumlanan "Direniş Ekseni" olarak bilinen bloğa yeniden yerleştirmiştir (Hinnebusch, 2009). Böylece, Suriye dış politikası reformist bir rotadan daha kapalı ve karşıt bir yaklaşıma evrilmiştir.

Suriye rejimi, hem baba hem de oğul dönemlerinde neo-patrimoniyal (yeni-patrimoniyal) bir sistem olarak nitelendirilebilir. Bu yönetim biçimi, modern bürokratik yapılar ile geleneksel kişisel ilişkilerin iktidar pratiğinde iç içe geçtiği kompleks bir model olarak karşımıza çıkar. Rejim, otoritenin kişiselleştirilmesi, kayırmacılık ağları ve klientelizm¹⁹ olmak üzere üç temel unsur üzerine inşa

¹⁹Siyasi klientalizm, siyasetçiler ile vatandaşlar arasında çıkar alışverişine dayanan bir ilişki biçimidir; burada siyasi koruyucu (patron), destek veya oy karşılığında iş, hizmet veya maddi ayrıcalıklar gibi kaynaklar sağlar. Bu, rüşvet veya kayırmacılığın bir biçimi olarak kişisel bağlar ağı üzerine kuruludur ve teşvik veya tehdit unsurlarını içerebilir. Olivier Roy'a göre bu ilişkiler üç temel biçimde ortaya çıkar: yetkili bir kişi etrafında oluşan ağlar, geleneksel akrabalıklar ve kabileler, modern sosyal ve siyasi gruplar (partiler, sendikalar). Özellikle gelişmekte olan toplumlarda, klientalizm, kaynakların sadakat karşılığında dağıtılması yoluyla siyasi nüfuzun korunmasının bir aracı olarak işlev görür (Ben Amer, 2021).

edilmiştir. İlk olarak, iktidar tamamen liderin şahsında yoğunlaşmış; devlet kurumları, özellikle güvenlik ve ordu, liderin kontrolünde araçsallaşmış ve yakın aile bireyleri ile güvenilir çevre tarafından yönetilmiştir. Dolayısıyla, devlet aygıtının büyük ölçüde liderin kişiliğine indirgenmesine yol açmıştır. İkinci olarak, rejim özellikle Alevi mezhebi ve Baas Partisi aracılığıyla mezhepsel ve partisel kayırmacılık mekanizmalarını kullanarak devlet kurumları üzerindeki hakimiyetini pekiştirmiş ve siyasi sadakati çıkar ilişkileriyle bağlamıştır. Üçüncü unsur olan klientelizm kapsamında ise, özellikle büyük kentlerdeki ticaret ve iş dünyasından geniş kesimler ekonomik çıkarlar karşılığında rejime bağlanmış, rejimin sosyal ve ekonomik kontrol alanının genişlemesine katkı sağlamıştır (Salaymeh, 2018).

3.4. Hafız ve Beşşar Esad'ın Dış Politikaları

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler, Hafız Esad döneminde bir dizi siyasi ve güvenlik kaynaklı çatışma nedeniyle gerilim ve düşmanlıkla karakterize edilmiştir. Ankara, Şam'ı özellikle PKK (Kürdistan İşçi Partisi) gibi örgütlere destek vermekle suçlamış; Suriye'nin PKK'ya lojistik üsler sağladığı ve Abdullah Öcalan'a güvenli bir sığınak temin ettiği, ayrıca ASALA Ermeni örgütünün faaliyetlerine göz yumduğu iddia edilmiştir. Bu destek, 1998 yılında askeri müdahale tehdidini beraberinde getiren ciddi bir krize yol açmış ve sonuçta Şam, Öcalan'ı sınır dışı ederek “Adana Anlaşması”nı imzalamış, böylece iki ülke arasındaki gerginlik bir nebze azalmıştır. Ancak İskenderun Sorunu ve Dicle-Fırat nehirlerinin su paylaşımı gibi meseleler, Suriye'nin bu konulardaki sert tutumu nedeniyle devam eden anlaşmazlık noktaları olarak kalmıştır. 2000 yılında Beşşar Esad'ın iktidara gelmesi ve reformcu, açılımcı söylemlerle yeni bir dönemin başlamasıyla birlikte, özellikle 2002'de Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesiyle ilişkilerde belirgin bir iyileşme gözlenmiştir. “Komşularla Sıfır Sorun” politikası çerçevesinde, vize uygulamalarının kaldırılması, ekonomik ve ticari anlaşmaların imzalanması, kalkınma projelerinin başlatılması ve ortak askeri tatbikatlar gibi önemli gelişmeler yaşanmış, siyasi güven ve stratejik yakınlaşmayı artırmıştır (Acar, Doru ve Çetin, 2022, ss. 215–216). Ancak bu yakınlaşma, 2011'de Suriye'de başlayan halk hareketleri ve iç savaşla birlikte sona ermiştir. Türkiye, Suriye rejiminin göstericilere karşı şiddet kullanımını sert şekilde eleştirmiş, Beşşar Esad'ı gerçek siyasi reformlar yapmaya çağırarak, baskıların artması ve çatışmaların silahlı

mücadeleye dönüşmesiyle diplomatik ilişkiler tamamen kopmuş, Ankara rejim karşısı bir tutum benimseyerek siyasi geçiş talebinde bulunmuş ve muhalefeti destekleyerek bölgesel ve uluslararası kanallarla çözüm arayışlarına girmiştir (Çakır, 2019).

Suriye, Hafız Esad liderliğinde 1976 yılında Lübnan'a müdahalesiyle bölgesel nüfuzunu artırarak iç savaşı stratejik bir fırsata çevirmiş ve özellikle 1989 Taif Anlaşması sonrası Lübnan'daki istikrarın garantörü ve taraflar arasında denge unsuru olarak kendini konumlandırmıştır. Esad, farklı Lübnan güçleriyle dengeli ilişkiler kurarken, Hizbullah'ın sınırlarını Şam'ın çıkarlarına uygun şekilde korumuş, böylece iç dengelerin bozulmasını önlemiştir. Ancak 2000 yılında Beşşar Esad'ın iktidara gelmesiyle Suriye'nin Lübnan politikası köklü bir değişim yaşamış, Hizbullah ile tek taraflı ittifaklara yönelerek Lübnan'ın karmaşık mezhepsel dengelerini göz ardı etmiştir. Bu durum, Suriye'nin Lübnan'daki nüfuzunun hızlıca azalmasına neden olmuş; 2005'te Başbakan Rafik Hariri suikastıyla tırmanan uluslararası baskılar sonucunda, 30 yıl süren egemenliğin ardından Suriye ordusu Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çekilme, Esad'ın babasının kurduğu tarihî nüfuz araçlarının yeni yönetimce korunamamasını gözler önüne sermiş ve Şam'ın çekilmesiyle birlikte Lübnan'da geçmişte korunan dengeleri yıkan yeni mezhepsel ittifakların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Al-Duheibi, 2025).

Suriye-İran ilişkileri, 1979 İslam Devrimi'nin zaferinin ardından stratejik bir gelişme kaydetmiş ve Şam, yeni İran rejimini hızla desteklemiştir. Bu adım, başta Irak, ABD ve İsrail olmak üzere ortak düşmanlara karşı çıkarların kesişmesini yansıtmaktadır. Irak-İran Savaşı sırasında Suriye, Arap kampına ait olmasına rağmen tarafını Tahran'dan yana tutarak bölgesel ittifaklar haritasında önemli bir dönüşüm yaratmıştır. İlişkiler, Arap-İsrail çatışması ve Lübnan'daki Hizbullah ile Filistinli direniş gruplarının desteklenmesi gibi hassas konularda belirgin bir yakınlık göstermiştir. Beşşar Esad'ın iktidara geçmesiyle bu ittifak mezhepsel boyut kazanmış, Suriye rejimi ile İran arasında daha belirgin bir mezhepsel yakınlaşma yaşanmış ve Tahran'dan Beyrut'a uzanan politik ve güvenlik eksenini güçlenmiştir (Al-Khalayleh, 2009).

Hafız Esad, Orta Doğu'daki denge haritasını akılcı ve titiz bir şekilde yönetmesini sağlayan gerçekçi siyasi yetenekleriyle öne çıkmıştır. Erken dönemde

bölgesel ve uluslararası dengelerin önemini kavramış ve taraflar arasındaki çelişkileri akıllıca rejiminin lehine kullanmıştır. Qassem (2015)'e göre, Esad, siyasi gerilimlere rağmen Arap ülkeleriyle sağlam ekonomik ilişkiler sürdürmüş ve bu ülkelerin geleneksel rakibi olan İran ile stratejik ittifakından vazgeçmemiştir. Esad, Şam'ın bağımsız karar alma yetisini koruyan ve İran'ın hâkimiyetini engelleyen eşit bir ilişki kurmayı başarmış; eski Suriye büyükelçisi de Esad'ın İran ile ilişkileri kontrol altına alma konusundaki kararlı tutumunu, hatta İranlıların Suriye'ye vizesiz giriş taleplerini bile reddetmesini vurgulamıştır. Beşşar Esad döneminde Suriye, giderek İran'ın doğrudan nüfuz alanına dönüşmüş; Şam ise askerî ve mezhebî boyutlarıyla belirginleşen İran yayılmasının açık bir sahnesi hâline gelmiştir. Bu derinleşen nüfuz, ulusal karar alma süreçlerinin bağımsızlığını ciddi ölçüde zayıflatmış; güvenlik ve askerî politikaların büyük ölçüde İran Devrim Muhafızları'nın iradesine bağlanmasına yol açmıştır. Zamanla devlet kurumları, Tahran'ın öncülük ettiği daha geniş bir bölgesel projenin hizmetine koşulmuştur. Beşşar Esad'ın siyaseti, ilişkileri denge ve karşılıklı kontrol üzerine inşa etmeye çalışan Hafız Esad'ın siyasetinden köklü bir kopuşu temsil etmiştir.

Suriye Devrimin 2011 yılında patlak vermesiyle birlikte İran'ın Suriye'nin güvenlik, askerî ve ekonomik yapıları içindeki nüfuzunu artırması sonucu ilişkideki dengesizlik belirginleşmiştir. Bu süreçte İran, Esad rejimine hem askerî hem de ekonomik açıdan destek sağlamış; sınır ötesi milisler ve kültürel ile dini projeler aracılığıyla varlığını güçlendirmiştir. Böylece, iki ülke arasındaki ilişki bir müttefiklikten çok, İran'ın devletin önemli noktalarını kontrol ettiği bir hâkimiyet biçimine dönüşmüştür (Afandi, 2024).

Suriye devletinin yaşadığı gerileme sürecini anlamada Hafız Esad ile oğlu Beşşar Esad arasındaki farklılık önemli bir analitik girişim sunmaktadır. Hafız Esad, bölgesel ve uluslararası dönüşümleri rejimini sağlamlaştırmak için pragmatik bir yetkinlikle değerlendirmiş, esnek ittifaklar kurarak dış meşruiyetini güçlendirmiştir. Ayrıca, İran ile ilişkilerinde, Kuveyt'in kurtuluş savaşına katılımında ve ABD ile geçici işbirliğinde açıkça görülmekte olup, Lübnan kartını da bölgesel nüfuz aracı olarak ustalıkla kullanmıştır. Hafız Esad, mezhepsel karakteri gizleyen milliyetçi bir söyleme dayanarak bölgesel ve uluslararası dengeler oyununu iç meşruiyetini yeniden üretmek için kullanmıştır. Buna karşılık, Beşşar Esad benzer bir stratejik

vizyondan yoksun olup, iktidarı devraldıktan sonra İran ve Hizbullah ile açık mezhepsel bir ittifaka yönelmiş, rejimin Arap ve uluslararası çevresinden giderek izole olmasına ve devletin iç yapısının hızla çözülmesine yol açmıştır. Hafız Esad, bölgesel ve iç dengeleri kontrol altında tutarak rejimin ömrünü uzatmayı hedeflerken, Beşşar Esad projesi iktidarın her şartta korunmasına odaklanmış ve “Esad ya da hiç kimse” sloganıyla net bir şekilde ifade edilmiştir. Babadan oğula geçişle “güvenlikçi Baas rejimi”nden “ailevi ve mezhepsel rejim”e dönüşüm, devlet kurumlarının çöküşü ve ulusal yapının erozyonunda kırılma noktası olmuştur (Khairallah, 2015). Bu dönüşüm, siyasi ve toplumsal çözümlüştüğün pekişmesine yol açmış, Suriye devletinin yeniden inşasının mümkün olup olmadığına ya da en azından yakın gelecekte asgari düzeyde istikrar sağlayacak alternatif bir yönetim formülünün oluşturulup oluşturulamayacağına dair temel soruları gündeme getirmiştir.

3.5. Hafız ve Beşşar Esad’ın Kürtlere ve Dürzilere Yönelik Politikaları

Suriye’de Kürtlere yönelik politika, Hafız Esad’ın (1970-2000) yönetimi döneminde siyasi ve kültürel baskı ve zulüm aşamasını yaşamıştır. Bu politika, Kürtlerin ulusal haklarını sistematik olarak dışlayan ve yapısal ayrımcılıkla karakterize edilen bir yaklaşım sergilemiş; Kürtlerin ulusal kimlikleri ve Suriye toplumu içindeki varlıkları resmi olarak tanınmamıştır. 1980’lerde Kürtlerin kazanılması amacıyla PKK’ya destek verilmesi ve Kürt meselesinin bölgesel çatışmalarda bir baskı aracı olarak kullanılması gibi geçici girişimlere rağmen, bu dönem 1998 yılında imzalanan Adana Anlaşması ile sona ermiş; Suriye, Kürtlere yönelik desteğini kesmiş ve PKK liderini Türkiye’ye teslim etmiştir (Drouiche, 2021).

Beşşar Esad’ın 2000 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, Şam Baharı bağlamında Kürt siyasi platformları aktif hale gelmiş ve siyasi reform, Kürt haklarının tanınması ile vatandaşlıktan mahrum kalanlara vatandaşlık verilmesi taleplerini dile getirmişlerdir. Ancak rejim bu hareketleri hızla bastırmış, forumları kapatmış ve organizatörlerini tutuklamıştır. 2004 yılında, bir futbol maçı sırasında yaşanan güvenlik müdahalelerinin ardından geniş çaplı Kürt protestoları patlak vermiş; Şam’a kadar yayılmış ve acımasızca bastırılmıştır. Daha sonra Kürt siyasi hareketliliği bazı ulusal girişimler kapsamında yeniden ortaya çıkmış, Kürt aktivistler de bu süreçte yer almış olsa da rejim yeniden tutuklamalar ve baskıyla karşılık

vermiştir (Majed, 2015). Sonuçta, Kürtlerin ulusal ve kültürel kimlikleriyle ilgili sorunları devam etmiş ve onlar, Suriye toplumunda marjinalleşen diğer gruplardan ayrı tutulmamıştır.

Esad rejimi, Hafız Esad döneminden başlayarak Beşşar Esad’a kadar, özellikle güçlü toplumsal bütünlüğe ve ulusal direniş mirasına sahip Süveyda vilayetindeki Dürzîlerle ilişkilerde sürekli zorluklar yaşamıştır. Hafız Esad, Sultan Paşa el-Atraş gibi bağımsız Dürzî liderlik figürlerini tanımayarak baskı ve sembolik dışlama politikalarını birlikte uygulamıştır. Bu dönemde ağır güvenlik operasyonları yürütülmüş, orduda mezhep temelli tasfiyelerle Dürzî nüfuzu sınırlandırılmıştır. 1977’de gerçekleşen Kamal Cümlatt suikastında rejimin parmağı olduğu ileri sürülmüş ve bağımsız Dürzî liderliğin etkisizleştirilmesi hedeflenmiştir. Beşşar Esad döneminde ise benzer bir strateji sürdürülmüş; sembolik yakınlaşma ile sert güvenlik önlemleri eş zamanlı olarak uygulanmıştır. 2000 yılında Süveyda’daki protestoların aşırı sert yöntemlerle bastırılması ve Beşşar’ın azınlıkların koruyucusu imajını pekiştirmek amacıyla bölgeyi sık sık ziyaret etmesi bunun örneklerindendir. 2015’te zorunlu askerlik ve rejimle mücadeleye karşı çıkan “Şeyh Vahid el-Belous”un öldürülmesi, rejimin bağımsız Dürzî liderliği kabul etmediğinin göstergesidir. Ayrıca Süveyda’da Hava Kuvvetleri İstihbaratı biriminin açılması, yerel özgürlükler için ciddi bir tehdit oluşturmuş ve rejimin baskı araçlarını güçlendirmiştir. Bu durum, Esad rejiminin Dürzîlere yönelik hem koruma hem de baskı politikalarının ikili doğasını ortaya koymaktadır (Qaddour, 2018).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE DEVRİMİ VE YENİ KİMLİK İNŞASI

Dördüncü bölüm, 2011 yılında patlak veren ve modern Suriye tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eden Suriye Devrimi'ne odaklanmaktadır. Devrim, özgürlük ve adalet talepleriyle başlayan barışçıl protestolardan kısa sürede iç bölünmeler ile bölgesel ve uluslararası müdahaleleri kapsayan çok boyutlu bir çatışmaya evrilmiştir. Savaşın yılları, devletin kırılganlığını ve rejimin yapısal zafiyetlerini açığa çıkarmış; süreç, 2024 yılının sonlarında Baas iktidarının çöküşü ve güvenlik ile askerî kurumlarının dağılmasıyla zirve noktasına ulaşmıştır. Böylece uzun süren otoriter dönem sona ermiştir. Bu köklü dönüşümle birlikte, Suriye yeniden inşa süreci adı verilen yeni ve karmaşık bir evreye girmiştir. Söz konusu evre, yalnızca siyasal sistemin yeniden şekillendirilmesini değil; aynı zamanda kurumların onarımı, toplumsal yapının ihyası ve yeni bir toplumsal sözleşmenin oluşturulmasını da kapsamaktadır. Anılan aşamanın önemi, devrimin başarısının gerçek sınavını teşkil etmesinde yatmaktadır. Nitekim Suriyeliler, adalet, eşitlik ve onur temelinde, çoğulculuğu kucaklayan, kapsayıcı bir ulusal kimliği kökleştiren ve istikrar ile sürekliliği güvence altına alan sivil ve demokratik bir devletin inşasına dair umutlarını bu sürece bağlamaktadırlar.

4.1. Suriye Devrimi Dönemi

Suriye Devrimi'nin kıvılcımı Mart 2011'de, özgürlük ve onur sloganları taşıyan barışçıl halk protestolarıyla başlamıştır. Suriye Devrimi, bölgeyi etkisi altına alan ve Tunus, Mısır ve Libya'da otoriter rejimlerin düşüşüyle sonuçlanan "Arap Baharı" dalgalarından esinlenmiştir. Protesto dalgasının giderek genişlemesi ve Suriye'nin farklı vilayetlerine yayılmasıyla birlikte, süreç kısa sürede köklü siyasal reformlar talep eden ve onlarca yıllık baskı ile otoriterliğe son verilmesini isteyen geniş tabanlı bir halk hareketine dönüşmüştür (Qadri, 2025). Ancak Suriye rejimi bu hareketi son derece şiddetli bir baskı yöntemiyle karşılamış; daha ilk günlerden itibaren halkın taleplerine siyasi bir yanıt verme olasılığını göz ardı ederek, aşırı düzeyde silahlı güç kullanımına başvurmuştur. Güvenlik ve askerî güçler, ayaklanmayı daha doğmadan bastırmak ve onun kapsamlı bir değişim hareketine

dönüşmesini engellemek amacıyla hafif, orta ve ağır silahlar da dâhil olmak üzere her türlü silahı kullanmıştır (Al-Jazeera, 2016).

Suriye Devrimi'nin patlak vermesi, Baas rejiminin 1963'te iktidara gelmesinden bu yana uyguladığı uzun süreli siyasal, toplumsal ve ekonomik baskıların kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmektedir. Bu baskı, 1970'te Hafız Esed'in iktidarı ele geçirmesi ve sonrasında yönetimi oğluna Beşşar'a devretmesiyle daha da kökleşmiştir. Suriyeliler, gerçek bir siyasal hayatın tamamen yokluğundan ve devleti iktidar ailesinin elinde bir baskı aracına dönüştüren güvenlik aygıtlarının mutlak hâkimiyetinden mustarip olmuştur. Ekonomik durumun kötüleşmesi ve yolsuzluğun yaygınlaşması, yoksulluğun, işsizliğin ve toplumsal adaletin yokluğunun artmasına yol açmıştır. Zenginlik, rejime yakın dar bir çevrenin elinde yoğunlaşırken, halkın büyük bir kısmı en temel haklarından dahi mahrum bırakılmıştır. Buna ek olarak, rejimin dine karşı tutumu ve dindar kesimlere yönelik baskıları, özellikle Sünni çoğunluk arasında halkın öfkesini körükleyen bir unsur olmuştur (Toubah, 2012).

Esed rejimi, devrimin ilk anından itibaren aşırı güç kullanımına meşruiyet kazandıran güvenlik merkezli bir söylem benimsemiştir. Halk hareketi, dışarıdan desteklenen “terörist çetelerin” yönettiği silahlı bir isyan olarak tasvir edilmiş ve bu söylem, halkın taleplerinin niteliğini çarpıtmayı ve onları gayrimeşru göstermeyi amaçlayan bir stratejinin parçası olmuştur. Oysa sahadaki gerçekler, barışçıl göstericilere yönelik rastgele ve sistematik baskıyı; ayrıca şehirlerin ve yerleşim alanlarının ağır topçu ateşi ve savaş uçaklarıyla bombalanmasını açıkça ortaya koymaktaydı. Bu politikaların hedefi yalnızca hareketi dağıtmak veya gösterileri bastırmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda gelecekte herhangi bir protesto hareketinin ortaya çıkmasını engelleyecek genel bir korku ve caydırıcılık iklimi yaratmak olmuştur (Ziadeh, 2016). Daha önce de belirtildiği üzere, bu baskıcı yaklaşım geçici bir tepki değil; 1980'lerde Hafız Esed döneminde Hama'daki silahlı ayaklanmanın aşırı şiddetle bastırılması, on binlerce kişinin ölümü ve şehrin büyük bölümlerinin yıkılmasıyla somutlaşan köklü bir doktrinin devamıdır. Beşşar Esed, bu yöntemi daha sonra çok daha vahşi ve karmaşık araçlarla, gelişmiş gözetim ve kontrol imkânlarından ve doğrudan dış destekten yararlanarak yeniden uygulamıştır. Şiddetin bu şekilde tekrar eden kullanımı, baskının Suriye rejiminde yalnızca bir

yönetim aracı olmadığını; aksine, siyasal ve güvenlik sisteminin yapısal bir bileşeni olduğunu göstermektedir. Bu baskı, kamusal alanı denetim altında tutmak, korkuyu toplumsal bir kontrol mekanizması olarak yeniden üretmek ve bağımsız ya da muhalif bir siyasal alanın ortaya çıkma ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla kullanılmaktadır.

Suriye devrimi hiçbir zaman mezhepsel bir nitelik taşımamış; aksine, dini, mezhepsel ve bölgesel ayrımları aşan özgürlük, adalet ve insan onuru taleplerini içeren barışçıl, sivil bir halk hareketi olarak başlamıştır. Ancak rejim, toplumsal yapının kırılmasını ve alt kimliklerin çokluğunu fark ederek, halk hareketini boğmak ve birliğini zayıflatmak amacıyla mezhepsel bölünmeyi stratejik bir araç olarak hızla devreye sokmuştur. Rejim, güvenlik birimleri, kayırmacılık ağları ve mezhep ile bölge gibi birincil bağlılıkları pekiştirme mekanizmalarını kullanarak, mezhepsel ayrımı sistematik bir biçimde yeniden üretmiş ve derinleştirmiştir. Bu nedenle, mezhepsellik yalnızca ayaklanma sonrası kaosu bir yansıması değil; aksine, toplumsal bölünmeyi pekiştirmek ve kontrolü sağlamak amacıyla rejim tarafından doğrudan uygulanan bir sonuçtur. Bu yaklaşım, çatışmanın kademeli olarak sert mezhepsel hatlara kaymasına ve ulusal sivil boyutun, parçalı kimliklerin lehine gölgelenmesine katkıda bulunmuştur (Wimmen, 2016).

Suriye Devrimi'nin ilk aylarından itibaren, sahadaki askerî ve siyasi tablo hızla değişmiş ve giderek karmaşıklaşmıştır. Bu durum, çatışmanın barışçıl protestolardan açık bir savaşa dönüşmesine doğrudan katkıda bulunan yerel ve uluslararası silahlı aktörlerin ortaya çıkmasından kaynaklanmıştır. Güvenlik yapısının hızlı çöküşü ve devlet kurumlarının parçalanması, bir iktidar boşluğu yaratmış ve etnik, mezhepsel veya ideolojik farklılıklar taşıyan, hedefleri, ittifakları ve stratejileri farklı çok sayıda silahlı grubun ortaya çıkmasına elverişli bir ortam sağlamıştır. Yılmaz (2022)'a göre, rejimin barışçıl halk hareketine karşı şiddeti artırmasıyla birlikte, bazı subaylar ve askerler Suriye ordusundan ayrılarak “Özgür Suriye Ordusu”nu (ÖSO) kurmuş, ÖSO rejime karşı ilk organize silahlı direniş girişimini temsil etmiştir. Çatışmanın ilk aşamalarında ÖSO, özellikle kırsal bölgelerde geniş coğrafi alanlarda kontrol sağlamayı başarmıştır. Merkezi devletin çöküşü ve silahlı aktörlerin çoğalmasıyla birlikte, sahada ideolojik temelli cihatçı gruplar öne çıkmıştır; bunlar arasında “Ahrar el-Şam Hareketi”, “İslam Ordusu” ve el-Kaide ile bağlantılı “el-Nusra Cephesi”

bulunmaktadır. Bu gruplar, kontrol ettikleri bölgelerde kendi projelerini dayatmayı hedeflemiştir. Ayrıca, “İrak ve Şam İslam Devleti” (İŞİD) de el-Nusra’dan ayrılarak Suriye ve Irak topraklarında “Halifelik Devleti”ni ilan etmiştir. Örgüt, diğer grupların rejimle çatışmaya odaklanmasından yararlanarak, rejimin kontrolü dışında kalan bölgelerde hızlı bir şekilde genişlemiş ve ülkenin doğu ve kuzey kesimlerinin büyük bir bölümünde hakimiyet sağlamıştır (Türk ve Kıyıcı, 2024). Buna karşılık, “Suriye Demokratik Güçleri” (SDG) kuzeydoğu Suriye’de güçlü bir yerel aktör olarak ortaya çıkmış, ABD liderliğindeki Uluslararası Koalisyon’un desteğini alarak esas olarak İŞİD’e karşı mücadele yürütmüştür. SDG, bu askerî ve politik destek sayesinde, merkezi devletin yokluğundan kaynaklanan boşluğu fırsata çevirerek bölgedeki nüfuzunu genişletmiş ve üç ana şehir üzerinde kontrol sağlayarak, yerel yönetimi ve siyasi kimliği yeniden şekillendirmeyi amaçlayan bir ulusal-federal proje yürütmüştür. Öte yandan, Suriye rejimi ülkenin büyük bir bölümündeki kontrolünü kaybetmesine rağmen, Şam ve Halep gibi büyük kentsel merkezlerde hâlâ egemenliğini sürdürmüş, Rusya ve İran’dan doğrudan askerî müdahale desteği alırken, başta Türkiye olmak üzere diğer aktörler muhalif grupları desteklemiştir (Al-Banna et al., 2023).

Al-Banna ve ark. (2023) belirtmektedir ki, Rusya’nın Suriye’ye müdahalesi, Moskova’nın Doğu Akdeniz bölgesindeki stratejik nüfuzunu koruma çabalarının açık bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Bu müdahale, 2015 yılından itibaren Suriye rejimine doğrudan askerî destek sağlamak biçiminde somutlaşmış, diplomatik destek ise Suriye devriminin ilk günlerinden itibaren devam etmiştir. Rusya, muhalif gruplara karşı yürütülen askerî operasyonlarda aktif rol almış, uluslararası platformlarda Esed’e diplomatik koruma sağlamış ve rejimin çıkarlarına hizmet eden Astana ve Soçi gibi müzakere süreçlerini yönetmiştir. İran ise Suriye rejimini destekleyen en önde gelen bölgesel güçlerden biri olarak, bu ittifakı onlarca yıllık stratejik ve güvenlik temelli çıkar ağına dayandırmaktadır. İran desteği kapsamlı bir nitelik taşımış; Kudüs Gücü aracılığıyla askerî, güvenlik ve lojistik yardımlar sağlanmış, çok uluslu bölgesel milisler devreye sokulmuştur. Tahran, Suriye krizini bir ulusal güvenlik meselesi ve “Şii Hilali” olarak bilinen bölgede nüfuzunu güçlendirme fırsatı olarak değerlendirmiş, bu da Suriye’deki varlığını daha geniş jeopolitik stratejisinin temel taşı hâline getirmiştir.

Buna karşılık, Türkiye, halk hareketinin başlangıcından itibaren Suriye rejimine karşı muhalif bir tutum almış ve Suriye meselesini bölgesel yeniden konumlanmasının bir parçası olarak görmüştür. Ankara, Suriye muhalefetini politik ve askerî olarak desteklemiş, liderlerini ağırlamış ve rejimi devirmeye çalışmıştır; rejimi, özellikle güney sınırlarında terör örgütlerinin güçlenmesi bağlamında kendi çıkarlarına doğrudan tehdit olarak görmüştür. Bu tutum, özellikle Türkiye'nin PKK'nın bir uzantısı olarak gördüğü Suriye Demokratik Güçleri'ni hedef alan kuzey Suriye'deki doğrudan askerî müdahalelerde ortaya çıkmıştır (Al-Banna et al., 2023). Sonuç olarak, iç faktörler özellikle rejimin halkın taleplerine yanıt verememesi ile dış müdahalelerin karmaşıklığı bir araya gelerek Suriye'yi Orta Doğu'da nüfuz dengelerinin yeniden çizildiği açık bir sahaya dönüştürmüştür. Bu müdahaleler yalnızca bir tarafa politik veya askerî destek sağlamakla sınırlı kalmamış, kontrol haritalarının yeniden şekillendirilmesi ve siyasî ile askerî parçalanmanın pekiştirilmesi düzeyine taşınmıştır. Tüm bu gelişmeler, iç bölünmeleri artırmış, yetki merkezlerini çeşitlendirmiş ve Suriye'yi stratejik gündemlerin yerel çıkarlarla iç içe geçtiği karmaşık bir uluslararası ve bölgesel çatışma sahasına dönüştürmüştür; bu durum krizin derinleşmesine ve siyasal-toplumsal parçalanmanın pekişmesine yol açmıştır.

Suriye'deki çatışmanın gelişmeleri, farklı yerel ve bölgesel aktörler arasında nüfuzun dağıldığı ve kontrol alanlarının çeşitlendiği bir saha gerçekliği oluşturmuş; bu durum, merkezi devlet otoritesinin zayıflamasını ve farklı yerel yönetim biçimlerinin ortaya çıkmasını yansıtan parçalı bir siyasal ve güvenlik manzarasına yol açmıştır. Ülkenin kuzeyinde, Türkiye tarafından desteklenen Suriye Millî Ordusu (SMO) öne çıkmış ve Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı olmak üzere üç ana bölgede kontrol sağlamıştır. Bu bölgeler, Türkiye'nin IŞİD ve SDG'ye karşı yürüttüğü askerî operasyonların isimlerini taşımaktadır. Suriye Millî Ordusu, Türkiye ile koordineli olarak çalışmakta ve Türkiye'nin güney sınırlarını güvence altına almak ve Kürt güçlerinin nüfuzunu sınırlamak amacıyla politikalar yürütmektedir. İdlib vilayetinde ise, "Heyet Tahrir el-Şam" (HTŞ) fiili olarak bölgeyi kontrol etmiş; el-Nusra Cephesi'nden daha organize bir yapı olarak gelişen bu grup, bölgeyi kendi sivil kurumları aracılığıyla yönetmeye çalışmış ve en dikkat çekeni "Kurtuluş Hükümeti"dir. Bu model, güvenlik denetimi ile idari organizasyonu bir araya getiren

yerel bir yönetim biçimini temsil etmektedir (Farag ve Marston, 2025). Kuzeydoğuda, Suriye Demokratik Güçleri (SDG), Kürt Halk Koruma Birlikleri ile Arap ve diğer yerel gruplardan oluşan bir askerî-siyasal ittifak olarak öne çıkmış ve ABD liderliğindeki Uluslararası Koalisyon'dan doğrudan destek almış ve farklı yerel bileşenleri temsil etmeyi amaçlayan merkezi olmayan bir idari yapıya dayanan “Özerk Yönetim” projesini benimsemektedir. Güneyde, özellikle Süveyde vilayetinde, Rijal Al-Karama gibi toplumsal nitelikli yerel gruplar aktif olmuş ve yerel karar alma süreçlerinin bağımsızlığını korumaya çalışmakta ve kendi bölgelerinde sınırlı bir güvenlik rolü üstlenmektedir. Suriye rejimi ise bazı bölgelerde “yardımcı kuvvetler” olarak bilinen gruplar üzerinden kontrol sağlamış; bunlar arasında İran Devrim Muhafızları Ordusu (İDMO) ve Lübnan Hizbullahı unsurları yer almakta ve sahadaki hakimiyeti destekleyen çeşitli roller üstlenmişlerdir. Bu kuvvetler, rejimin iktidarını sürdürmesine ve devam ettirmesine katkı sağlamıştır (Al-Terkawi, 2023).

Suriye’de çatışmanın şiddetlenmesiyle birlikte, özellikle azınlıklar olmak üzere Suriye toplumunun farklı bileşenleri, ortak ulusal bir güvence bulunmaması nedeniyle kendi konumlarını ve seçeneklerini yeniden değerlendirmeye başlamıştır. Kürt güçleri, geleneksel bölgelerinde “Özerk Yönetim” projesi aracılığıyla varlıklarını güçlendirmiş; bu proje, onlara yerel kontrol ve uluslararası destek açısından belirli bir alan sağlamıştır (Bakkour, 2025). Buna karşılık, Alevi topluluğunun geniş kesimleri, özellikle çatışmanın bazı aşamalarında mezhepsel söylemlerin yükselmesi nedeniyle, belirsizlikten ve toplu güvenlik kaygılarından kaynaklanan sebeplerle rejime bağlı kalmıştır. Dürziler ve Hristiyanlar ise bölgeler ve koşullara bağlı olarak dikkatli ve nispeten tarafsız bir tutum benimsemiş; çoğu durumda yerel geri çekilme veya göç seçenekleriyle sonuçlanmış ve ulusal çözümlere olan güvenin azalmasına yol açmıştır. Esad rejimi, eşitliğe dayalı bir vatandaşlık devletini inşa etmek yerine, kısa sürede çöküşe uğrayan Klientelizm ağlara ve kesimsel ittifaklara dayanmaya devam etmiştir (Al-Terkawi, 2023). Bu durum, halk hareketinin yoğunlaşması ve çatışma alanının genişlemesiyle birlikte iç meşruiyetin erozyona uğramasına ve devletin doğası, vatandaşlık kavramı ve ulusal aidiyetin yeniden inşası gibi temel soruların yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.

Devrimin başlangıcında siyasi bölünme yalnızca rejimi destekleyenler ve muhalifler arasındaki bir görüş ayrılığı olarak ortaya çıkmışken, kısa sürede varoluşsal bir boyut kazanmıştır. Suriyeliler, kendilerini devrim hareketine karşı tutumlarına göre tanımlamaya başlamış ve sadakat ile ihanet, değişim ile statükonun korunması gibi karşıt kategoriler ortaya çıkmıştır. Siyasi ve kimlik temelli ayrışma, toplumu farklı gruplara bölmüştür, Rejimi destekleyenler ve muhalifler, her biri vatani askeri kontrol ve siyasi sığınak ekseninde coğrafi bir perspektifle değerlendirmiştir. Devrimin militarize olması ve bölgesel ile uluslararası aktörlerin müdahalesi, çoklu bağlılık ve farklı amaçlara sahip aktörlerin sahneye çıkmasıyla bölünmeyi daha da derinleştirmiştir (Sheikh Ali, 2020). Sonuç olarak, ulusal güçler parçalanmış, entelektüel ve bilimsel elitler sahneden uzaklaşmış ve silahlı grupların ve savaş tüccarlarının etkisinin artmasına; aynı zamanda kapsayıcı, ulusal bir söylemin inşa edilememesine zemin hazırlamıştır

Suriye Devrimi, ulusal yapının kırılmasını ve bütünleştirici bir kimliğin Suriyeliler için kapsayıcı bir referans olma işlevini yerine getiremediğini açığa çıkarmıştır. Devletin çözülmesi ve siyasi merkezin çöküşü, mezhepsel, bölgesel ve etnik nitelikli parçalı kimliklerin yükselişi karşısında ulusal aidiyetin ne denli zayıf olduğunu göstermiştir. Kimlik, taraflar arasındaki çatışmaların alanına dönüşmüş; bu süreçte çatışan aktörler aidiyetin anlamını kendi çıkar ve ideolojileri doğrultusunda yeniden şekillendirmiş, bu da vatan kavramında belirgin bir kırılmaya yol açmıştır. Bu dönüşüm, Suriye toplumunun bölünmesine neden olmuş; bireylerin "dost" ve "düşman" olarak sınıflandırılması, dar bir kimlik perspektifine göre belirlenmiş ve ortak ulusal aidiyetin yerini almıştır. Suriye rejimi, dışlayıcı söylemi ve güvenlik uygulamaları aracılığıyla parçalanmayı derinleştirmiş; çoğulluğu kapsayan ve yönetebilen bir ulusal anlatı geliştirmede başarısız olmuştur. Öte yandan, ülkedeki farklı kontrol bölgeleri ve yerel yönetim biçimlerinin pekiştirilmesi, farklı coğrafi ve kurumsal bağlamlarda şekillenen rekabetçi kimliklerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Böylece aidiyetin sınırları, vatandaşlık temelli birleşik bir perspektif yerine kontrol, dil, söylem ve çıkar mantığı çerçevesinde yeniden tanımlanmıştır (Mahfoud, 2023).

Suriye'deki coğrafi ve siyasi bölünmüşlük, 2024 sonlarına kadar sürmüş olup, bu dönem, Beşşar Esad rejiminin çöküş sürecini ortaya koymuştur. Rejimin düşüşü,

siyasi ve askeri boyutları bulunan bir dizi faktörün birikimi sonucunda gerçekleşmiştir. İlk olarak, krizin başından itibaren rejimin yalnızca askeri çözümü tek yöntem olarak benimsemesi ve çok sayıdaki uluslararası girişime rağmen siyasi süreçlere ciddi şekilde katılmaktan kaçınması belirleyici olmuştur. Bu güvenlik temelli ısrar, hem içte hem de dışta artan bir izolasyona yol açmış; uluslararası ekonomik yaptırımların yoğunlaşmasıyla birlikte ekonomik ve toplumsal çöküş daha da derinleşmiştir. İkinci olarak, Rusya ve İran'ın müdahaleleri, askeri açıdan kritik aşamalarda rejime sağladıkları desteğe rağmen, iç dinamikleri karmaşıklaştırmış; örtüşen nüfuz bölgeleri yaratmış ve sahada idari ile mezhepsel bölünmeleri pekiştirmiştir. Rusya, rejimin askeri operasyonlarını hava gücü aracılığıyla merkezî biçimde desteklemiş ve paralel müzakere süreçleri yürütmüştür; bu durum muhalif grupların kontrol alanlarını özellikle İdlib ve Halep'in kuzeyinde daraltmıştır. Benzer şekilde rejim, insan gücü ve askeri kapasite eksikliğini İran destekli milislerle telafi etmeye çalışmış; ancak Rusya'nın Ukrayna savaşı bağlamında kısmi çekilmesi ve İran'ın bölgesel çatışmalara daha fazla dahil olması nedeniyle bu destek zamanla azalmıştır. Üçüncü olarak, rejimin askeri ve diplomatik korumasındaki bu kademeli boşluk, güvenlik yapısının zayıflamasına yol açmış; muhalif grupların yeniden örgütlenmesine ve önemli saha ilerlemeleri gerçekleştirmesine olanak sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler, tüm muhalif grupları kapsayan geniş çaplı bir askeri operasyon ve başkent Şam'ın kontrolünün ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır (Policy and Society Institute, 2025).

Bu gelişmeler, devrimin seyrinde kritik bir dönüm noktası oluşturarak fiilen Baas rejiminin otoritesinin sona ermesini sağlamıştır. Söz konusu zafer, çeşitliliği bastırmak yerine yönetim pratiğine entegre etmeyi hedefleyen kapsayıcı değerler temelinde yeni bir ulusal kimliğin inşasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, vatandaşlık, eşitlik ve toplumun dokusunu onlarca yıl boyunca zedeleyen mezhepçi, hizipçi ve kayırmacı anlayışlardan uzaklaşmayı teşvik etmiştir.

4.2. Devrim Sonrası Dönem

Arap toplumlarının karşılaştığı temel meydan okuma, yalnızca otoriter rejimlerin devrilmesi değildir; her ne kadar bu hedef önemli olsa da, esas mesele, halkların iradesini temsil edebilecek ve onların beklentilerini somutlaştırabilecek alternatifler geliştirme kapasitesidir. Meşruiyetleri aşınmış ve yapısal krizleri tüm

düzeylerde açığa çıkmış olan bu rejimler, vatandaşlara istikrar sağlamada veya onurlu bir yaşam temin etmede yetersiz kalmıştır. Ancak rejimlerin çöküşü, kendi başına demokratik veya adil bir sistemin doğuşunu garanti etmez; bunun için kapsamlı bir ulusal proje ve geleceğe yönelik açık bir stratejik vizyon gereklidir. Bu bağlamda, liderlik ve entelektüel elitler merkezi bir sorumluluk taşımaktadır; zira onların, topluma tepeden bakmak veya onu vesayet altına almak yerine, değişim sürecine katılım ve işbirliği temelinde liderlik etmeleri beklenmektedir. Elitlerin bu rolü ihmal etmesi, onları halk tabanından uzaklaştırmakta ve sahayı, boşluğu geleneksel veya fırsatçı güçlerin doldurmasına bırakabilir, yeni biçimlerde despotizmin yeniden üretilmesine yol açabilmektedir (Ghalioun, 2024). Bu nedenle, gerçek değişimin sağlanabilmesi için, bilinçli elitler ile halk arasında stratejik bir ortaklık inşa edilmesi zorunludur; bu ortaklık, özgürlük, onur, adalet ve eşitlik ilkelerini pekiştiren yeni bir toplumsal sözleşmenin oluşturulmasına dayanmalı; demokratik bir siyasi sistemin kurulmasını, halk iradesinin yansıtılmasını ve ulusal çıkarların dış güçlerin etkisine veya egemen grupların tahakkümüne bırakılmamasını güvence altına almalıdır.

Çünkü özgürleşme, yalnızca rejimin devrilmesi ve yeni bir rejimin kurulmasıyla sınırlı değildir; esas olan, devrim sonrası sürecin bilinçli ve siyasi açıdan son derece dikkatli bir şekilde yönetilmesidir. Bu bağlamda, Anan (2025) 'a göre, Suriye Devrimi, rejimin çöküşünü takiben ilk dönemde, Mısır, Tunus, Yemen ve Libya deneyimlerinde karşılaşılan başlıca engellerin tekrarlanmasını önlemeye çalışmıştır. Bunlar arasında, eski rejim kalıntılarının erken dönemde hâkimiyet kurma girişimleri, geçiş adaletinin hayata geçirilememesi ve devrimleri parçalayarak toplumsal bütünlüğü zedeleyen faksiyonel bölünmeler yer almaktadır. Mevcut Suriye hükümeti, tüm alanlarda bir dizi dengeyi sağlamayı hedeflemiş; özellikle mezhepsel ve bölgesel çatışmalara kaymayı önlemek için tüm grupları tek bir çatı altında birleştirmiş ve ulusal devletin meşruiyetini dış bağılıklardan bağımsız olarak vurgulamıştır. Ayrıca, önceki devletin sembollerinin tasfiyesi konusunda güçlü bir irade ortaya çıkmış; Baas Partisi'nin dondurulması ve eski rejimden kalma unsurların tasfiyesi ile birlikte devlet yapısının tüm sektörlerinde kapsamlı değişiklikler yapılmış, siyasi ve kurumsal boşluk hızlı ve şeffaf bir şekilde doldurulmuştur (Al-Akleh, 2025). Bu süreç, açık biçimli bir geçiş yapısının kurulması ve geniş kapsamlı

bölgesel ve uluslararası diplomatik ittifaklarla desteklenmesiyle somutlaşmıştır. Buna karşın, zorluklar hâlen devam etmektedir. Özellikle devleti adil yönetim temelinde yeniden inşa etme ve Suriye'nin toplumsal çeşitliliğini, bölüşümcü yaklaşımlara kapılmadan veya ayrışma risklerini tetiklemeden yönetebilme gerekliliği, sürecin en kritik sınamalarından biridir. Bu bağlamda, kapsayıcı politikalar uygulamak ve adil yönetimi sağlamak, hem devlet kurumlarının meşruiyetini güçlendirmek hem de toplumsal istikrarı korumak açısından hayati öneme sahiptir. Bu durum, Suriye deneyimini, devrimin kazanımlarını pekiştirme ve tüm toplumsal grupları kapsayan geniş bir ulusal ortaklık oluşturma kapasitesine bağlı, çok boyutlu ve farklı olasılıklara açık bir proje hâline dönüştürmektedir.

Suriye Devrimi, ülkenin yakın tarihinde belirleyici bir dönüm noktası teşkil etmiştir; zira Suriyelilerde yeni bir siyasi ve toplumsal bilinç ortaya çıkarmış ve uzun yıllar boyunca tek parti rejimi tarafından pekiştirilen hâkimiyet sisteminden kopuşu tetiklemiştir. Eski rejim, ulusal kimliği mezhepsel kalıplar ve dar parti çıkarlarıyla sınırlandırmış ve halkın geniş kesimlerini kamu hayatından dışlamış, belirli bölgeler ve gruplar üzerinde marjinalleşmeyi derinleştirmiştir. 2011 yılından itibaren başlayan halk hareketi, bu duruma doğrudan bir tepki olarak ortaya çıkmış; özgürlük, onur ve sosyal adalet sloganlarıyla, insan merkezli ve temel hakları tavizsiz birer ilke olarak kabul eden, dışlayıcı ideolojilerden ve mezhepsel ya da etnik bölünmelerden uzak yeni bir ulusal kimlik vizyonu geliştirmiştir (Yusuf, 2025). Vizyon, coğrafi ve siyasi sınırlamalardan bağımsız olarak, tüm toplumsal bileşenleri kapsayan bir ulus inşa etme yönünde bilinçli bir çabayı temsil etmektedir.

Yusuf (2025)'e göre, esas, bu kapsayıcı kimlik bilincini kalıcı bir siyasi ve toplumsal pratiğe dönüştürmekte yatmaktadır. Bu süreç, vatandaşların eşitliği ve adaletini güvence altına alarak, ulusal aidiyeti tüm alt kimliklerin üstünde konumlandırmayı ve ülkenin birliğini ile istikrarını sağlamayı gerektirmektedir. Ancak eski rejim kalıntıları veya bölgesel ve yerel çıkar grupları tarafından bölünmeyi yeniden üretme ve süreci sabote etme girişimleri gibi ciddi engellerle karşı karşıyadır. Bu durum, mezhepsel ve kültürel çeşitliliğe saygı duyan, çeşitliliği bir güç unsuru olarak ele alan ve yerel-dini aidiyetlerle Suriye'ye yönelik ulusal bağlılığı uyum içinde dengeleyen kolektif bir ulusal çabanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bugün Suriye kimliği, yerel ve bölgesel müdahaleler nedeniyle çok boyutlu temel zorluklarla karşı karşıyadır; söz konusu müdahaleler, kimliği dar mezhepsel veya jeopolitik çıkarlar doğrultusunda yeniden şekillendirmeyi hedeflemektedir. Müdahaleler yalnızca dış gündemlerin dayatılmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal dokuyu parçalamayı amaçlayan iç politikaları da kapsayarak bölünmeleri körüklemiş ve ayrıştırıcı söylemi güçlendirmiştir. Buna karşılık, çeşitlilik, eşitlik ve Suriye toplumunun farklı bileşenleri arasında birlikte yaşam bilincine dayalı halk farkındalığı, ülkenin gerçek çeşitliliğini ve çok sesliliğini yansıtan kapsayıcı bir ulusal kimliğin korunmasında temel umut kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, ulusal kimliğin sabit veya durağan bir varlık olmadığını, aksine sürekli bir çatışma alanı olduğunu göstermektedir; burada iç ve dış güçler etkileşimde bulunmakta ve kimlik, gerilim ile uzlaşma evreleri arasında geçiş yapmaktadır. Bu dinamiğin anlaşılması, Suriye çatışmasının boyutlarını ve olası sonuçlarını kavramak, aynı zamanda ulusal birliği güçlendiren ve kalıcı barış yollarını destekleyen pratik çözümler tasarlamak açısından hayati öneme sahiptir (Al-Batin, 2020).

Suriye’de ulusal kimlik krizi, çatışma sonrası döneme ilişkin en karmaşık konulardan biri olarak öne çıkmaktadır; kriz, geçici bir olgu veya son on yılın olaylarının ürünü olmayıp, siyasi ve toplumsal birikimlerin uzun bir tarihsel süreç içinde şekillenmiş derin köklerine dayanmaktadır. Bu süreç, otoriter kolonizasyon ve yanlış yönetim politikalarının etkisiyle biçimlenmiştir. Osmanlı Devleti’nin çöküşü ve Fransız manda yönetiminin başlamasından itibaren, kısa süren bağımsızlık dönemi, Baas Partisi’nin hâkimiyeti ve Esad rejimi (hem Hafız hem Beşşar) boyunca, eşitlik ve vatandaşlık ilkelerine dayalı kapsayıcı bir ulusal çerçevenin oluşumu sürekli olarak engellenmiştir. Dönemler boyunca sorun yalnızca modern bir siyasi yapının yokluğu ile sınırlı kalmamış; mezhepsel, aşiretçi, bölgesel ve etnik alt kimliklerin ulusal kimliğe alternatif olarak yeniden üretilmesi yoluyla derinleşmiştir. Ardışık yönetimler, bu bölünmeleri kapsamlı bir ulusal projeye entegre etmek yerine, sosyal ve siyasi kontrol araçları olarak kullanmıştır. Kısa süreli Suriye Krallığı’nın kuruluşu ve eşlik eden anayasal deneyim, kapsayıcı bir kimlik inşası için potansiyel bir temel oluşturabilmiş olsa da, Fransız müdahalesiyle coğrafi, demografik ve kültürel bölünmeler dayatılmış ve kimliksel uçurum derinleştirilmiştir. Bu bağlamda,

krizin aşılabilmesi için, Suriye’de çoklu kimliklerin ortaya çıkmasına yol açan tarihsel bağlamların derinlemesine anlaşılması gerekmektedir (Al-Abbar, 2021). Nihayetinde, ulusal kimlik inşası yalnızca hukuki veya idari reformlarla sınırlı kalmamalı; toplumu bir araya getirecek kapsayıcı bir sosyal sözleşmeyi yeniden tasarlayan, bütüncül bir siyasi, sosyal ve kültürel proje olarak ele alınmalıdır. Bu proje, toplumun birliğini ve çeşitliliğini eş zamanlı olarak güvence altına alarak, kalıcı istikrar ve toplumsal uyumu sağlamayı hedeflemelidir.

Günümüz kimlik krizinin en temel nedenlerinden biri, eski rejimin devlet kavramını Esad ailesi ile ilişkilendiren politikalarıdır; vatandaşların devlete aidiyetini zayıflatmış ve ulusal kimliği belirsiz ve parçalı hâle getirmiştir. Devlet kurumları, Esad ailesinin doğrudan uzantıları haline gelmiş ve yalnızca aile ismi ile özdeşleştirilmiş; bu da halk arasında güven kaybı ve rejime karşı genel bir yabancılaşma duygusu yaratmış, ulusal bağlılık yerini aile, mezhep ve etnik temelli sadakatlere bırakmıştır. Bu boşluk ortamında, mezhep, aşiret veya etnik grup temelli yerel ve dar kimlikler ortaya çıkmış ve birçok Suriyeli için temel sığınak hâline gelmiş, aynı zamanda kapsayıcı ulusal birliğe olumsuz etki etmiştir. Sınır bölgelerinde, örneğin Irak ve Ürdün sınırına yakın bölgelerdeki aşiretler, kabile sadakatine eğilim göstermiş; bazı azınlık gruplar, örneğin Kürtler, Dürzîler ve Çerkesler, devlet çerçevesi dışında bölgesel bağlara yönelmiştir. Hristiyanlar ve Sünniler gibi dini topluluklar ise güçlü ve istikrarlı bir ulusal devletin yokluğunda dış koruma arayışına girmiştir. Eski rejim, bu boşlukları derinleştiren idari ve kültürel uygulamalarla ulusal kimliklerin ifade edilmesini kısıtlamıştır; örneğin Kürtçe ve Asurice gibi ulusal dillerin kullanımını yasaklamak ve belirli yer adlarını mezhepsel etkilerden arındırma bahanesiyle değiştirmek gibi önlemler uygulanmıştır. Bu politikalar, ayrımcılık hissini pekiştirmiş ve toplum bileşenleri arasındaki gerilimi, devrimin başlangıcına kadar süren derin ve karmaşık bir bölünmeye dönüştürmüştür (Tameh, 2024).

Suriye’deki etnik, dini ve bölgesel çeşitlilik, ulusal bir güç kaynağı olarak değerlendirilmeyip, eski Suriye rejimi tarafından sosyal ve siyasi kontrol aracı olarak kullanılmıştır. Rejim, ikili bir ayrımcı politika benimsemiş; alt kimlikleri, otoritesini tehdit ettiklerinde marjinalleştirmiş, kendi çıkarlarına hizmet ettiklerinde ise bunlardan yararlanmıştır. Bu yaklaşım, çeşitliliğin bir zenginlik unsuru olmaktan

çıkıp, toplumu kutuplaştıran ve bölen bir faktöre dönüşmesine yol açmıştır. 2011 yılında Suriye Devrimi'nin başlamasıyla birlikte, yıllarca süren baskının ardından bu kimlikler kendilerini ifade etmeye başlamış; ancak bu süreç çoğunlukla siyasi ve güvenlik temelli patlamalar bağlamında ortaya çıkmış ve kapsayıcı bir ulusal proje yokluğunda toplumsal uçurumu derinleştirmiştir. Çeşitliliğin etkin yönetilememesi, farklı amaçlara sahip yerel güçlerin ortaya çıkmasına ve ulusal yapının kırılganlığının ile bileşenler arasındaki güven eksikliğinin artmasına yol açmıştır (Al-Uklah, 2025).

Nasser (2021)'e göre, Suriye Devrimi sonrasında ortaya çıkan toplumsal parçalanma, mevcut “varsayılan ortak yaşama” anlayışının ne denli zayıf olduğunu açık bir biçimde göstermiştir. Söz konusu ortak yaşama biçimi, yüzeysel ve biçimsel karakterde olup, gerçek bir birlik veya yapıcı etkileşim yerine daha çok itaat ve zorlamaya dayanmaktaydı. Esad rejimin çöküşüyle birlikte, alt kimlikler ön plana çıkmış ve çeşitliliği kapsayabilecek, farklılıkları yönetebilecek sağlam bir ulusal kimliğin eksikliği belirginleşmiştir. Bu nedenle, ulusal kimlik kavramının yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir; kimlik, tüm sosyal ve siyasi aktörler arasında açık bir diyalog ve demokratik etkileşim yoluyla inşa edilen sürekli ve gelişen bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Bu çerçevede, kimlik, din, etnik köken veya ideolojik bağlılık temelli geleneksel tanımlamaların ötesine geçmekte; istikrarı, adaleti güvence altına alan ve herkesin haklarını ayırım gözetmeksizin koruyan kapsayıcı bir siyasi proje haline gelmektedir.

Dolayısıyla, Suriye kimliğinin tarihi, 20. yüzyılın başlarından itibaren karmaşıklık ve parçalanma ile karakterize edilmiştir. Başlangıçta kimlik, sınırlı bir burjuva kesimi ile ilişkilendirilmiş; kimliğin toplumun tüm kesimlerini kapsamasını engellemiş ve halk düzeyinde benimsenmesini sınırlamıştır. Zamanla, ülkede sık tekrar eden siyasi dalgalanmalar, askeri darbeler ve Arap birliği hayalleri, Suriyelileri birleştirmek yerine, toplumsal bölünmeleri derinleştirmiştir. Baas Partisi'nin, özellikle Hafız Esad dönemi ile iktidara gelmesiyle birlikte, ulusal kimlik, merkezi bir partisel kimliğin uzantısı haline gelmiş; tek tip bir vizyon, çeşitliliği sınırlamış ve “Esad Suriye'si” fikrini güçlendirmiş, aynı zamanda iktidarın ve otoritenin sembolü hâline gelmiştir. 2011'de başlayan Suriye Devrimi, vatandaşlık ve çoğulculuk ilkelerine dayalı kapsayıcı bir ulusal kimliğin yeniden inşası için bir fırsat sunmuş;

ancak toplumun farklı bileşenleri ve çeşitli gruplar arasındaki ideolojik ve etnik bölünmeler, bu girişimleri zayıflatmış ve alt kimliklerin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Öte yandan, eski rejim, partisel kimliğini genişletmek ve ittifaklarını güçlendirmek suretiyle kimliğini yeniden üretmeye çalışmış; ancak, Suriyelileri tek bir çatı altında toplayacak kapsayıcı bir ulusal anlatıyı oluşturmakta başarısız olmuştur. Günümüzde Suriye kimliği hâlen oluşum sürecinde olup, siyasi ve toplumsal bölünmeler ile gerçek bir ulusal uzlaşının yokluğu nedeniyle ciddi zorluklarla karşı karşıyadır (Al-Sukkari, 2021).

Mevcut hükümet, kapsayıcı bir ulusal kimlik inşa etme projesinin, tek taraflı olarak dayatılan politik veya kültürel semboller ve anlatılar yoluyla başarılı olamayacağını kavramaktadır; bu taraf ister zafer kazanan grup, ister rejimi devirmiş olan aktör olsun, böyle bir yaklaşım tarihsel olarak Suriye devletinin çözülmesine katkı sağlayan dışlayıcı mekanizmaları yeniden üretir. Ulusal kimlik, yalnızca sloganlar veya siyasi söylemler aracılığıyla şekillenmez; eşit vatandaşlık ilkesi, siyasi çoğulculuk ve farklı etnik, dini ve mezhepsel bileşenlerin yönetim kurumlarında adil temsil edilmesi temelleri üzerinde kurulu bir sivil devlet aracılığıyla inşa edilir. Bu çerçevede, eski rejimin çöküşünü takiben kurulan ilk hükümette bakanlıkların etnik ve mezhepsel gruplar arasında dağıtılması, kapsayıcı ulusal bir çerçeve inşa etme yönünde atılmış ilk adım olarak değerlendirilebilir. Devlet yapısına, temsil ve uzlaşma esaslarına dayalı biçimde, etkin siyasi ve askeri güçlerin entegrasyonu da güvenin artırılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Böylelikle, hedeflenen Suriye ulusal kimliği hazır bir gerçeklik veya sabit bir miras değil; aksine, toplu iradeye dayalı, kapsamlı ve müzakereye dayalı bir siyasi sürecin ürünü olarak, vatanın kaderini belirlemede ortaklığa bağlı bir inşa sürecidir (İbrahim, 2025).

Çok geçmeden birçok entelektüel ve seçkin gruplar, devlet ve toplumu yeniden inşa etmenin temel girişimi olarak “sosyal sözleşme” kavramını ele almaya başlamış ve bu konuda Avrupa deneyimlerinden ilham almıştır. Ancak, bu yaklaşım, iktidar ile toplum arasındaki ilişkiyi düzenleme yönündeki hedeflerine rağmen, Arap-Suriye bağlamında uygulamaya konulduğunda temel yapısal sorunlarla karşılaşmaktadır; zira tarihsel, kültürel ve dini farklılıklar oldukça derindir. Avrupa’daki sosyal sözleşme, mutlak monarşinin ve kilisenin egemenliğine tepki olarak ortaya çıkmış, kutsal ve seküler hukuk arasındaki ayrımın geçerli olduğu bir ortamda gelişmiştir;

oysa bu ayrım İslami mirasta mevcut değildir. İslam, ilk dönemlerinde, Medine Vesikası'nda somutlaşan “biat” ve “şura” gibi benzer kavramlarla, farklı dini unsurların tek bir politik yapı içinde ilişkilerini düzenlemiş, ancak bu düzenleme dini bir referansa dayandığı için, kaynak ve işlev açısından Avrupa sosyal sözleşmesinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda, sosyal sözleşme kavramını Avrupa biçimiyle Suriye’de demokratik bir sistem inşası için ön koşul olarak ithal etme girişimi, tarihsel ve pratik açıdan yetersiz görünmektedir. Suriye’de devrimin başlamasından bu yana on yılı aşkın sürede yaşanan baskı, kutuplaşma ve kurumların çöküşü göz önünde bulundurulduğunda devleti baştan inşa edecek kapsayıcı bir sosyal sözleşmeden söz edilemez; bunun yerine, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkileri yeniden düzenleyen ve kademeli olarak gelişebilecek kısmi anlaşmalar sağlayan bir geçiş sözleşmesine ihtiyaç vardır. Mevcut Suriye bağlamındaki mezhepsel, etnik ve siyasi karmaşıklık, dış müdahaleler ve toplumsal bölünmeler dikkate alındığında hazır ve kapsamlı öneriler uygulanabilir değildir; bunun yerine, önce despotizmin ortadan kaldırılması ve asgari düzeyde siyasi dengenin sağlanması, ardından ileride üzerinde anlaşılabilen bir sosyal sözleşmenin doğmasına olanak tanıyacak yeni bir siyasi kültürün inşası gerekmektedir (Dabbagh, 2024).

Bu kavrama odaklanma, Suriye Devrimi’nin önceki sözleşmenin kırılmasını ortaya koymasının ardından artmıştır; devletin hak ve özgürlüklerin teminatı yerine baskı ve tekelleşme aracı hâline gelmesi, toplumsal sözleşmenin özünü boşaltmıştır. Yöneten ile yönetilen arasındaki ilişki, artık zorlayıcı ve hem sembolik hem de maddi şiddete dayalı olarak kurulmuş; bu durum, otoritenin siyasi ve ahlaki meşruiyetini ortadan kaldırmıştır. Bu durum, Hobbes, Locke ve Rousseau’nun teorilerinde vurgulandığı üzere, otoritenin meşruiyetinin bireylerin rızasına ve onayına dayanması gerektiğini belirten sosyal sözleşme teorisinde merkezi bir koşul olan “gönüllü kabul”ün eksikliğini göstermektedir; meşruiyet artık zor veya ideolojik ya da dini iddialara dayanmaktadır (Tameh, 2025). Bu bağlamda, Suriye’de yeni bir sosyal sözleşmenin kurulması acil bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sözleşme, despotizmin mirasını aşmalı ve adalet, eşitlik ve özgürlük ilkelerine dayanmalıdır. Yeni sözleşme, İslami kültürel kimliği reddetmeden, buradan adalet ve onur değerlerini ilham kaynağı olarak alırken, aynı zamanda modern siyasi kazanımlar ve Aydınlanma düşüncesinin temelini oluşturan demokrasi ve insan

hakları ilkelerine de açık olmalıdır; bu ilkeler, modern devlet inşasında vazgeçilmez temel unsurlar olarak kabul edilmektedir.

Bu nedenle, ulusal kimlik, etnik, mezhepsel veya coğrafi alt kimliklerle sürekli etkileşim içinde şekillenmelidir. Bu alt kimlikler, kapsayıcı bir çerçeve içinde bütünleştirildiğinde ulusal uyumun destekleyici unsuru olabilir; aksine, doğru yönetilmezse devletin birliğini tehdit eden bir parçalanma faktörü hâline gelebilir. Bu bağlamda, “üst kimlik” kavramı öne çıkar; bu kavram, iç bölünmeleri aşmayı ve vatandaşlık ile politik aidiyete dayalı bir bağ oluşturmayı hedefler. Türk deneyimi bu açıdan öne çıkan bir örnektir; modern devlet, Anayasa’da “Türklük” kavramını etnik veya ırksal bir kimlik olarak değil, cumhuriyete aidiyet temelinde bir sivil kimlik olarak tanımlayarak modern kimliğini yeniden şekillendirmiştir. Bu yaklaşım, yerel kimliklerin özgürce faaliyet göstermesine imkân tanırken, aynı zamanda olası bir tehdit karşısında üst kimliği ve devletin bütünlüğünü savunma sorumluluğunu da beraberinde getirir. Böylesi bir hedefe ulaşabilmek için devletler, çeşitli araç ve mekanizmalara başvurmaktadır. Bunlar arasında dil ve eğitim politikalarının kurgulanması, tarihsel ve ideolojik anlatıların inşası, dinî ve kültürel sembollerin siyasal amaçlarla kullanılması, ortak deneyim ve acıların kolektif hafızada yeniden anlamlandırılması, toplumsal etkinliklerin örgütlenmesi ve düşman-dost ayrımlarının tanımlanması yer almaktadır. Bu araçların etkinliği sosyal ve kültürel bağlama göre değişiklik gösterse de, ortak hedef, çokluğu kapsayabilen ve devlete bağlılığı güvence altına alan birleşik bir ulusal kimlik üretmektir (Doğan, 2008). Bu projenin başarıya ulaşabilmesi, iki temel unsur üzerine inşa edilmesine bağlıdır: belirli bir coğrafi sınır dâhilinde paylaşılan tarih ve deneyimlerden beslenen kolektif hafıza ile ulusal kimliğin oluşum sürecinde halkın asli özne olarak rol almasıdır. Ulusal kimliğin üretim yöntemleri ülkeden ülkeye değişir; bazıları geçmiş ulusal bilinç yaratmak için çağrıştırırken, bazıları geleceğe yönelik vizyonlar doğrultusunda tarihsel yorumlamalar yapar. Çeşitli deneyimler, ulusal kimliğin birey, toplum ve devlet arasındaki karmaşık etkileşimle inşa edildiğini göstermektedir (İnaç ve Sada, 2021). Bu çerçevede, kimlik, tanınma politikaları, azınlık hakları, kültürel çoğulculuk, devletin yurttaşla ilişkisi gibi birçok konunun analizinde merkezi bir kavram hâline gelmiş; ayrıca yerel gerilimler ve eğilimleri anlamada da önemli bir anahtar işlevi görmektedir (Altunoğlu, 2009).

Günümüzde Suriye ulusal yapısı, devlet fikrini aşan yerel ve mezhepsel oluşumların lehine derin bir erime yaşamakta ve kapsayıcı bir ulusal kimliğin yeniden inşasını önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Suriye halkını tek bir ulusal çerçevede yeniden bütünleştirmek yerine, savaş yılları yeni bir sosyal ve siyasi gerçeklik ortaya çıkarmış; aidiyetler, mezhepsel ve etnik temeller üzerine yeniden şekillenmiş ve bu durum, pragmatik nitelikteki bölgesel ve uluslararası müdahalelerle beslenmiştir. Bu bağlamda, mevcut Suriye tablosu, varoluşsal bir çatışma içinde yaşayan çelişkili kimliklerden oluşmaktadır; her mezhep veya grup, diğerinin hâkimiyet, dışlama veya hatta potansiyel imha tehdidinden korkmaktadır. Ayrıca, yeni bir ulusal kimlik inşa etme sürecini, yapısal olarak karmaşık ve zorlu bir görev hâline getirmektedir (Jenkins, 2014).

Mevcut Suriye hükümetinin bu kritik dönemde karşılaştığı en önemli engellerden biri, ülkenin mezhepsel bir çatışmaya sürüklenmesini önleme çabalarına rağmen, mezhepsel söylemin yükselişidir. Al-Shaker (2025)'e göre ,2011'de devrimin başlamasından bu yana yaşanan şiddetli dönüşümler, ulusal kimliğin çözülmesine ve bireylerin mezhepsel, etnik veya dini alt kimliklerine yönelmesine yol açmış; bu durum, sosyal ve siyasi dokuyu ciddi şekilde tehdit eden bir boyut kazanmış ve toplum içindeki bölünmeleri derinleştirmiştir. Sorunun temel nedeni, Suriye'nin çeşitliliğini yansıtan ve tüm bileşenlerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan köklü bir sosyal sözleşmenin bulunmamasıdır. Söz konusu sözleşme, iç ve dış faktörler tarafından beslenen mezhepsel kutuplaşmaların ötesinde, vatandaşlık temelli bir devlet yapısı içinde farklı kimlikleri çerçeveleyerek koruyabilmelidir.

Esed rejiminin çöküşünden kısa bir süre sonra, eski rejimden kalan unsurların Suriye'nin yeni yönetimine bağlı kamu güvenlik güçlerine yönelik saldırıları hızla artmıştır. Bu gruplar, güvenlik boşluğundan ve sahadaki kontrol zayıflığından faydalanarak, Suriye sahilinde operasyonlar düzenlemişlerdir. Yeni yönetim, mezhepsel çatışmaları önleme çabalarına ek olarak eski rejim unsurlarını silahlarını teslim etmeye ve durumlarını düzenlemeye davet etmiş, bazılarına geçici kimlik kartları vermiştir. Uzlaşma çabalarına bazı unsurlar yanıt verirken, diğerleri dağlara çekilmiş ve “Suriye'yi Kurtarma Askeri Konseyi” ile Dördüncü Tümen'e bağlı “el-Ghaith” milisleri altında, binlerce savaşçının katılımıyla koordine edilmiş askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu saldırılar, Lazkiye, Tartus, Cebî ve Banyas gibi

sahil şehirlerini hedef almış; kırsal alanlarda çatışmalar yaşanmış ve güvenlik güçleri ile siviller arasında yüzlerce kayıp meydana gelmiştir. Çatışmaların yaygınlığı ve önemi nedeniyle, yeni hükümet, olayları kontrol altına almak ve olası bir darbe girişimi ile ülkenin parçalanmasını önlemek amacıyla farklı bölgelerden çeşitli silahlı gruplarla iş birliği yapmak zorunda kalmıştır (Bili, 2025). Ancak süreç hızla değişmiş, bazı kontrolsüz gruplar, eski rejim unsurlarının Sünni sivilleri ve güvenlik güçlerini hedef almasına misilleme olarak, Alevi sivillere yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Olaylar, derin sosyal boşlukları ve köklü bölünmeleri ortaya koymuş; belirgin mezhepsel eğilimler ile eski rejim unsurlarının Alevi topluluklarının duygularını sahada kullanarak yeni savaşçılar kazanmaya çalışmaları gözlemlenmiştir. Sahilde meydana gelen mezhepsel katliamlar, Suriye toplumundaki derin mezhepsel gerginliği artırmış, mevcut bölünmeleri pekiştirmiş ve yeni hükümetin ülkeyi birleştirme çabalarına ile ABD başta olmak üzere uluslararası yaptırımların kaldırılmasına ciddi zarar vermiştir. Hükümet, krize hızlı yanıt vermiş; sorumluların hesap vermesini sağlamak amacıyla bir soruşturma komisyonu ve sahildeki toplumsal barışı korumak için bölge temsilcilerinden oluşan bir komite oluşturmuştur (Political Studies Unit, 2025). Bu bağlamda, Suriye sahilindeki güvenlik sorunlarının yalnızca eski rejim unsurlarının bastırılması ile sınırlı olmadığı; derin sosyal ve mezhepsel boyutları da içerdiği; hukukun uygulanması, geçiş dönemi adaleti ve yönetim ile toplum arasında güvenin yeniden inşasını içeren kapsamlı stratejiler gerektirdiği anlaşılmaktadır. Bu stratejiler, toplumsal barışın ve uzun vadeli istikrarın korunması ile çatışmanın sürekli bir şiddet ve bölünme döngüsüne dönüşmesini önlemeye odaklanmalıdır.

Suriye sahilindeki olayları araştırmak ve gerçekleri ortaya koymak amacıyla oluşturulan Ulusal Araştırma ve İnceleme Komitesi'nin nihai raporu, çatışmanın çok boyutlu doğasını ve karmaşıklığını ortaya koymaktadır. İhlallerin tüm taraflarca gerçekleştirildiği kaydedilmiş; bu taraflar arasında hükümet güçleri, kamu güvenlik birimleri, eski rejim unsurları ve rejime bağlı milisler bulunmaktadır. Komite, 1469 kişinin yaşamını yitirdiğini, bunlardan 90'ının kadın olduğunu ve 480'den fazla ev ve işyerinin yakıldığını belgelerken, yaklaşık 300 şüphelinin isimlerini tespit etmiştir. Belgelediği ihlallerin doğası cinayet, yağma ve mülk yakma gibi eylemler ideolojik değil, daha çok intikam ve mezhepsel motivasyonlar tarafından

yönlendirilmiştir. Bu durum, Suriye sahilindeki çatışmanın geleneksel siyasi bir anlaşmazlığı aşan, derin sosyal ve kimlik boyutlarına sahip olduğunu göstermektedir (Khawli, 2025). Ayrıca, devletin bazı bölgelerdeki kontrol zayıflığı ve eski rejim unsurlarının sahili Alevi devleti kurma girişimleri, mezhepsel bölünmeleri derinleştirerek şiddet döngüsünü artırmıştır. Komitenin raporu, önerileriyle özel bir önem taşımaktadır. Bu öneriler arasında, suçluların yargıya sevk edilmesi, geçiş dönemi adaletinin güçlendirilmesi, mezhepsel nefret söylemlerine karşı yasaların çıkarılması ve güvenlik güçlerinin modern mesleki standartlara göre yönetişiminin sağlanması yer almaktadır. Rapor, diyalog ve toplumsal barışın öncelikli olması gerektiğini vurgulamaktadır. Komite yalnızca ihlalleri belgelemekle kalmamış, aynı zamanda Suriye sahilindeki çatışmanın doğasını anlamaya yönelik analitik bir çerçeve sunmuştur. Krizin aşılması için meşruiyetin yeniden inşası, devletin kontrolünün güçlendirilmesi ve güvenlik kurumlarının reforme edilmesi gerektiği belirtilmiş; böylece hukuki hesap verebilirlik, sosyal adalet ve mezhepsel bölünmelerin yönetimi arasında dengeli bir strateji ile uzun vadeli istikrarın sağlanması amaçlanmıştır (Al-Arabiya, 2025).

Ulusal Komite raporuna ek olarak, 14 Ağustos 2025'te yayımlanan Birleşmiş Milletler Araştırma Komitesi raporu, Suriye sahilinde meydana gelen ihlallerin belgelendirilmesi sürecinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Raporda, yaşanan olayların savaş suçu niteliğine ulaştığı ve sorumluluğun hem yeni hükümet güçleri hem de Beşşar Esad'a bağlı silahlı gruplar üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Suriye Dışişleri Bakanlığı raporu memnuniyetle karşılamış ve merkezi hükümetin doğrudan bir sorumluluğu kanıtlanmadığını belirtmiş olsa da, önerilerinin bir yol haritası olarak benimsenmesine ilişkin vurgusu, ihlallerin mirasıyla yüzleşmenin ve faillerin hesap vermesinin iç ve uluslararası meşruiyetin yeniden tesis edilmesi açısından giderek artan önemini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, rapor yalnızca bir kınama belgesi olmanın ötesinde, uluslararası bir baskı aracı ve Suriye'nin yeni devletinin geçiş dönemi adaleti dosyasını yönetme konusundaki karşılaştığı zorlukların sembolü niteliğindedir. Rapor, siyasi istikrar gereklilikleri ile mağdurların taleplerine yanıt verilmesi ve benzer trajedilerin tekrarının önlenmesi zorunluluğu arasında bir denge kurulmasını gündeme getirmektedir (Al-Jazeera, 2025).

Şam ve Birleşmiş Milletler raporlarının Suriye sahilinde yaşanan olaylara ilişkin mukayesesi, sorumlulukların ve motivasyonların yorumlanmasında belirgin bir ayrışmayı ortaya koymaktadır. Şam raporu, ihlallerin sorumluluğunu eski rejim unsurlarına yüklemiş ve bunları devletin istikrarını hedef alan darbe girişiminin bir parçası olarak nitelendirmiştir. Buna karşılık, Birleşmiş Milletler raporu olayları daha tarafsız bir çerçevede ele almış; tüm taraflarca savaş suçları işlendiğini vurgulamış ve yeni hükümet tarafından organize edilmiş bir planın varlığına dair herhangi bir kanıt bulunmadığını belirtmiştir. Raporda ayrıca saldırıların, denetim dışı silahlı grupların aşırılıkları ile ortaya çıkan kaostan sonucu olduğu ifade edilmiştir. Bu farklılık, olayların siyasal ve hukuksal bağlamlarda nasıl kavramsallaştırıldığına dair ayrışmayı gözler önüne sermektedir. Şam raporu rejime yönelik doğrudan bir tehdit algısını öne çıkarırken, BM raporu ihlallerin kendisine ve tüm tarafların hukuki sorumluluğuna odaklanmaktadır (Al-Mohamad, 2025). Dolayısıyla temel sorun, bu raporların ortaya koyduğu bulguların, sivillerin korunmasını ve adaletin tesisini garanti altına alacak kurumsal ve uygulanabilir mekanizmalara dönüştürülmesi gerekliliğinde yatmaktadır. Bu durum, özellikle siyasal istikrarsızlıkların derinleştiği ve yerel ile uluslararası düzeydeki bölünmelerin yoğunlaştığı koşullar altında daha da kritik bir önem arz etmektedir.

Suriye sahilinde meydana gelen son gelişmeler, Suriye toplumunun derinlere kök salmış yapısal dinamiklerinin bir sonucu olarak neredeyse kaçınılmaz görünmektedir. Bu dinamiklerin başında özellikle Aleviler ile Sünniler arasındaki mezhepsel ve kimlik temelli ayrışmalar gelmektedir. On yıllar boyunca biriken bu ayrışmalar, toplumsal güvenin zayıflamasına ve “korku politikalarının” kurumsallaşmasına yol açmıştır. Söz konusu politikalar, Alevi topluluğunun Esed rejimine bağlılıkları, devlet kurumları üzerindeki belirleyici etkileri ve rejimin özellikle Sünnilere yönelik baskıcı uygulamaları sebebiyle, olası bir intikam tehdidini sürekli hissetmeleri şeklinde tezahür etmiştir. Bu durum, çatışmaya hem mezhepsel hem de siyasal bir boyut kazandırmıştır. Bunun yanı sıra, çeşitli toplumsal dönüşümler, yerel kurumların zayıflığı ve dengeli kalkınma fırsatlarının yetersizliği, farklı toplumsal gruplar arasında güvensizliği derinleştirmiş; bölünmeleri pekiştirerek çatışma döngüsünün sürmesine neden olmuştur. Sonuçta, krizin çözümünün yalnızca kısa vadeli güvenlik önlemleriyle sınırlı kalamayacağı; aynı

zamanda tüm taraflar arasında güvenin yeniden inşasına ve toplumsal adaletin güçlendirilmesine yönelik uzun vadeli reformları zorunlu kıldığı anlaşılmaktadır (Kaya, 2021).

Suriye'deki çatışmanın etkilerinden uzun yıllar boyunca kendini uzak tutmayı başaran Süveyde vilayeti, 2023 başından itibaren yeni bir aşamaya girmiştir. Bu dönemde, Beşşar Esad rejimine karşı geniş ve sürekli protesto gösterileri artmış ve rejime yönelik artan bir reddedişi ortaya koymuştur. Vilayet, Aralık 2024'te rejimin çöküşüne kadar güvenlik kontrolünü nispeten bağımsız biçimde korumayı başarmış ve sonrasında Suriye'nin yeni hükümetinin nüfuzunu genişletmeye ve devlet kurumlarını yeniden inşa etmeye çalıştığı bir sahneye dönüşmüştür (Zabad, 2023). Dini liderler, özellikle Hikmet el-Hacri, ile yerel silahlı gruplar ve başta İsrail ile bağlantılı olduğu düşünülen Süveyde Askeri Konseyi, yeni hükümet güçlerinin kente girmesine karşı durmuştur. El-Hacri, hükümeti aşırı örgütlerin bir uzantısı olarak tanımlayarak, devlet kurumlarını yeniden aktifleştirme çabalarına rağmen sürekli bir gerilim ortamı yaratmıştır. Nisan 2025'te Şam kırsalında başlayan ve Süveyde'ye sıçrayan mezhepsel çatışmalar, bir Dürzi din adamına atfedilen ve dinsel hakaretler içeren ses kaydının yayımlanmasının ardından öfke ve tahrik dalgasını tetiklemiştir. Mayıs ayında, protestocular vali konağını basmış ve valiyi rehin almış, sonrasında vilayet sakinlerinden yüzlercesinin polis ve güvenlik güçlerine dahil edilmesini öngören bir uzlaşa sağlanmıştır. Ancak gerginlik, Dürziler ile bedeviler arasında meydana gelen yeni silahlı çatışmalar ve kaçırımlar ile birlikte hızla yeniden artmıştır. Hükümetin krizi yatıştırma çabaları, yerel ve dış destekli milislerin sert direnişiyle karşılaşmış ve ciddi kayıplar ile saha ihlallerine yol açmıştır. Bu gelişmeler, Süveyde'nin yeni Suriye tablosunda kilit bir düğüm noktası haline geldiğini; mezhepsel boyutun yerel ve bölgesel hesaplarla iç içe geçtiğini ve vilayeti devletin yeniden inşası çabalarına karşı sürekli bir tehdit kaynağı hâline getirdiğini ortaya koymaktadır (Political Studies Unit, 2025). Bu bağlamda, İsrail, güney Suriye'deki kaosu Dürzileri koruyucu olarak kendini konumlandırmak suretiyle istismar etmiş; Filistinli yerleşiklerle olan mezhepsel ve ailevi bağları üzerinden siyasi nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda, Şam ve çevresindeki askeri ve stratejik hedefleri hedef alan yüzlerce hava saldırısı ile askeri baskıyı tırmandırarak,

iç destek kazanmayı ve Suriye devlet kurumlarını zayıflatmayı amaçlayan çift yönlü bir strateji uygulamıştır (Watad, 2025).

Dürzi ve Alevi meselelerine ek olarak, Suriye'nin kuzeydoğusundaki Kürt örgütlerinin durumu, mevcut hükümet açısından hâlâ tartışmalı ve stratejik öneme sahip bir konu olarak gündemdedir. Bu bölge hâlen Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) kontrolü altında olup, devrim sonrası ilk aylarda imzalanan anlaşmaya rağmen ulusal diyalog sürecinde kilit bir merkez olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu anlaşma, Suriye krizinde hem siyasi hem de güvenlik alanında önemli bir dönüm noktasını temsil etmekte ve yeni Suriye hükümeti ile SDG arasındaki ilişkilerin karşılıklı tanınma ve kurumsal entegrasyon temelinde yeniden yapılandırılmasını sağlamaktadır. Hükümet, anlaşma aracılığıyla toprak üzerindeki tam egemenliğini yeniden tesis etmeyi ve kaynaklar ile sınır geçişlerini kontrol altına almayı hedeflemektedir. Öte yandan, SDG kazanımlarını korumak, haklarını güvence altına almak ve Türk ordusunun müdahalesinden kaçınmak amacını gütmektedir. Başlıca maddeler arasında Kürtlerin özgün bir unsur olarak tanınması, ülkenin bölünmesine karşı durulması, ateşkesin sağlanması ve SDG'nin askeri ve sivil kurumlarının devlete entegrasyonu yer almaktadır. Bu adımlar, daha kapsayıcı bir siyasi sistemin inşasına ve askeri güçlerin tekleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Anlaşmanın, yeni hükümetin meşruiyetini güçlendirmesi ve yeniden imar ile mülteci dönüşünü kolaylaştırması beklenmektedir (Mohammad, 2025). Ancak uygulama mekanizmalarının belirsizliği, yorum farklılıkları, güçlerin entegrasyonu ve silahların teslimi, IŞİD'e ait cezaevlerinin yönetimi ile yabancı savaşçıların akıbeti gibi konular hâlen önemli zorluklar olarak devam etmektedir. Gelecek perspektifi açısından, anlaşmanın üç olası senaryosu öne çıkmaktadır: İlk senaryo, Suriye'nin birliğini pekiştiren ve kalkınma ile uzlaşmayı güçlendiren tam başarıdır. İkinci senaryo, çatışmanın ve dış müdahalelerin geri dönmesine yol açan çöküştür. Üçüncü senaryo ise sınırlı gerilimler eşliğinde kısmi ve yavaş uygulamayı öngörmektedir. Dolayısıyla anlaşma, ya ulusal barışın kalıcı temeli haline gelecek ya da ülkeyi yeni bir istikrarsızlık ve bölünme döngüsüne sürükleyecek kritik bir kavşakta bulunmaktadır (Harmon Center for Contemporary Studies, 2025).

4.3. Suriye Kimliğinin İnşasında Mevcut Dönemin Temel Gereklilikleri

Mevcut zorluklar çerçevesinde, yeni Suriye hükümeti, geçiş döneminin devletin yeniden inşası açısından kurucu bir aşama olduğunu ve bu sürecin tek seferde tamamlanamayacak kadar karmaşık olduğunu kavramaktadır; aksine, bu süreç sürekli ve yıllar süren planlı bir çaba gerektirmektedir. Ülkede yaşanan çatışmalar, derin toplumsal bölünmeler ve güven bunalımları, bir gecede çözülebilecek nitelikte değildir; bunun yerine kapsamlı bir vizyon ve kademeli programlar gerekmektedir. Bu bağlamda, mevcut dönemin gereksinimlerine uygun ulusal kimliğin yeniden şekillendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır; böylece Suriye’de daha istikrarlı ve dayanıklı bir geleceğe sağlam bir temel oluşturulabilir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için öncelikli alanlar arasında, ulusal kimliğe bağlı ve devletin birliğine inanan bir nesil yetiştirmek amacıyla eğitim sektörünün reforme edilmesi; devletin güvenliğini sağlamak ve istikrarı korumak için askeri yapının güçlendirilmesi; mağdurların haklarını temin eden ve sosyal adaleti güvence altına alan bir geçiş dönemi adalet sisteminin tesis edilmesi, böylece intikamcı veya mezhep temelli çatışmaların olasılığının azaltılması; ve tüm vatandaşların aidiyet ve eşit haklarını güvence altına alan kapsamlı anayasa reformlarının gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Bu reformlar, bireylerin temel özgürlüklerini ulusal bir çerçevede güvenle kullanabilmesini desteklemenin yanı sıra, Suriye’nin uzun vadeli istikrarı, toplumsal bütünlüğü ve kapsayıcı yönetim yapısının inşası için temel öncelikler olarak öne çıkmaktadır.

4.3.1. Eğitim ve kimlik

Eğitim, ulusal kimliğin oluşumunda ve güçlendirilmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir; zira yeni nesillere ulusal değerler, ilkeler, tarihî miras ve kültürü aktarmanın temel aracıdır. Bu süreç, bireylerin toplum yaşamına etkin katılımını da teşvik eder. Ulusal kimlik, dil, değerler, alışkanlıklar, gelenekler ve semboller gibi ortak unsurlardan beslenir; toplumun dayanıklılığı ve bütünlüğü de bu ortak paydaların sürekliliğine bağlıdır. Eğitim, müfredat aracılığıyla öğrencilere tarihî ve kültürel bilinç kazandırarak ulusal aidiyeti pekiştirir; böylece öğrencilerin vatanlarının geçmişini, onu şekillendiren kişi ve olayları anlamaları sağlanır ve gurur ile aidiyet duyguları güçlenir. Öğretmenler ise yalnızca bilgi aktarıcı değil, aynı zamanda değerlerin ve davranışların somut örneklerini sunan rol modellerdir. Bu

bağlamda öğretmenler, ulusal ilkeleri ilham verici bir şekilde aktarabilir, eleştirel düşünmeyi destekleyebilir ve öğrenciler arasında iş birliği ile saygı kültürünü güçlendirebilir (Hamoud, 2023).

Çeşitli eğitim teorileri, farklı yaklaşımlar aracılığıyla ulusal kimliğin güçlendirilmesinde eğitimin rolünü ortaya koymakta olup, bu yaklaşımlar birbirini tamamlamaktadır. Davranışçı teori, ödül ve pekiştirme yöntemleri aracılığıyla ulusal değerlerle ilişkili istenen davranışların pekiştirilmesine katkıda bulunur; bu da eğitimi aidiyet duygusunu doğrudan kazandıran bir araç hâline getirir. Bilişsel teori ise ulusal kimliğin, öğrenenin bilgiyi kavraması ve bunu sosyal ve kültürel bağlamlarla ilişkilendirmesi yoluyla güçlendiğini öne sürer. Yapısalcı teori ise öğrenmenin, çevre ve doğrudan deneyimlerle aktif etkileşim yoluyla gerçekleştiğini; öğrenenin bilgilerini kademeli olarak, ulusal bilinç ve toplu aidiyet de dâhil olmak üzere oluşturduğunu savunur. Bu teorilerin uygulanması, eğitimin yalnızca bilgi aktarımı olmadığını, aynı zamanda aidiyet ve sadakat değerlerini yeniden üreten, bireylerin ve toplulukların bilincini şekillendiren kapsamlı bir süreç olduğunu göstermektedir; bu bağlamda, müfredatlar ve eğitimsel etkinlikler, ulusal kimliğin inşasında ve gelecek nesilleri toplumlarına etkin katılım yönünde yönlendirmede temel bir dayanak teşkil etmektedir (Al-Tirhawi ve Sassi, 2020).

2024 yılında Esed rejiminin düşmesinin ardından Suriye’de eğitim reformu, adalet ve eşitliği temin eden demokratik temeller üzerinde devletin yeniden inşası için tarihi bir fırsat teşkil etmektedir. Baas yönetiminin mirası, eğitimi siyasi ve ideolojik hâkimiyet aracı haline getirmiş; böylece eğitimin kalkınma işlevi zayıflamış ve toplumun geniş kesimleri haklarından mahrum bırakılmıştır. Uzun yıllar süren savaş ve buna bağlı geniş çaplı göç, eğitim sistemini daha da tahrip etmiş; okur-yazarlık oranlarının düşmesine ve cehaletin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, eğitimi ulusal önceliklerin merkezine yerleştiren ve tüm vatandaşlar için ücretsiz, kapsayıcı ve fırsat eşitliğini garanti eden yeni bir anayasanın kabulü zorunlu hâle gelmektedir. Altyapının yeniden inşası ve müfredatın siyasetten ve güvenlik vesayetinden uzak şekilde geliştirilmesi de bu çerçevede önem arz etmektedir. Eğitimin bu şekilde geliştirilmesi, kişilere değil vatana bağlılık değerlerini aşıl原因 bir anlayışa dayanmalıdır. Ayrıca, sivil toplum ve eğitim aktörlerinin politika yapım sürecine katılımı, reformun sürdürülebilirliği için temel bir koşuldur (Al-Zoubi,

2025). Eğitim, bu bağlamda yalnızca sektörel bir mesele olmaktan çıkmakta; toplumsal adaletin tesisi ve modern, istikrarlı ve adil bir Suriye'nin inşasında temel bir dayanak hâline gelmektedir.

Can (2013) analizine göre, Suriye kimliğinin inşası yalnızca siyasi veya hukuki söylemlerin formülasyonu ile sınırlı değildir; bu süreç, özellikle eğitim başta olmak üzere sosyalizasyon kurumları aracılığıyla pekiştirilmektedir. Okullar, kolektif belleğin yeniden üretildiği ve müfredat, ritüeller ile düzenli kutlamalar yoluyla ulusal aidiyet değerlerinin aktarılıp güçlendirildiği kurumsal mekânlar hâline gelmiştir. Bu tür uygulamalar, salt sembolik etkinlikler olmanın ötesinde, ulusal kimliğin gelecek nesillerin bilincinde sürekli canlı tutulmasını sağlayan dinamik bir mekanizma işlevi görmüş; günlük tekrarlar ve ulusal günlerin kutlanması aracılığıyla da sürekli olarak yeniden üretilmiştir. Böylece eğitim, çift yönlü bir işlev üstlenmektedir: bir yandan bilgi ve becerilerin aktarılmasını sağlarken, diğer yandan bireyleri ortak bir ulusal kimlik etrafında bütünleştirmeyi hedefleyen değerler ve semboller sistemini kurumsallaştırmaktadır.

4.3.2. Ordu ve kimlik

Günümüzde ordu, devletin savunulmasında, halkın korunmasında ve ulusal kimliğin muhafazasında temel bir dayanak noktası oluşturmaktadır. Aynı zamanda, ordunun varlığı, devlet ve toplum üzerinde doğrudan etkisi olan hayati bir öneme sahip olup, ülkenin istikrarı ve birliğinin sağlanmasında en önemli unsurlardan biridir. Ulusal bir ordu, bireyleri değil, vatani savunma sorumluluğu üzerine inşa edildiğinde ve önceliğini ülkenin korunmasına ve iç çatışmalara sürüklenmesini önlemeye verdiğiğinde, ulusal kimliğin korunmasında merkezi bir rol oynamaktadır.

Suriye'de askeri kurumların yeniden inşası, devrim sonrası dönemde hayati bir meydan okumayı temsil etmektedir; zira bu mesele yalnızca örgütsel veya güvenlik boyutuna sahip olmayıp, devletin egemenliğini yeniden tesis etme ve kurumlarını güçlendirme kapasitesiyle doğrudan ilgilidir. Uzun süren savaş, farklı yönelimlere, sadakatlere ve dış bağlantılara sahip onlarca silahlı grubun ortaya çıkmasına yol açmış ve bunların birleşik bir ulusal ordu çatısı altında entegre edilmesini son derece karmaşık bir görev hâline getirmiştir (Al-Okaydi 2025). Bu süreç, yalnızca silahların toplanması veya savaşçıların yeniden dağıtılmasını değil; aynı zamanda güven ve

bölünme meselelerinin derinlemesine ele alınmasını ve dar ideolojilerden ve özel sadakatlerden uzak, kapsayıcı bir ulusal kimliği yansıtan yeni bir askeri doktrinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Zorluklar, Kürt güçleri veya bağımsızlıklarını ve silahlarını koruma eğiliminde olan bazı yerel oluşumlar, örneğin Dürzi gruplar gibi hassas dosyalarla daha da karmaşık hâle gelmektedir; bu durum entegrasyon sürecinin önündeki temel engellerden biri olarak öne çıkmaktadır. Buna rağmen, yeni yönetim ile çeşitli grup liderleri arasında yapılan ilk görüşmeler ve mutabakatlar, siyasi irade ve pratik garantiler sağlandığında yakınlaşma için bir zemin oluşturabileceğine dair olumlu işaretler sunmaktadır (Barakat, 2025). Sürecin başarısı, savaşçıların yeniden rehabilitasyonunu ve onları yeni askeri rollere dahil etmeyi içeren kapsamlı bir stratejinin geliştirilmesine bağlıdır; ayrıca savaş deneyimlerinden ders çıkarılarak iç çatışmaların tekrarlanmasının önlenmesi gerekmektedir. Farklı toplumsal bileşenler arasında güvenin, açık ve adil bir ulusal diyalog yoluyla güçlendirilmesi, devletin geleceğine ilişkin uzlaşların tesisinde temel bir unsur olup, tüm Suriyelileri temsil eden birleşik bir ulusal ordunun kurulmasının ön koşuludur. Ulusal çıkarların dar grup veya kişisel çıkarların önüne geçmemesi durumunda, bölünme ve kaosu yeniden üretilme riski devam edecektir; bu durum, devrim sonrası başarısız olan diğer Arap deneyimlerinde de gözlemlenmiştir (Al-Mithqal ve Qurabi, 2025).

Suriye, uzun yıllar boyunca ordunun ulusal görevinden boşaltıldığı ve toplumu bastırmak ile iktidarı korumak için bir araç hâline getirildiği bir süreci yaşamıştır. Ordu, mezhepçi temeller üzerine yeniden şekillendirilmiş, hukuki dokunulmazlık kazandırılmış ve askeri üniforma adeta kutsallaştırılarak yüceltilmiştir. Bu birikim, ordunun şiddet ve yağmaya batmış, herhangi bir etik veya ulusal taahhütten uzak bir kurum hâline gelmesine yol açmış ve rejim başının düşüşü ve müttefiklerinin desteğinin azalmasıyla birlikte kurumun çöküşünü hızlandırmıştır. Ayrıca, ordunun kanatlarının yolsuzluk ve yasa dışı ekonomik faaliyetlerle ilişkisi açığa çıkmıştır (Kharrat, 2020). Yeni bir hükümetin şekillenmesiyle birlikte, silahlı grupların çözülmesi ve silahların devlete teslim edilmesi yoluyla ulusal bir askeri kurumun yeniden inşa edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Ancak bu grupların ideolojik, bölgesel ve dış bağlantılar bakımından farklılıkları, entegrasyon ve yeniden yapılandırma sürecini son derece karmaşık hâle getirmektedir. Bu bağlamda, ordu inşası, daha

geniş bağlamli süreçlerden bağımsız düşünülemez; ulusal diyalog, geçiş dönemi adaleti, anayasal reform ve sivil denetimin sağlanması gibi alanlarla iç içe geçmektedir. Ordunun şiddet araçlarını tekelleştirmesi devletin varlığı için temel bir unsur olmakla birlikte, açık yasalar ve hesap verebilirlik ile denetim mekanizmaları olmadan bu durum demokrasi için ciddi bir tehdit oluşturur. Sorun yalnızca Suriye'ye özgü olmayıp, kendi orduları ve güvenlik birimleriyle ilişkili olarak büyük demokratik devletlerin de karşılaştığı bir meydan okuma olmuştur. Dolayısıyla gerçek bir ulusal ordu inşası, geçiş dönemi adaleti ve kurumsal reform temelli daha geniş bir vatandaşlık devleti projesine bağlıdır (Qannut, 2025).

Al-Akla (2025), Suriye Savunma Bakanlığı, devrim sonrası dönemi yansıtan ve ulusal egemenlik gerekliliklerine yanıt veren modern ve profesyonel bir askeri kurum inşa etmeyi amaçlayan kapsamlı bir ordu yeniden yapılandırma planını ilan etmiştir. Plan, zorunlu askerliği kaldırıp yerine bilinçli ve ulusal aidiyet temelli gönüllü bir ordu oluşturmayı öngörmekte olup, genç yeteneklerin ve bilimsel-teknolojik uzmanlık alanlarının çekilmesine odaklanarak bilgi ve teknolojik kapasitenin artırılmasını hedeflemektedir. Bakanlık ayrıca, askerî eğitim ve öğretim sistemlerini dijitalleşme, özel müfredatlar ve liyakata dayalı terfi mekanizmalarını benimseyerek geliştirmeyi ve uluslararası işbirliğini eğitim ve teknik destek alanlarında güçlendirmeyi planlamaktadır. Plan, eski silahlı grupların düzenli ordu çatısı altında birleştirilmesiyle siyasi ve toplumsal boyut kazanmaktadır; böylece silah ve kurum birliği ilkesi pekiştirilmekte ve askeri parçalanmışlık sona ermektedir. Dolayısıyla, daha organize bir Suriye ordusu kurma ve devletin savunulmasında güvenilir bir araç olarak işlev görmesi ile geçmişteki bölünmelere dayalı yerine ulusal birliği temel alan yeni bir kimlik inşasını amaçlamaktadır.

Ancak ilan edilen plana rağmen, Suriye'deki mevcut askeri gelişmeler, Suriye yönetiminin birleşik bir ulusal ordu kurma konusunda son derece karmaşık bir meydan okumayla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bazı gruplarla yapılan ilk anlaşmalara rağmen, grup içi bölünmeler ve ideolojik, bölgesel ve uluslararası bağlılıklardaki farklılıklar, bu projenin önündeki başlıca engeli oluşturmaktadır. “Heyet Tahrir el-Şam” ve müttefikleri en büyük askeri blokları kontrol ederek Türk desteği ve uluslararası tanınmadan faydalanırken, SDG, tek bir blok olarak kalma ve özerk yönetimin tanınması koşullarını dayattığı için ordunun kurulmasında en büyük

engeli temsil etmektedir. Buna ek olarak, güneydeki gruplar ve Alevi toplulukları, silahlarını teslim etme ve güçlerini merkezi yapıya entegre etme konusunda çekinceler taşımakta; tek bir grubun askeri iktidarı tekelleştirmesi olasılığı, yeni yönetim ile askeri aktörler arasında derin bir güvensizlik ortamını yansıtmaktadır (Al-Mithqal ve Qurabi, 2025). Tüm bu faktörler, grupların düzenli bir askeri yapı ve ortak bir savaş doktrini altında birleştirilmesinin kısa vadede mümkün olmayacağını göstermektedir; iç ve dış tehdit algılarındaki farklılıklar, ideolojik ve mezhepsel ayrışmalar, liderlik ve kaynak rekabeti süreci daha da karmaşık hâle getirmektedir. Mali kısıtlar ve askeri altyapının tahribatı göz önünde bulundurulduğunda, SDG şu anda merkezi bir düğüm noktası olarak öne çıkmaktadır; tam entegrasyonu reddetmesi, diğer tarafların silahlarını ellerinde tutmasına ve azınlıkların ayrılıkçı eğilimlerinin güçlenmesine yol açabilir. Bu durum, Suriye yönetimini iki yönlü bir ikilemle karşı karşıya bırakmaktadır: bir yandan askeri disiplini sağlamak ve ulusal güvenliği temin edecek bir ordu inşa etmek, diğer yandan mezhepsel ve grup temelli bölünmeleri önleyerek devletin kırılganlığını artırmamaktır (Emirates Policy Center, 2025).

Tüm yukarıdaki hususlar ışığında, eski rejimin düşüşünü takiben ulusal bir Suriye ordusu inşa etme projesinin karmaşık bir stratejik meydan okumayı temsil ettiği söylenebilir. Farklı gruplardan ulusal bir orduya geçiş, yalnızca örgütsel veya askeri bir süreç olmayıp, aynı zamanda bölünmüşlük birikimi, dar sadakatler ve dış müdahaleleri yansıtan karmaşık bir siyasi ve toplumsal mücadeleyi de içermektedir. Suriye deneyimi, ordunun Esad rejimi altında halka yönelik baskıcı bir araç olarak kullanıldığını göstermiştir; bu durum, ordunun yeniden ulusal ve kapsayıcı bir kurumsal temele dayandırılarak, sadakatin iktidara veya mezhebe değil, vatana yönelik olmasını sağlamayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, başarılı bir yeniden yapılanma süreci, ordu ile halk arasında güvenin inşa edilmesini ve farklı toplumsal bileşenlerin ulusal bir askeri doktrin çatısı altında yeniden entegre edilmesini gerektirmektedir (Al-Asmar, 2025). Böylelikle yeni ordu, güvenlik ve istikrarın temel direği, devlet birliğinin teminatı ve Suriye'nin bölgesel ve uluslararası alandaki rolünü yeniden tesis edecek bir araç hâline gelebilecektir.

4.3.3. Geçiş dönemi adaleti ve kimlik

Geçiş dönemi adaleti yalnızca teknik bir hukuki kavram değildir; genellikle çatışmalardan çıkmakta olan toplumların yaşadığı istisnai koşullar çerçevesinde şekillenen kapsamlı bir çerçevedir. Bu mekanizma, geçmişin ihlallerle dolu mirasını aşmayı ve uzlaşmaya dayalı, hakları güvence altına alan yeni bir yol inşa etmeyi amaçlar. Bu kavramın esnek ve çoğulcu nitelikte olduğu, uygulamasının her ülkede siyasi, sosyal ve kültürel bağlama bağlı olarak farklılık gösterdiği görülmektedir; dolayısıyla geçiş dönemi adaleti, katı bir modelden çok, yorum ve uyarlamaya açık bir çerçevedir.

Geçiş dönemi adaletinin yapısında birden fazla boyut bir araya gelir: hakikatin açığa çıkarılması, ihlallerden sorumlu kişilerin hesap vermesi, zararın giderilmesi ve tekrarlanmasının önlenmesi. Bu yönleriyle geçiş dönemi adaleti, hukuki olmasının yanı sıra siyasi ve toplumsal bir proje niteliği taşır. Önemi, geleneksel adaletin çatışma sonrası dönemde çözüm üretmediği boşlukları doldurma kapasitesinde ortaya çıkar; daha kapsayıcı ve dengeli çözümler sunar ve intikam ya da galip adaleti mantığına alternatif oluşturur. Geçmiş hesabına katarken ona esir olmayan, mevcut ihtiyaçlara yanıt veren ve daha istikrarlı bir geleceğin temelini atan bir yaklaşım sunmaktadır (Abdul-Razzak ve Hassan, 2020). Bu bağlamda, geçiş dönemi adaleti, toplumsal sözleşmenin yeniden inşasını ve toplum ile devlet arasındaki güvenin pekiştirilmesini hedefleyen çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilebilir; böylece siyasi dönüşüm sürecinde stratejik bir öneme sahip olur. Geçiş dönemi adaleti, ağır ihlallerin mirasıyla başa çıkmak için yargısal ve yargısal olmayan mekanizmaların ikili yapısını ortaya koyar. Yargısal boyut, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi büyük suçları işleyenlerin yargılanmasını sağlayarak hukuki hesap vermeye odaklanır. Ancak bu süreçler sıklıkla uzun prosedürler, yüksek maliyetler ve siyasi hesaplarla iç içe geçme gibi zorluklarla karşılaşır ve bazen adaleti sağlamak yerine intikam aracı hâline gelebilmektedir. Buna karşılık, yargısal olmayan mekanizmalar daha geniş ve esnek bir vizyon sunar; hakikat komisyonları, zararın giderilmesi programları, kurumların reformu, siyasi tasfiye ve ulusal hafızanın korunması gibi uygulamalar aracılığıyla devlet ile toplum arasındaki güvenin yeniden tesis edilmesini, mağdurların tazmin edilmesini ve ihlallerin tekrarlanmamasını amaçlamaktadır. Bu iki yaklaşımın bir araya getirilmesi, geçiş dönemi adaletinin

yalnızca cezai hesap vermeden ibaret olmadığını, geçmişin ele alınması, meşruiyetin yeniden tesis edilmesi ve trajedilerin tekrarını önleyecek yeni bir siyasi ve toplumsal ortamın oluşturulması hedefleyen bütüncül bir proje olduğunu göstermektedir (Qurabi ve Al-Abdallah, 2024).

Daroubi (2025) 'ye göre, Suriye'de geçiş dönemi adaleti süreci, on üç yılı aşkın silahlı çatışmanın ardından yüz binlerce can kaybı ve milyonlarca insanın yerinden edilmesine yol açan koşullarda, hukuki hesap verebilirlik ile toplumsal tazminat arasındaki hassas dengenin sağlanması amacıyla yürütülen karmaşık bir girişim olarak tanımlanabilir. Bu sürecin temel ilkesi, cezasızlığın hiçbir koşulda kabul edilemez olduğudur. Bununla birlikte, eski rejim unsurlarının, özellikle devrilen Cumhurbaşkanı Beşşar Esad'ın hem yurtiçinde hem de yurtdışındaki varlığı, hukuki ve siyasi açıdan ciddi engeller teşkil etmektedir; bu durum, ihlallerin titizlikle belgelenmesini ve sağlam hukuki dosyaların hazırlanmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, ilgili yargı mercileriyle uluslararası düzeyde iş birliği yapılması da kaçınılmazdır. Mağdurların tazmini, hem maddi hem manevi boyutlarıyla ve toplum içine yeniden entegrasyonu, toplumsal adaletin sağlanması açısından merkezi bir öneme sahiptir. Yerel ve uluslararası sivil toplum örgütleriyle sürekli koordinasyon, ihlallerin belgelenmesinde ve mağdurlara erişimde insan hakları aktörlerinin kritik rolünü ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, adaletten kaçanların tespiti ve hiçbir failin cezasız kalmamasının temini amacıyla etkili istihbarat ve siyasi stratejilerin geliştirilmesi gerekliliği de söz konusudur. Tüm bu bileşenler, Suriye'de adaletin ve ulusal uzlaşının tesis edilmesi sürecinde hukuki, siyasi ve toplumsal boyutların birbirine geçtiği bütüncül ve çok katmanlı bir meydan okumayı göstermektedir.

Mevcut hükümet, konunun toplum nezdindeki önemini ve hassasiyetini derinden kavrayarak, 2025 yılına ait (20) sayılı kararname ile "Ulusal Geçiş Dönemi Adaleti Komisyonu"nun kurulmasını öngörmüştür. Söz konusu kararname, Suriye'deki siyasal ve hukuki dönüşüm sürecinde kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilmekte; geçiş dönemi adaleti ilkelerinin kurumsallaştırılmasına yönelik önemli bir adımı teşkil etmektedir. Bu ilkeler, hukuk devleti inşasında ve adaletin üstünlüğünün pekiştirilmesinde temel araçlar arasında yer almaktadır. Kararname, ülkede çatışma yıllarında işlenen ağır ihlallere ilişkin gerçeğin ortaya çıkarılması, sorumluların hesap vermesi ve mağdurların zararlarının giderilmesi görevlerini

üstlenecek bağımsız bir kurumun oluşturulmasını öngörmektedir. Bu çerçevede, “tanıma” ve “tekrarlanmama” ilkeleri esas alınmaktadır. Kurum başkanının atanması, tüzel kişilik tanınması ve mali-idari bağımsızlığının güvence altına alınması, kurumsal kararların özerkliğini temin eden ve siyasi müdahalelere karşı koruma sağlayan önemli adımlar olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, çalışmaların başlatılması ve iç tüzüğün hazırlanması için yalnızca otuz günlük kısa bir süre öngörülmesi, karar alıcıların adalet ve ulusal uzlaşma sürecini hızlandırma konusundaki kararlılıklarını göstermektedir (Syrian Arab News Agency, 2025). Dolayısıyla, kararname yalnızca idari bir düzenleme değil, aynı zamanda devlet ile toplum arasındaki güvenin yeniden tesisine yönelik stratejik bir yönelimi de yansıtmaktadır.

Sonunda , Suriye örneğinde ulusal uzlaşma deneyimleri, devrim sonrası dönemde geçiş dönemi adaleti sürecinin karmaşıklığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu süreç, çatışma ve toplumsal bölünmenin etkilerini hafifletmeye yönelik yüzeysel siyasi uzlaşılarla sınırlı kalamayacak kadar kapsamlıdır. Gerçek uzlaşma, ihlallerin tanınması, gerçeğin açığa çıkarılması, mağdurların haklarının gözetilmesi ve suçluların hesap vermesi gibi unsurları içeren bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir; zira bunlar, güvenin yeniden tesis edilmesi ve toplumsal barışın inşası için temel koşullardır. Bu bağlamda, uzlaşma ile adalet arasındaki bağ temel bir eksen teşkil etmektedir; sürdürülebilir bir barış, şiddetin yapısal nedenleri ele alınmadan ve tekrarının önlenmesi sağlanmadan mümkün olamaz (Suleiman, Al-Naddaf ve Ismail, 2023). Uluslararası deneyimler, uzlaşma sonuçlarında belirgin farklılıklar göstermektedir; Güney Afrika’da geçiş dönemi adaleti, toplumun tanıma ve hesap verebilirlik temelinde yeniden inşasında etkili bir araç olmuşken; Lübnan’daki biçimsel uzlaşılar cezasızlığın pekişmesine ve mezhepsel ile siyasi bölünmelerin derinleşmesine yol açmıştır (Shaban, 2012). Bu nedenle, Suriye’de gerçekleştirilecek herhangi bir uzlaşma süreci, ulusal bir bütünlük projesi olarak tasarlanmadıkça etkili ve meşru olmayacaktır. Söz konusu proje, eski baskıcı yapıları parçalamayı, devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi eşit vatandaşlık, adalet ve demokratik temsil temelinde yeniden kurmayı amaçlamalıdır; aksi takdirde, toplumsal ve kurumsal derinlikten yoksun üstten anlaşmalar yoluyla eski egemenlik

kalıplarının yeniden üretilmesi riski devam edecektir (Suleiman, Al-Naddaf ve Ismail, 2023).

4.3.4. Yeni anayasa ve kimlik

Suriye’de yeni bir anayasanın hazırlanması, gelecek siyasi düzenin çerçevesini belirlemek açısından kritik bir aşama teşkil etmektedir. Artık merkezi devlet, kararları tek taraflı olarak tekelinde tutma veya kendi vizyonunu dayatma imkânına sahip değildir; aksine, sahadaki yerel aktörlerle etkileşime açık olmak zorunda kalmıştır. Bu durum, iktidar yapısında sert ulus-devlet modelinden daha çoğulcu bir yaklaşıma doğru belirgin bir dönüşümü yansıtmaktadır. Ayrıca, anayasa süreci artık tamamen iç mesele olarak ele alınmamaktadır; zira bu süreç, etkin uluslararası güçlerin uyguladığı müdahaleler ve baskılarla da şekillenmektedir. Bu bağlamda, Suriye kimliğinin inşası artık sadece geleneksel semboller ve egemenliğin pekiştirilmesi ile sınırlı kalmamış; ulusal kimliğin yeniden tanımlanması, devletin biçimi, yetki paylaşımı ve kolektif hafıza ile yeni siyasi gerçeklik arasında uzlaşma sağlanması üzerinden şartlandırılmıştır (İnaç ve Kina, 2025).

Badrani (2025)’ye göre, Suriye’de kimliğin yeniden inşası, aynı zamanda toplumsal ve siyasi çeşitliliği kapsayıcı ve adil biçimde yansıtacak yeni anayasal temellerin oluşturulmasını da gerektirmektedir. Önceki anayasal düzenlemeler, halkın tüm bileşenlerini etkin biçimde temsil edememiş; bu durum siyasi istikrarsızlık ve ulusal uzlaşının eksikliği ile sonuçlanmıştır. Yeni anayasanın, siyasi çoğulculuğu güçlendirme ve kurumları sağlamlaştırma üzerine inşa edilmesi önemlidir. Ayrıca anayasa, toplumsal ve siyasi değişimlere uyum sağlayabilecek esneklikte olmalı ve geçiş dönemi adaleti mekanizmalarını içermelidir. Bu sayede geçmişteki bölünmeler ve çatışmalar ele alınarak devlet ile toplum arasında güven tesis edilebilir. Bu yaklaşım, yeni anayasanın ulusal kimliğin yeniden tanımlanması ve devrim sonrası Suriye’de siyasi ve toplumsal istikrarın sağlanması için sağlam bir temel oluşturmasını mümkün kılmaktadır.

Suriye’de geçici anayasa bildirisi, mevcut rejimin çöküşünü takiben ortaya çıkan anayasal ve kurumsal boşluğu gidermek amacıyla Mart 2025’te yayımlanmıştır. Bu bildiri, geçiş dönemini geçici hukuki bir çerçeveye oturtarak yönetmeyi hedeflemektedir. Bildiride, bu dönemde devletin işleyişine ilişkin temel

ilkeler belirlenmiş; yetkilerin dağılımı, kurumların sürekliliğinin sağlanması ve kalıcı bir anayasanın katılımcı bir süreç ve özgür seçimler yoluyla hazırlanabilmesi için siyasi ve hukuki ortamın oluşturulması düzenlenmiştir. Ayrıca, bildiride temel hak ve özgürlükler, toplumsal grupların temsili, geçiş dönemi adaleti ve geçmiş ihlallerin hesabının sorulması gibi ilkeler yer almaktadır. Dolayısıyla, bildirinin etkinliği, gerçek bir siyasi uzlaşının, nispeten istikrarlı bir güvenlik ortamının ve geçiş sürecini destekleyen yerel ve uluslararası iradenin varlığına bağlıdır (Political Studies Unit, 2025).

Suriye için yeni bir anayasanın hazırlanması süreci, çatışma döneminden istikrarlı ve adil bir devlet inşa etme olasılığı açısından belirleyici bir sınav teşkil etmektedir. Ancak anayasal süreç, onu çevreleyen siyasi ve sosyal bağlamdan ayrı düşünülemez. Siyasi açıdan, anayasa hazırlığının karşılaştığı zorluklar, çeşitli taraflar arasındaki ulusal uzlaşının kırılma noktasını, devletin kimliği ve siyasi sistemi konusundaki farklı vizyonları ve bölgesel ile uluslararası müdahalelerin etkisini ortaya koymaktadır. Bu durum, kapsayıcı bir anayasa belgesi hazırlanmasını güçleştirmekte ve sürecin meşruiyetini tehlikeye atmaktadır. Sosyal düzeyde ise, Suriye'nin etnik, mezhepsel ve dini çeşitliliği, katılım temelli olmayan bir anayasal metni, çözümden çok yeni gerilim kaynakları yaratabilecek bir unsur hâline getirmektedir (Syrians for Truth and Justice, 2025). Bu bağlamda anayasa, yalnızca hukuki bir belge olmanın ötesinde, toplumsal bir kimliği, siyasi bir uzlaşmayı ve toplum bileşenleri arasında hassas bir dengeyi ifade etmektedir. Bu boyutun göz ardı edilmesi veya bir grubun diğerine üstün tutulması, kapsayıcılığı azaltır ve çatışmanın tekrar üretimine yol açmaktadır. Buna göre, anayasanın başarısı yalnızca sağlam bir hukuki metin hazırlanmasına değil, aynı zamanda geniş bir siyasi ve toplumsal uzlaşının üretilmesine, demokratik dönüşüm için işlevsel temeller oluşturma, hakları güvence altına alma, katılımı artırma ve hukukun üstünlüğünü pekiştirme yetisine bağlıdır. Başarısızlık ise, bölünmeleri yeniden üretmek, devlet ile toplum arasındaki güveni derinlemesine zedelemek ve potansiyel olarak yeni bir çatışma dalgasına yol açmak anlamına gelmektedir (Al-Oghlu, 2025).

Anayasal temeller üzerinde kimlik inşası, farklı alt kimlikleri ortak bir ulusal çerçeveye entegre etmeyi amaçlayan kavramsal bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, anayasanın kendi içinden türeyen ortak değerler,

ilkeler ve kurallar aracılığıyla şekillenmekte; böylelikle anayasa, yalnızca hukuki bir belge olmanın ötesine geçerek, kültürel, toplumsal ve siyasal aidiyetlerin yeniden yorumlanmasına imkân tanıyan bir mekanizma işlevi görmektedir. Bu çerçevede, demografik ve kültürel çeşitlilik içeren toplumların uyumlu ve dayanıklı bir toplumsal düzen geliştirmeleri mümkün hâle gelmektedir. Anayasa, hukuki, siyasal ve kültürel boyutları bütünleştirerek, alt kimliklerin tanınmasına dayalı bir ulusal kimlik inşasına katkıda bulunur; böylece toplumsal bütünlüğün ve siyasal istikrarın güçlenmesini sağlamakta, aynı zamanda devletin iç ve dış meydan okumalar karşısındaki kurumsal kapasitesini geniş tabanlı bir meşruiyet zemini üzerinde tahkim etmektedir (Al-Jumaily, 2022).

Bu çerçevede, güncel Suriye deneyimi, ulusal kimliğin yalnızca etnik ya da dinsel boyutlara indirgenmesine dayalı tek boyutlu yaklaşımların yetersizliğini ve kapsayıcı bir ulusal kimlik inşasının zorunluluğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Ulusal kimlik inşa sürecinde, dinî, mezhepsel, etnik ve dilsel alt kimlikler, devletleşme sürecine engel teşkil eden unsurlar olarak değil; ulusal bütünlüğün asli ve kurucu bileşenleri olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, eşit yurttaşlık ilkesini hem normatif hem de hukuki bir temel olarak içselleştiren bütüncül bir vizyonu gerekli kılmaktadır. Böylelikle devlet-yurttaş ilişkisinin yeniden tanımlanması, farklı aidiyetlerden bağımsız olarak tüm bireylerin ayrımcılığa veya dışlanmaya maruz kalmadan eşit haklara sahip etkin özne konumuna erişmelerini sağlayacak bir normatif zemine oturtulmalıdır. Uzun yıllar süren savaşın ardından siyasal, askerî ve toplumsal alanlarda derinleşen ayrışmalar ile toplumsal bileşenler arasında ortaya çıkan güven ve aidiyet krizleri, söz konusu gerekliliği daha da acil hâle getirmiştir (Syrians for Truth and Justice, 2025). Bu krizin aşılması, hâkimiyet ve dışlayıcılığa dayalı anlayıştan katılım ve çoğulculuk merkezli bir anlayışa yönelmeyi; aynı zamanda alt kimliklerin kültürel özerkliklerini muhafaza ederken yurttaşlık bilincini kurumsallaştıran anayasal ve hukuksal düzeneklerin inşasını zorunlu kılmaktadır. Bu dönüşüm, dar grupsal ya da bölgesel bağlılıklara dayalı aidiyetlerin ötesinde, adalet ve eşitlik ilkeleri etrafında şekillenen yeni bir ulusal kimlik tahayyülünü gerektirmektedir (Suleiman, Al-Naddaf ve Ismail, 2023). Dolayısıyla kapsayıcı ulusal kimlik, yukarıdan dayatılan siyasal düzenlemeler aracılığıyla değil; toplumsal alanda, eğitim, siyasal katılım ve hukuk kurumları üzerinden kademeli biçimde inşa

edilmekte; böylece parçalı ve sınırlı bağılıklardan ziyade haklar ve yurttaşlık esaslı kolektif bir ulusal bilinç üretmektedir.

Yeni bir toplumsal sözleşmenin temellerinin atılması, Suriye’de geçiş sürecini başlatmak için kritik bir adımı temsil etmektedir. Bu sözleşme, adalet ve hesap verebilirlik ilkeleri üzerine kurulmalı, insan hakları ihlallerini işleyen tüm aktörlerin ayrıcalık tanımaksızın hesap vermesini sağlamalı ve toplumsal dokuyu onarmayı, korku ve bölünmüşlük mirasını aşmayı hedefleyen bir geçiş adaleti çerçevesi içinde şekillenmelidir. Sözleşmenin, hukuk üstünlüğüne dayalı, eşit vatandaşlığı ve insan haklarını gözeten demokratik bir sivil devlet anlayışını temel alması gerekmektedir; ayrıca, siyasi çoğulculuk, askeri, parti veya dini elitlerin iktidarı tekelleştirmesini engelleyecek mekanizmaları içermelidir. Bunun yanı sıra, ülkenin kültürel ve sosyal çeşitliliğini dikkate alan bir yönetim biçimi öngörülmesi, farklı toplumsal bileşenler, siyasi sistemin yapı taşlarını belirleme, devlet kurumlarının işlevlerini tanımlama ve yetki sınırlarını tayin etme sürecine aktif şekilde katılmalıdır. Bu yaklaşım, yeni sözleşmeyi sağlam etik ve hukuki temeller üzerine oturtmakta, devrim sürecinde Suriyelilerin ortaya koyduğu fedakârlıkları yansıtarak adil, onurlu ve kamu yararına hizmet eden bir devlet inşasını güvence altına almaktadır (Al-Daghim, 2020).

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Sonuçlar

Kimlik kavramı, tarih boyunca farklı dönemler ve bağlamlarda derin dönüşümler geçirmiş, sürekli olarak tartışma ve analiz konusu olmuştur. Modern devletlerin oluşumu süreciyle birlikte ulusal kimlik, devletin inşası, kurumsal sürekliliği ve toplumsal istikrarı açısından merkezi bir unsur hâline gelmiş; bu unsur, halk, toprak ve iktidar gibi temel bileşenlerde somutlaşmaktadır. Günümüzün hızlı değişen küresel ortamında, belirgin, tutarlı ve kapsayıcı bir kimliğe sahip olmak, devletin iç işleyişini düzenlemesi, toplumsal birliği güçlendirmesi ve kurumların sürekliliğini güvence altına alması bakımından vazgeçilmez bir gerekliliktir.

Belirgin bir ulusal kimliğin yokluğu, toplumsal karışıklıklara ve devletin istikrarını tehdit eden yapısal zorluklara yol açabilmektedir; bu durum, kimliğin inşası ve güçlendirilmesini yalnızca tercih değil, devletin varlığını sürdürebilmesi ve gelecekteki siyasi, sosyal ve ekonomik meydan okumalar karşısında dirençli olabilmesi için temel bir zorunluluk hâline getirmektedir. Dolayısıyla, her devletin, doğası ve politik yönelimleri ne olursa olsun, halkını bir araya getiren, sınırlarını tanımlayan ve iç-dış politikalarını yönlendiren tutarlı bir ulusal kimliğe sahip olması gerekmektedir.

Osmanlı dönemi ile Fransız manda yönetimi arasındaki dönemde Suriye kimliğinin durumu incelendiğinde, siyasi dönüşümlerin kimlik oluşumu üzerindeki derin etkisi açıkça görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan krizler ve çatışmalara rağmen, yerel kimlikleri parçalamaya veya yeniden şekillendirmeye yönelik sistematik bir politika benimsenmemiş, aksine idari ve toplumsal bir ölçüde bütünlük korunmuştur. Buna karşılık, Fransız manda yönetimi Suriye topraklarına girdiği andan itibaren, stratejik bir araç olarak bölünmeyi ve mezhep ile bölgesel ayrışmaları kışkırtmayı amaçlayan belirgin bir politika izlemiş; böylece varlığını tehdit edebilecek herhangi bir ulusal hareketin ortaya çıkmasını engellemeye çalışmıştır. Böl-Yönet politikası etkin bir şekilde uygulanmış ve toplumsal gruplar arası eğilimler, kapsayıcı ulusal kimliğin aleyhine beslenmiştir.

Dolayısıyla, Suriye kimliği, oluşumunun ilk dönemlerinde birkaç aşamadan geçmiştir. Başlangıçta, Şam topraklarındaki mevcut çeşitliliği yansıtan daha geniş bir

coğrafi ve kültürel çerçeve içinde yerel bir kimlik olarak varlığını sürdürmüştür. 20. yüzyılın başlarında, özellikle Suriye Krallığı projesinin ilanı ve 1920 Anayasasının hazırlanmasıyla, özgün Suriye temellerine dayalı yeni bir Suriye kimliğinin izleri oluşmaya başlamıştır. Ancak bu iddialı proje, bağımsız ve bütünleşik bir Suriye kimliğinin oluşmasına izin vermeyen sömürgeci planlarla hızlı bir şekilde karşılaşmıştır. Bu durum yaklaşık çeyrek yüzyıl boyunca devam etmiş; bu süreçte ülkede birleştirici bir Suriye kimliği inşa etme yönünde tekrarlayan çabalar görülmüş, ancak çoğunlukla baskı ve kısıtlamalarla karşılanmıştır.

Suriye'nin 1946'da bağımsızlığını kazanmasıyla, ülkenin ulusal kimliğinin şekillendirilmesi ve yeniden tanımlanması sürecinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde ülke, 1963 yılında Baas Partisi'nin iktidarı ele geçirip tüm muhaliflerini tasfiye etmesine kadar yıllarca süren istikrarsızlık ve siyasi gerilimlerle karşı karşıya kalmıştır. Baas Partisi, kuruluşundan itibaren Arap dünyasının siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlarının, özellikle kaynakların emperyal güçler tarafından sömürülmesinin farkındaydı. Bu bağlamda, Arap ulusunu yeniden canlandırmayı ve kapsayıcı bir Arap ulusal kimliği altında birleştirmeyi hedefleyen yeni bir ideoloji geliştirmiş; bu ideoloji, bölgesel sınırları aşarak Suriye'ye özgü kimliği de kapsayan daha geniş bir ulusal perspektif sunmayı amaçlamıştır. Ancak ideoloji, büyük ölçüde teorik düzeyde kalmış ve özellikle Mısır ile girişilen birleşme deneyiminin başarısızlığı sonrasında fiili bir uygulamaya dönüşmemiştir.

Hafız Esad 1970 yılında iktidarı devralmış ve otuz yıl süren otoriter bir rejimi, Baas ideolojisinin pragmatizm ve seçicilikle kullanılması üzerine inşa etmiştir. Esad, ulusal söylemi sürdürmesine rağmen, Arap birliği fikrinden uzaklaşmış ve kendi ideolojisi doğrultusunda özgün bir Suriye kimliğini ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda, ulusal kimlik, kapsayıcı bir ulusal proje ile değil, bireyin Cumhurbaşkanı ve rejime olan bağlılığıyla özdeşleşmiş; Suriye toplumu, gerçek bir birleşik kimlik inşa etme kapasitesi sınırlı kalarak, mezhepsel ve bölgesel ayrışmalarla mücadele etmeye devam etmiştir.

Beşşar Esad ise, babasının politik çizgisini sürdürmüş, temel reformlar yapmamış ve Baas söylemlerine ve mevcut iktidar araçlarına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Yönetiminin ilk on yılı, neredeyse tamamen etkisiz bir muhalefetin varlığı ile karakterize edilmiştir. Zamanla mezhepsel ayrışma belirginleşmiş, özellikle Alevi

topluluğu doğrudan iktidarla ilişkilendirilmiş ve rejime bağlılık, siyasi sınırların ötesine geçerek mezhepsel bir bağlılık biçimine dönüşmüştür.

Dış politikada, Beşşar Esad, babasından belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Hafız Esad, bölgesel ve uluslararası güçler arasında bir denge politikası izlerken, Beşşar başından itibaren mezhepsel ittifaklara yönelmiş ve bu durum Suriye'nin hem bölgesel hem de uluslararası alanda izole olmasına yol açmıştır. Böylece, hem baba hem de oğul döneminde Esad rejiminin, temel amacı iktidarı korumak olan, mezhepsel bağlılıklar ve siyasi çıkarlar üzerine kurulu karmaşık bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Her iki dönemde de ortak olan unsur, iç meşruiyet eksikliğini dış ittifaklarla telafi etme stratejisidir; buna karşılık, Suriye toplumunun ihmali ve kapsayıcı bir ulusal kimlik inşa etme çabalarının yokluğu belirgindir.

Suriye'deki devrimci hareketin başlangıçları, devlet yapısında kapsamlı reformlara ve özgürlük, onur, vatandaşlık ile yaygın yolsuzluğun sona erdirilmesine dayalı modern bir devlet inşasına dair vizyonların ortaya çıkmasına imkân tanıyan kritik bir dönüm noktası olmuştur. Ancak hareketin uzun ve karmaşık süreci, iç bölünmeleri derinleştirerek alt kimliklerin öne çıkmasına yol açmış ve ülkeyi farklı güçlerin nüfuz alanlarına bölünmüş parçalı bir yapıya sürüklemiştir. Bu durum, bölünmenin kalıcı bir özellik olarak algılanmasına neden olmuş, bölgesel örneklerle paralellik göstermiştir. Rejimin 2024 sonundaki çöküşü ise, devrimin başlangıcında öne sürdüğü hedefleri gerçekleştirecek bir ulusal proje inşa etme olanağını yeniden gündeme getiren önemli bir dönemeç olarak öne çıkmıştır.

Rejimin çöküşünü izleyen dönem, devrim sürecinde yaşanan karmaşıklıklardan aşağı kalmayan bir dizi zorlukla karakterize edilmiştir. Bu dönemde temel meydan okuma, Suriye'nin farklı toplumsal ve siyasi bileşenlerince kabul görecekt kapsayıcı bir ulusal kimliğin oluşturulması olmuştur. Hükümet tarafından atılan ilk adımlara rağmen, önünde hâlâ çok sayıda engel bulunmaktadır; bunların bir kısmı iç kaynaklı olup geçmiş çatışmalar ve bölünmüşlük mirasıyla bağlantılıdır, diğer kısmı ise dış kaynaklı olup bölgesel ve uluslararası güçlerin çıkar ve müdahaleleriyle ilişkilidir. Bununla birlikte, bu zorluk, hem devlet hem de toplum için, uzun vadeli devlet inşası ve istikrarın temellerini oluşturacak tutarlı bir ulusal kimliği yeniden üretme açısından tarihî bir fırsat teşkil etmektedir.

Bulgular

Suriye kimliğinin incelenmesi, ülkenin tarihsel ve toplumsal dinamiklerinin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu araştırma, elde edilen bulgular ışığında Suriye kimliğine ilişkin temel sonuçları ve çıkarımları sunmayı amaçlamaktadır.

Günümüzde kimlik, modern devletin en önemli temellerinden biri olarak kabul edilmekte olup, devletin istikrarı ve sürekliliği ile doğrudan ilişkilidir. Kimlik, yalnızca aidiyet duygusu değildir; aynı zamanda devletin meşruiyetinin inşasında ve iç istikrarının sağlanmasında temel bir unsurdur. Ortak bir kimlikten yoksun olan devletler, vatandaşların ulusal bir projeye dâhil olduğunu hissetmemesi nedeniyle siyasi ve toplumsal istikrarı sağlamada zorluklarla karşılaşır. Bu nedenle, küreselleşme ve hızlı değişim çağında kimlik, devlete gücünü veren ve uzun vadede varlığını ve devamlılığını garanti altına alan temel dayanak olarak öne çıkmaktadır.

Kimlik kavramı, halk ile devlet arasında güçlü bir bağ kurmakta ve ulusal bağlılık ve aidiyet değerlerini pekiştirmektedir. Kimlik aracılığıyla bireyler ile devlet arasında sağlam bir ilişki oluşur; vatandaş, devletin kendisini temsil ettiğini ve çıkarlarını koruduğunu hisseder. Bu durum, ulusal bağlılık duygusunu güçlendirir ve bireylerin vatan uğruna fedakârlık yapma isteğini artırır. Ayrıca, ulusal kimlik, etnik, mezhepsel veya bölgesel dar aidiyetleri aşan kapsayıcı bir çerçeve sağlayarak, vatana ortak bir aidiyet duygusunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Suriye devleti kurulduğu günden itibaren, kapsayıcı ve birleştirici bir Suriye kimliği oluşturacak uygun koşullar mevcut olmamıştır. Suriye devleti, ağır bir sömürge mirası ve iç içe geçmiş dış ve yerel etkiler altında kurulmuştur. Suriye elitlerine, ulusal bir kimliğin temelini belirleyecek sağlam bir toplumsal sözleşme oluşturma fırsatı yeterince verilmemiştir. Öncelik, siyasi, ekonomik ve askeri zorluklarla başa çıkmaya verilmiş, bu da ulusal kimlik projesinin gecikmesine veya eksik kalmasına yol açmıştır; ayrıca herkesin katılımını güvence altına alacak politikalar da bulunmamıştır.

Önceki hükümetler, Suriye kimliğini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirerek zayıf ve kırılgan hale getirmiştir. Siyasal rejimler, genellikle kapsayıcı bir ulusal kimlik geliştirmek yerine, dar ulusal veya partisel söylemler

üzerinden iktidarlarını pekiştirmek amacıyla kimliği araçsallaştırmıştır. Bu aşırı siyasileştirme, kimliğin meşruiyetini zayıflatmış ve onu sadece mevcut iktidarın hizmetinde bir araç hâline getirmiş, toplumun geniş kesimlerinde yabancılaşma ve aidiyet eksikliği duygusu pekişmiştir.

Bölünme ve dışlanma politikaları, kolektif kimliğin zararına alt kimliklerin öne çıkmasına yol açmıştır. Sosyal adaletin eksikliği, kaynakların adaletsiz dağılımı ve siyasi-ekonomik ayrımcılık nedeniyle etnik, mezhepsel ve bölgesel gruplar, kendilerini koruma ve güvence aracı olarak kendi kimliklerine sıkı sıkıya bağlanmak zorunda kalmıştır. Zamanla bu alt kimlikler, ulusal kimlikle yarışan ve toplumsal bölünmeyi derinleştiren paralel güçler haline gelmiştir.

Esad Rejiminin çöküşü, modern Suriye tarihinin dönüm noktalarından biri olup, kapsayıcı bir Suriye kimliği inşa etme olanağını açmıştır. Bu çöküş, yalnızca siyasi bir olay değil, devletin dayandığı yapının kırılmasını ortaya koyan tarihsel bir dönüşüm olmuştur. Rejimin yıkılması, ulusal kimliğin temellerini yeniden düşünme ve Suriye'nin çeşitliliğini yansıtan, özgürlük, adalet ve vatandaşlık değerlerine dayalı daha kapsayıcı bir kimlik oluşturma fırsatı sunmuştur. Ancak, bu fırsat çoklu çatışmalar ve kaos ortamı nedeniyle ciddi zorluklarla karşılaşmıştır.

Geçiş dönemi, savaşın yarattığı bölünmeleri aşma ve toplumsal uzlaşmayı sağlama açısından kritik öneme sahiptir. Geçiş süreci yalnızca siyasi bir güç dağılımı meselesi değil, aynı zamanda Suriye'nin toplumsal dokusunu yeniden inşa etme aşamasıdır. Başarısı, savaşın bıraktığı derin yaraları ele alma, ulusal uzlaşmayı güçlendirme ve tüm toplumsal bileşenler arasında kapsayıcı bir diyalog oluşturma kapasitesine bağlıdır. Bu şekilde, herkesin dâhil olabileceği ve eski bölünmelerin tekrarını engelleyebilecek ortak bir zemin üzerinden ulusal kimlik inşa edilebilir.

Kapsayıcı bir Suriye kimliği inşa etme çabalarını engelleyen iç ve dış aktörler bulunmaktadır; bu aktörler, devletin zayıf ve bölünmüş kalmasını kendi çıkarlarına uygun görmektedir. İç aktörler, örneğin bazı siyasi elitler veya silahlı gruplar, mevcut bölünmeleri nüfuzlarını sürdürme aracı olarak değerlendirebilir. Dış aktörler ise çoğunlukla devletin zayıflığını kendi bölgesel çıkarlarını güçlendirmek için kullanmaktadır. Bu aktörler bir araya geldiğinde, bölünmeleri besleyerek ve kapsayıcı bir ulusal kimlik oluşturma çabalarını aksatarak krizin süresini uzatmaktadırlar.

Kapsayıcı bir Suriye kimliği inşa etmek imkânsız değildir; ancak süreç karmaşık olup uzun zaman alabilir ve ulusal uzlaşısı ile tüm tarafların aktif katılımını gerektirir. Ulusal kimliğin inşası, siyasi, toplumsal ve kültürel düzeylerde sürekli çaba ve birikim gerektiren bir süreçtir. Bu süreç, vatandaşlık değerlerini pekiştiren eğitim ve medya politikaları ile farklı toplumsal bileşenlerin dışlanmadan katılımını zorunlu kılar. Ayrıca, yeni bir toplumsal sözleşmenin yeniden şekillendirilmesi kritik öneme sahiptir; zira bu sözleşme, çeşitliliği tanıırken devletin birliğini ve istikrarını da güvence altına alacak yasal ve siyasi temelleri oluşturacaktır.

Öneriler

Araştırma, Suriye’de kimliğin Baas sonrası dönemde inşasını incelemenin, önceki tarihsel aşamalardan farklı, yeni bir devlet inşa etmek açısından önemli olduğunu göstermektedir. Bu araştırma, ayrıca gelecekte yapılacak çalışmalara ve Suriye’nin yeni kimliğinin inşasını takip edecek araştırmalara temel oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında bazı öneriler sunulmaktadır.

Alt kimliklerin üzerinde kapsayıcı bir ulusal kimlik oluşturulması, mevcut mezhepsel, etnik ve bölgesel bölünmelerin aşılması ve ulusal uzlaşısı sağlanmasına bağlıdır. Bu bağlamda, devlet ve toplumun bütünleşik çabalar yürütmesi önem kazanmaktadır; ulusal diyalog programları ve kültürel-politik girişimler aracılığıyla açıklık ve iş birliği teşvik edilmekte, bu uygulamalar tüm toplumsal grupları kapsayan sağlam bir ulusal kimlik temelini inşasına katkı sağlamakta ve toplumun farklı bileşenleri arasında güven ile karşılıklı anlayış ortamını yaratmaktadır.

Vatana aidiyet duygusunun güçlendirilmesi, eğitim programları, ordunun ulusal birliğin korunmasındaki rolü, iç barışın temini ve yeni bir anayasanın hazırlanması gibi çok boyutlu politikalar aracılığıyla desteklenebilir. Ulusal politikalar, ortak tarih ve ulusal kimlik bilincini teşvik eden eğitim programlarını kapsamalı; ordunun rolü güçlendirilerek iç barış ve toplumda güvenlik sağlanmalıdır. Ayrıca, yeni bir anayasanın hazırlanması, ulusal uzlaşmayı yansıtacak ve tüm toplumsal bileşenlerin haklarını güvence altına alacak temel bir adım olarak, hukuk ve eşitlik ilkelerini pekiştirerek bireylere adalet ve aidiyet duygusu kazandırmaktadır.

Benzer krizlerden geçmiş ülkelerin deneyimlerinden yararlanmak, ulusal kimlik krizleri sırasında uygulanan politikaların ve stratejilerin başarı ve

başarısızlıklarından ders çıkarılmasını mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, toplumun birleştirilmesi ve alt kimliklerin genel ulusal kimliğe entegrasyonu için kullanılan hukuki, siyasi ve sosyal araçlar analiz edilebilir; böylece, benzer bağlamlarda devlet ve toplumun istikrarını sağlayan uygulamalardan öğrenmek ve kendi bağlamımıza uyarlamak mümkün olmaktadır.

Kimlik konusunun önemi ve devlet-toplum ilişkilerine etkileri, ulusal kimliğin sürdürülebilir istikrar ve barış sağlama rolünün kavranmasını sağlamaktadır. Ulusal kimlik yalnızca kültürel veya sembolik bir kavram değil, aynı zamanda bireyler ile devlet arasındaki ilişkiyi anlamaya ve toplumun ulusal kurumlarla etkileşimini değerlendirmeye olanak tanıyan temel bir araçtır. Bu anlayış, aidiyet ve ulusal sadakati artıran politikaların geliştirilmesine, iç çatışmaların azaltılmasına ve siyasi-toplumsal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmakta; aynı zamanda sürdürülebilir barışın temellerinin atılmasını ve devlet birliği ile toplumsal bütünlüğün korunmasını desteklemektedir.

Araştırmada ele alınmamış veya eksik bırakılmış konuların belirlenmesi, akademik bilgi birikiminin zenginleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, medyanın ve teknolojinin ulusal kimlik üzerindeki etkisi, dini ve kültürel kurumların aidiyetin güçlendirilmesindeki rolü ve ekonomik-siyasi dönüşümlerin vatandaşların kimlik algıları üzerindeki etkisi gibi, bu çalışmada kapsamlı şekilde ele alınmayan konulara odaklanabilir. Bu tür araştırma boşluklarının keşfi, hem akademik bilgi birikimini artıracak hem de Suriye kimliğinin güçlendirilmesi ve toplumsal istikrarın sağlanmasına yönelik daha kapsayıcı ve uygulanabilir çözümlerin geliştirilmesine olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdelraouf, M. (2025). Hizb al-Baath in Syria: From the dream of unity to a tool of power. *BBC Arabic*.
- Abdulhadi, M. (2023). The secret of the success of Marx's bloody philosophy. *Al-Jazeera Blogs*.
- Abdul-Razzak, A. T. ve Hassan, A. H. M. (2020). Transitional justice: A study of the concept and mechanisms. *Journal of Political Science*, 59, 117–146. <https://doi.org/10.30907/jj.v0i59.460>
- Abu Jaber, K. S. (1966). *The Socialist Party: History, ideology, and organization* (1st ed.). Syracuse University Press.
- Acar, N., Doru, Ö. ve Çetin, M. (Eds.). (2022). *Tam metinler kitabı* (1. baskı). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Afandi, E. S. (2024). Suriye-İran ilişkilerinin tarihi ve serencamı. *Kriter Dergi*, (93).
- Aflaq, M. (1957). *Arab nationalism and the nationalist theory* (Vol. 1, Ch. 39). Fi Sabil al-Ba'th. <https://albaath.online.fr/Volume%20I/Chapters/Fi%20Sabil%20al%20Baath-Vol%20I-Ch39.htm>
- Aksu Kargın, İ. (2018). The road leading to French imperialism in Syria through the lens of Edward Said's Orientalism. *Journal of History Studies*, 10(7), 1–19. <https://doi.org/10.9737/hist.2018.647>
- Al-Abbar, I. (2021). Attempt to understand the roots of the problem of Syrian national identity. *Rowaq Maysaloon*, (2), 289–308.
- Al-Akla, A. (2025). Syrian Ministry of Defense reveals plan to restructure the army. *Al-Jazeera*.
- Al-Akleh, A. (2025). Syria after Assad: Removing symbols of the former regime and building a new national identity. *Al-Jazeera Net*.
- Al-Arabiya. (2025). Investigation committee on the Syrian coast events: Violations were widespread but not organized. *Al-Arabiya*. <https://tinyurl.com/3h7av2yf>
- Al-Asmar, F. (2025). Labor and difficulties of forming the new Syrian army. *Syria TV*. <https://www.syria.tv/314955>
- Al-Atassi, N. (2015). *The development of Syrian society, 1831–2011* (1st ed.). Atlas for Publishing and Translation.

- Al-Awad, A. M. (1969). *The Ottoman administration in the province of Syria, 1864–1914* (Published master's thesis). Ain Shams University.
- Al-Banna, I. M., Al-Qasas, Z. J., Ibrahim, A. H. A., Al-Sayed, A. A., Al-Jundi, A. I., Al-Badri, I. A. ve Hussein, M. A. (2023). The Syrian crisis: (2011–2022) and the regional and international conflict in the Arab region – A study in the origins and mechanisms of conflict management. *Democratic Arab Center*.
- Al-Bari, I. (2012). Paris Peace Conference / Versailles Treaty - 1919. *Diplomatic Library*.
- Al-Batin, M. (2020). Pillars of Syrian identity. *Harmoon Center for Contemporary Studies*.
- Al-Daghim, H. (2020). The social contract in Syria's future. *The Arab Centre for Contemporary Syria Studies*.
- Al-Deeb, I. (2020). *Constructing identity and its applications in the making of the modern state* (1st ed.). Lusail Publishing and Distribution House.
- Al-Duheibi, J. (2025). From Hafez to Bashar al-Assad: How the Syrian regime also collapsed in Lebanon. *Al-Jazeera*.
- Al-Gammal, M. S. D. (2023). Syria: Events and treaties (1916–1948). *Awraq Thaqaqya*.
- Al-Hashimi, H. (2020). Theory of social identity and its applications on minorities migrating to Western countries: Scientific discussion and theoretical adaptation. *ResearchGate*.
- Al-Hussein, A. J. (2025). The Syrian National Conference of 1920 and 2025. *Syria TV*. <https://www.syria.tv/298787>
- Al-Jader, R. A. (2022). Syrian identity. *Council of the Syrian Charter*
- Al-Jazeera Centre for Studies. (2024). “Damascus Spring”: the “lost decade” that preceded the Syrian revolution. *Al Jazeera Encyclopedia*.
- Al-Jazeera Centre for Studies. (2024). The 1982 Hama massacre: The day Assad's forces destroyed an entire city to confront Islamist militants. *Al-Jazeera Encyclopedia*.
- Al-Jazeera Documentary. (2019). Black September: A wound that bled the Arab consciousness. *Al-Jazeera*. <https://ajmn.tv/65otm3>
- Al-Jazeera Encyclopedia. (2023). The Great Arab Revolt. *Al-Jazeera*. <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2023/7/30/great-arab-revolt>
- Al-Jazeera. (2014). Muslim Brotherhood in Egypt. *Al-Jazeera Encyclopedia*.

- Al-Jazeera. (2016,). The Syrian revolution. *Al-Jazeera Encyclopedia*.
<https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2016/3/7/the-syrian-revolution>
- Al-Jazeera. (2024). Arab Socialist Baath Party. <https://aja.me/hb7a3>
- Al-Jazeera. (2024). The United Arab Republic: A union imposed by officers and ended by a military coup. *Al-Jazeera Encyclopedia*.
- Al-Jazeera. (2025). UN inquiry commission issues report on Syrian coast events. *Al-Jazeera* <https://www.aljazeera.net/news/2025/8/14/un-inquiry-commission-report-syrian-coast>
- Al-Jumaily, N. A. S. H. (2022). Constitutional identity and the crisis of belonging and loyalty. *University of Mosul*, (18), 201-2019.
- Alkan, S. (2015). *Modern ulus devletlerin inşasında seküler ideolojiler: Baasçılık ve Kemalizm karşılaştırması* (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Al-Khalayleh, A. B. A. (2009). *Syrian-Iranian relations during the past three decades (1979–2008)* (Published master's thesis). Mutah University.
- Al-khatib, H. (2024). The Arab Baath Socialist Party: History, Ideology, and Organization. *Qalamoun Journal*, 7(28), 247–253.
- Al-Mithqal, A. ve Qurabi, A. (2025). Integrating military factions into the Syrian army: Between challenges and outcomes. *Syrian Dialogue Center*.
- Al-Mlwly, R. (2016). The ideology of authority: 50 years of education in Syria. *Fikra Forum*.
- Al-Mohamad, B. (2025). Events of the Syrian coast: Between the reports of Damascus and the United Nations. *Al-Jazeera*.
- Al-Oghlu, I. N. (2025). The new Syrian constitution: Challenges and consequences. *Al-Jazeera*.
- Al-Okaydi, A. (2025). Rebuilding the military institution in Syria after the fall of al-Assad. *Al-Modon*.
- Alpaslan, S. ve Kaştan, Y. (2020). Mücadele ve direniş: Suriye'deki Arap milliyetçilerin Fransız işgaline karşı bağımsızlık çabaları (1920-1946). *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 425-434.
- Al-Shaker, M. K. (2025). The blessing of sects and the curse of sectarianism: On the social contract and the Syrian identity crisis. *The New Arab*.
- Al-Sheikh, R. (2024). How does sectarian and ethnic diversity shape the Syrian identity? *BBC News Arabic*.
<https://www.bbc.com/arabic/articles/cdx9g2j08yvo>

- Al-Sukkari, M. (2021). The Syrian identity from fathers to grandchildren: An unfinished project. *Raseef22*.
- Al-Terkawi, K. (2023). Syria after 2011: Transformations in politics, economy, and society. *Jusoor for Studies*.
- Al-Tirhawi, R. A. S. ve Sassi, O. S. M. (2020). The role of educational curricula in establishing a national identity. *Misurata Universit*, 2(5), 219–237.
- Altunoğlu, M. (2009). *Kimliğin modern inşâı, kimlik politikaları ve Türkiye’de kimlik tartışmaları* (Yayımlanmış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Al-Uklah, H. (2025). Segmented identities in Syria and the challenge of building the new state. *Syria TV*. <https://www.syria.tv/306925>
- Al-Wahab, M. (2022). Transformations of Syrian identity: Reality and prospects. *Harmoon Center for Contemporary Studies*.
- Al-Zoubi, B. (2025). Education in Syria: Constitutional reform amid the challenges of reality. *Arab Association of Constitutional Law*.
- Anan, E. (2025). The Syrian revolution and the lessons of the Arab Spring: How to avoid the same fate. *Noonpost*.
- Arudaki, B. (2020). Suriyeli ulusal kimliği: Sorun ve belirsizlik (Tarih, gerçeklik ve gelecek). *Harmoon Center for Contemporary Studies*.
- Aşkın, M. (2010). Kimlik ve giydirilmiş kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213–220.
- Atacan, B. (2025). Suriye’nin tarihsel ve sosyo-politik dönüşümü: Kültürel miras, modern krizler ve gelecek perspektifleri. *Avrasya Dosyası*, 15 (2), 1–27.
- Ataman, M. (2012). *Suriye’de iktidar mücadelesi: Baas rejimi, toplumsal talepler ve uluslararası toplum* (SETA Rapor No. 6). SETA – Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. https://file.setav.org/Files/Pdf/20121126132435_setasuriye_de_iktidar_mucadelesi.pdf
- Ateş, A. (2019). Arap milliyetçiliğinin Hür Subaylar Darbesi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti üzerindeki etkisi. *Sosyal Bilimler Sempozyumu*, (30), 497–504. <https://doi.org/10.26449/sssj.1242>
- Atlaas, A. M. (2021). *The Age of Revival: History of the Arab Nation (Part 8)* Hindawi Foundation.
- Athloğlu, Y. (2009). Suriye dış politikasında güç ve güvenlik ilişkisi. *Bilge Strateji*, 1(1), 71–87.

- Aytekin, E. A. (2005). Hukuk, tarih ve tarih yazımı: 1858 Osmanlı Arazi Kanunnâmesi'ne yönelik yaklaşımlar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5, 723–744.
- Badrani, Z. (2025). Building the Syrian national identity: Constitutional identity. *Syrian Future Movement*.
- Bağlıoğlu, A. (2013). Suriye'de mezhep hareketlerinin güncel siyaset üzerine etkileri. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 495–523.
- Bakkour, J. (2025). *Kuzey ve Doğu Suriye'de ulusal bütünlük açısından özerk yönetim yapılması* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Bakkourah, A. J. (2024). The Arab Socialist Baath Party and Political Transition in Syria: Foresight into Future Prospects. *Strategy Studies Center for Humanitarian Diplomacy (SSC)*.
- Barakat, Z. (2025). From the Kurds to the Druze of Sweida: Damascus blocks the scenario of cantons. *Al-Araby Al-Jadeed*.
- Bayri, H. (2008). *Türkiye'de kimlik siyaseti sorunu ve ulusal kimlik (1980 sonrası döneme sosyo-politik bir bakış)* (Yayınlanmış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Ben Amer, I. (2021). Siyasi müşteri ilişkileri (Clientelism). *Political Encyclopedia*.
- Ben Dunia, S. (2018). Religious identity and the question of difference. *Human and Space Journal*, 4(7), 81–102.
- Ben Saleh, M. ve Ben Salem, K. (2018). *The Ottoman rule in Syria (1516–1920)* (Published master's thesis). University of Ziane Achour.
- Bghami, K. ve Cherrit, M. (2022). The sociology of identity: An evolution in thought and concept. *Journal of Social and Human Sciences*, 23(2), 409–424.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. Aşina Kitaplar.
- Bili, D. (2025). Deadly clashes in the Syrian coast. *BBC Arabic*.
- Bishara, A. (2022). Reflections on the question of identity. *Tabayyun: Journal for Philosophy and Critical Cultural Studies*, 11(41), 7–30. <https://doi.org/10.31430/KBKI8654>
- Bolat, M. (2020). Fransa'nın manda idaresi altında Suriye'nin bölünmesi ve Aleviler Devleti. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (93), 143–162.
- Bridja, S. ve Sikouk, K. (2021). The concept of identity: Emergence and development in the modern history of Europe Socio-anthropological approach. *Anthropology Journal*, 7(2), 127–139.

- Cambridge University Press. (n.d.). Neoliberal. *Cambridge University*
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/neoliberal>
- Can, İ. (2013). Türk ulusal kimliğinin inşasında millî eğitim ideolojisinin rolü. *Sosyoloji Divanı*, 1(1), 123-147.
- Canyurt, D. (2022). Hafız Esad'ın Kararları: Olasılık Teorisi Bağlamında Bir İnceleme. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 15(30), 329-350.
- Coşkun, A. (2014). Din ve kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24). <https://doi.org/10.15370/muifd.24579>
- Çakır, M. (2019). *Beşşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye ile İlişkiler: Süreklilik ve Değişim Eksenli Bir Değerlendirme* (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi.
- Çeker, M. E. (2010). *Suriye Türkleri ve Türkiye-Suriye ilişkileri (Osmanlı dönemi)* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Dabbagh, F. (2024). The social contract and the new Syria: A comparative vision for building societies. *Alkompis*.
- Dalbay, R. S. (2018). Kimlik ve toplumsal kimlik kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 161-176.
- Damapedia. (n.d.). The National Bloc. <https://damapedia.com/>
- Danış, M. F. (2021). 1976-1982 kalkışması ve 2011 Suriye olaylarına yol açan içsel dinamiklerin karşılaştırılması. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 28-45.
- Daroubi, A. (2025). Does transitional justice in Syria end impunity? *Al-Jazeera*.
- Demirel, A. (2019). Ortadoğu'da Fransız emperyalizmi: Fransız manda yönetimi döneminde Suriye (1920-1946). *Bellek: Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 69-89.
- Doğan, K. (2008). *Cumhuriyet dönemi kimlik inşası* (Yayınlanmış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Drouiche, M. (2021). Kurds of Syria: The Struggle for Identity and Statehood from Independence to Revolution. *NoonPost*.
- Dubar, C. (2008). *The crisis of identities: An interpretation of transformation* (R. Baath, Trans.; 1st ed.). Eastern Library. (Original work published 2000)
- Duclos, M. (2018). Portrait of Bashar al-Assad - President of the Syrian Arab Republic. *Institut Montaigne*.

- Dughaym, T. (2017). National identity in the context of constitutional transformations in Syria between 1920 and 1958. *Idrak Center for Studies and Consultations*.
- Duran, M. A. (2021). Baas Partisi'nin düşünsel temelleri ve Suriye siyasetinde Baas Partisi (1940–1966). *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 4(5), 196–218.
- Eker, S. ve Çağ, G. (2014). Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), 57-72.
- El-Moutadayene, A. (2016). Double borders: The conflict of identities from a political perspective. *Center for Arab Unity Studies*, 39(454), 60–75.
- Emirates Policy Center. (2025). Can the new Syrian administration build a unified army? <https://www.epc.ae/ar/details/featured/-hal-tastatie-al-idara-alsuwria-aljadida-bina-jaysh-mwhhad>
- Ersin, N. (1994). *Öncesi ve sonrasıyla Baas Partisi* (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Evrunkakşı. (2019). *Suriye'de (1957-1963) yılları arasında Baas rejimi ve Türkiye Devleti - Suriye Devleti ilişkileri çerçevesinde önemli sonuçları* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Bingöl Üniversitesi.
- Farag, Y. ve Marston, B. (2025). Suriye Milli Ordusu hangi gruplardan oluşuyor? *BBC News*.
- Fearon, J. D. (1999). What is identity :As we now use the word. *Stanford University, Department of Political Science*.
- Francioch, G. A. (2008). *Nationalism in Ottoman Greater Syria 1840–1914: The divisive legacy of sectarianism* (Published master's thesis). Naval Postgraduate School.
- Ghalioun, B. (2006). Al-Asadiyya in Politics. *Burhan Ghalioun*.
- Ghalioun, B. (2024). Lessons from the Arab revolutions... Especially the Syrian revolution. *Al-Araby Al-Jadeed*.
- Göleç, R. (2022). Mondros Ateşkes Antlaşması. *DersTarih*.
- Gürbüz, E. (2020). *Suriye'de ulus inşa çabaları ve Baas Partisi'nin rolü* (Yayınlanmış Doktora tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Hajar, J. (1999). *Syria and Bilad al-Sham: Fragmentation of a homeland* (1st ed.). Dar Tlass.
- Hakim, Y. (1991). *Syria and the Ottoman era* (4th ed.). Dar Al-Nahar Publishing. (Original work published 1966)

- Halpern, C. (2005). The concept of identity: Its history and problems (E. Belka, Trans.). *Kalema*, 12(46), 6.
- Hamoud, S. (2023). Education is one of the most important factors in shaping and strengthening national identity. *Syrian Arab News Agency (SANA)*.
- Hanfi, H. (2012). *The identity*. High Culture Council.
- Harmoon Center for Contemporary Studies. (2022). Regulators of Syrian foreign policy after 1970 and its repercussions. *Studies Department*. <https://www.harmoon.org/?p=32102>
- Harmoon Center for Contemporary Studies. (2025). The agreement between the Syrian government and the SDF: Implementation challenges and future prospects. *Harmoon Center for Contemporary Studies*.
- Hinnebusch, R. (2016). Syrian Foreign Policy under Bashar al-Asad. *Ortadoğu Etütleri*, 1(1), 7–26.
- Huber, M. M. (1992). *Legitimacy and Hafez al-Asad* (Published master's thesis). Naval Postgraduate School.
- Ibrahim, S. (2025). Can a unified Syrian identity be rebuilt? *An-Nahar*.
- Idrak Center for Studies and Consultations. (2016). The partition of Syria... a hundred years of plans and attempts (1916–2016). *Idrak Center*.
- Imad, A. G. (2017). *Sociology of identity: The dialectics of awareness, fragmentation, and rebuilding* (1st ed.). Center for Arab Unity Studies.
- International Crisis Group. (2004). *Syria under Bashar (II): Domestic policy challenges* (Middle East Report No. 24). <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/syria-under-bashar-ii-domestic-policy-challenge>
- İnaç, H. ve Kina, B. (2025). Suriye'nin ulus devlet inşasının sosyo-politik analizi. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 8(1), 22–43.
- İnaç, H. ve Sada, M. R. (2021). Ulus İnşası ve Uluslaşma. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 1(1), 6-19.
- İnce, E. (2017). Suriye'de Baas rejiminin kuruluşu ve Türkiye. *Tarih ve Günce: Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 1(1), 261–280.
- İshakoğlu, Ö. (2010). *Osmanlı dönemi Suriye'sinde edebi ve kültürel faaliyetler (1800–1918)* (Yayınlanmış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.
- İşbilir, A. C. (2003). *Suriye'nin anayasal yapısı* (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi.

- Jenkins, B. M. (2014). The dynamics of Syria's civil war. *RAND Corporation*.
- Jneiba, A. R. (2025). *Syria under the rule of Hafez al-Assad (1970–2000)* (published Master's thesis, University of Mohamed Boudiaf–M'sila).
- Kahlous, F. (2021). The Syrian national identity. *Rawaq Maysaloon*, (1), 124–139.
- Kailash, H. (2024). *The politics of Damascus Ulama: Questions of reform, identity, and Pan-Arabism (1516–1916)*. Arab Center for Research and Policy Studies.
- Kartal, N. (2014). İl sistemine geçiş sorunsalı: Türkiye’de 1864 Vilayet Nizamnâmesi ile il sistemine geçilmiş midir? *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 279–294. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2014.10.23.611>
- Kawtharani, W. (2013). Bilad al-Sham at the Beginning of the Twentieth Century. *Arab Center for Research and Policy Studies*.
- Kaya, E. (2021). The Syrian Crisis: A Protracted Social Conflict? (A. Aisha, Trans.). *Harmoon Center for Contemporary Studies*.
- Kazak, C. (2023). Suriye’de Baas rejimine karşı muhalif bir hareket olarak İhvanı Müslimin Cemiyeti. *The Journal of Communication and Social Studies*, 3(1), 167–189.
- Kazak, C. (2024). Pan-Arabist Suriye Baas Partisinin; “Tek Bir Arap Devleti” Mottosu ve Birleşik Arap Cumhuriyeti Girişiminin Başarısızlığı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (80), 237–248. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1446930>
- Kerr, M. H. (1973). Hafız Asad and the changing patterns of Syrian politics. *International Journal*, 28(4), 689–706.
- Khairallah, K. (2015). The difference between Assad the father and Assad the son. *Al-Arab*.
- Kharrat, S. (2020). Corruption in the Syrian regime (1): The military institution. *Arabians Forum*.
- Khawli, A. (2025). Investigation of the events in the Syrian coast presents its findings. *Enab Baladi*
- Kılbaş, H. (2021). *Suriye Gazetesi’ne göre Suriye Vilayeti (1899–1901)* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- Koyuncu, A. A. (2008). *Ortadoğu’da Milliyetçilik: Hafız Esad Dönemi Suriye Örneği* (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Kökerer, E. B. (2023). Fransız ve Alman ulusçuluk fikrinin tarihsel ve düşünsel kaynakları. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 5(1), 21–42. <https://doi.org/10.51763/uid.1074184>

- Krılıç, M. (2007). *Milliyetçilik ve etnik milliyetçilik* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Leverett, F. (2005). *Inheriting Syria: Bashar's Trial by Fire* (I. F. Shuaibi, Trans.). Arab Scientific Publishers.
- Mahfoud, A. S. (2023). Thinking about Syrian national identity... What a difficult task! *180Post*.
- Maidi, Z. ve Nasr, Y. (2017). Professional identity: The transition from individual identities to collective identities. *The Social Researcher*, 13(1), 415–422
- Majed, Z. (2015). The Kurds in northeast Syria: Domestic dynamics and external factors. *Al-Jazeera Centre for Studies*.
- Mamon, A. (2020). The difficult birth of Syrian national identity: Ideology first. *Syria TV*. <https://bit.ly/3tQ2Xn5>
- Mamou, A. (2020). Identity and citizenship in Syria 1918–1958. *Arabians Forum*.
- Mardam, S. (1994). *Awraq Jamil Mardam-Bey: Syria's independence*. The Publishing Company for Distribution and Publication.
- Mbayyed, S. M. (2022). The League of Nationalist Action: A forgotten Syrian-Lebanese party in the history of the Levant. *Raseef22*.
- McLeod, S. A. (2012). Social identity theory. *Simply Psychology*. <https://www.simplypsychology.org/social-identity-theory.html>
- Merriam-Webster. (n.d.). Pragmatic. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/pragmatic>
- Mohammad, T. (2025). March 10 agreement between Damascus and SDF: Full terms and field implementation. *Syria TV*.
- Mollaalioğlu, F. N. (2020). Türkiye'den Suriye'ye Gerçekleşen Göçlerin Tarihsel Boyutu. *Çekmece İzü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 1-24.
- Moursi, A. (2013). Cultural identity: Its nature and characteristics. *The Arab Journal of Human Sciences*, 31, 309–318. <https://doi.org/10.34120/ajh.v31i.2401>
- Muhammed, A. A. (2023). Extremism and identity conflict: National identity is the key to the solution. *Islamic Military Counter Terrorism Coalition*.
- Nasser, G. (2021). How will Syrians coexist: A unified identity or multiple identities? *Salon Syria*.
- Okur, M. A. (2009). Ortadoğu'da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946). *Bilig*, (48), 137–156.

- Omar, A. (2018). An analytical reading of the phases of Baath authority in the book *The Development of Syrian Society*. *Jusoor for Studies*.
- Orhan, O. (2021). *Suriye’de darbeler tarihi ve Hafız Esad’ın mirası*. Darbeler.com. <https://darbeler.com/suriyede-darbeler-tarihi-ve-hafiz-esadin-mirasi-oytun-orhan/>
- Osama. (2024). Causes and consequences of the Crimean War. *Mafahem*.
- Osman, H. (2012). *Modern history of Syria* (1st ed.). Riyad El-Rayyes Books and Publishing.
- Owaid, A. (2025). The Sixth National Congress of the Baath Party 1963 and the party’s childish-leftist experiment. *Al-Siasi*.
- Özdemir, H. ve Bakan, S. (2016). Ulus devletin oluşumu ve sorunları açısından Almanya ile Fransa’nın karşılaştırılması. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(Ek Sayı), 19–58.
- Özkoç, Ö. (2007). *Baas Partisi: Kökenleri, dönüşümü, izlediği iç ve dış politika (1943–1991)* (Yayınlanmış Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Palancı, M. (2024). Irak ve Suriye’de otoriter rejimler (1970–1990). *İksad Publishing House*.
- Policy and Society Institute. (2025). New Syria: Transformations of identity, authority, and influence. <https://wp.me/pdSIuF-34M>
- Political Studies Unit. (2025). Events in Sweida and the sectarian question in Syria. *Arab Center for Research and Policy Studies*.
- Political Studies Unit. (2025). Situation assessment: Syrian coast events backgrounds, implications, and international reactions. *Arab Center for Research and Policy Studies*.
- Political Studies Unit. (2025). The constitutional declaration in Syria and the challenges of the transitional phase. *Arab Center for Research and Policy Studies*.
- Qaddour, O. (2018). The Assad regime and the Druze autonomy. *Al-Modon*.
- Qadri, A. N. (2025). The story of the Syrian revolution in 14 years: How did the Syrians end the eternal rule? *Syria TV*.
- Qannut, L. (2025). From factionalism to the construction of a national army. *Enab Baladi*.
- Qassem, F. (2015). How was Iran’s relationship with Hafez al-Assad and where did it go under Bashar? *Al-Quds Al-Arabi*.

- Qurabi, A. ve Al-Abdallah, N. (2024). Transitional justice and the importance of maturing the Syrian approach. *Syrian Dialogue Center*.
- Rassas, M. S. (2024). An attempt to recount Syrian history. *Kurdish Center for Studies*.
- Redwan, A. B. (2012). *The identity crisis and revolution against the state in the absence of citizenship and the rise of sectarianism* (1st ed.). Darussalam Distribution and Publishing.
- Remah, A. (2022). The origins of the conflict over Syria: Between the Ba'ath Party and the Muslim Brotherhood. *MENA-Research Center*.
- Remeh, A. A. (2021). The religious identity of the nation: A problem or a solution. *Harmoon Center for Contemporary Studies*.
- Safaa, K. (2020). *The identity problem between ideology and history in the thought of Abu'l-Kâsım Saadullah* (Published master's thesis). Kasdi Merbah University.
- Şaghiyah, H. (2012). *The Syrian Baath: A brief history* (1st ed.). Al-Saqi.
- Salaymeh, B. (2018). Syria Under al-Assad Rule: A Case of Neopatrimonial Regime. *Ortadoğu Etütleri*, 10(2), 140-170.
- Samir, A. (2025). The Syrian state between two foundations: Similar beginnings and contexts. *Syria TV*. <https://www.syria.tv/301157>
- Sayyid, J. (1973). *The Arab Baath Party*. Dar al-Nahar.
- Seikaly, S. (2010). Turkish historiography in Syria. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(15), 731–741.
- Shaban, A. H. (2012). Transitional justice and retributive justice. *Al-Jazeera*.
- Sheikh Ali, S. (2020). *Syrian cultural identity between coexistence and conflict during the revolution-war period (2011–2020)* (Published master's thesis). Mardin Artuklu University.
- Sida, A. B. (2022). The impact of the Sykes-Picot Agreement and its consequences on shaping the borders of the Syrian Jazira. *Harmoon Center for Contemporary Studies Journal*, 19–20, 41–65.
- Simpson, J. A. ve Weiner, E. S. C. (Eds.). (1989). *The Oxford English dictionary* (2nd ed., Vol. 7, Hat–Intervacuum). Clarendon Press.
- Skari, M. (2021). Syrian identity: From the fathers to the grandchildren, an incomplete project. *Raseef22*.

- Smith, A. D. (2018). *The cultural foundations of nations: Hierarchy, covenant, and republic* (S. Muhtar, Trans.). Hindawi Foundation. (Original work published 2008)
- Sofuoğlu, E. (2012). *Osmanlı Devleti'nin Suriye Vilayetini Islah Teşebbüsleri. History Studies Dergisi*, 4, 351–364.
- Sotor. (2019). What is the San Remo Agreement? *Sotor*.
- Suleiman, M. H., Al-Naddaf, F. ve Ismail, G. (2023). The Formation of Syrian National Identity: A Philosophical Approach to Confronting the Effects of War. *Damascus University Journal for the Economic and Political Sciences*, 39(2), 89–105.
- Sükan, B. (2024). I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Sykes-Picot anlaşması kaynaklı sorunlar. *Atatürk Yolu Dergisi*, 74, 199–214. <https://doi.org/10.46955/ankuayd.1449259>
- Syrian Arab News Agency. (2025). Presidential Decree No. 20 of 2025 on the establishment of the National Commission for Transitional Justice. SANA.
- Syrians for Truth and Justice. (2025). Syria's new constitution: Ten constitutional principles for a democratic and just state that accommodates everyone. *Syrians for Truth and Justice*
- Şahin, T. (2013). Suriye'de Baas Yönetimi. *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 103-118.
- Şen, S. (1999). *Suriye Baas Partisi ve ideolojisi* (Yayınlanmış Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Şengöz, M. (2022). Ulusal kimlik ve ulus bilinci üzerine bir değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 277–295. <https://doi.org/10.20493/birtop.1164021>
- Şimşek, S. (2002). Günümüzün kimlik sorunu ve bu sorunun yaşandığı temel çatışma eksenleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 29–39.
- Şimşek, U. ve Ilgaz, S. (2010). Küreselleşme ve ulusal kimlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 189–199.
- Tameh, E. (2024). The Syrian national identity: The absent present. *Almodon*.
- Tameh, E. (2025). A new social contract in Syria... between Islam and the Age of Enlightenment. *Almodon*.
- Tansü, Y. E. ve Mustafa, M. K. (2020). Baas Partisi ve Arap Baharı. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(31), 669–673. <http://dx.doi.org/10.31576/smryj.509>

- Taqi, S. (2024). Functions of Syrian foreign policy during the era of Hafez al-Assad. *Qalamoun Journal*, (25–26), 73–96.
- Toker Gökçe, Ö. (2019). Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve ilk dönemleri. *Yeni Fikir Dergisi*, 11(22), 55–71.
- Toubah, G. (2012). The Syrian revolution: Causes and developments. *Arab Orient Center*.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk, O. ve Kıyıcı, H. (2024). *Teritoryal Düzendan Devletleşmeye: Heyet Tahrir El-Şam (HTŞ)*. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 14(2), 275–302. <https://doi.org/10.31679/adamakademi.1402003>
- Ulukaya, G. (2022). 1869 Osmanlı Tabiiyet Kanunu ve büyük devletlerin bu kanuna bakışı. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 136–150.
- Ulusoy, E. (2020). Kimlik inşası ve politikaya aktarımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (57), 325–342. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.692965>
- Uzun, T. (2000). Osmanlı Devleti’nde Milliyetçilik Hareketleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4(2), 257–275.
- Vatandaş, S. (2021). Düzeltme: Bireysel ve toplumsal gerçeklikten, sosyal medyanın sanallığına bireysel ve kolektif kimliklerin anlamsal ve işlevsel değişimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 533–563. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1020624>
- Vinney, C. (2024). Understanding social identity theory and its impact on behavior (M. A. Abu Halawa, Trans.). *Arab Psychological Network*.
- Wadi, A. (2020). The dimensions of identity and its relationship to the state and its construction process. *Algerian Journal of Political Studies*, 7(1), 44–58.
- Watad, M. (2025). Blood Alliance: How Israel Exploits the Druze Community in Its Conflict with Syria. *Al-Jazeera*.
- Wattah, B. (2019). The making of a Syrian identity. *Jusoor for Studies*.
- Wimmen, H. (2016). Syria’s Path from Civic Uprising to Civil War. *Carnegie Middle East Center*.
- Yıldız, S. (2007). Kimlik ulusal kimlik kavramlarının toplumsal niteliği. *Milli Folklor Dergisi*. 74(19), 9–16.
- Yılmaz, K. (2022). Çatışma çözümleri perspektifinden devlet-içi çatışmaların incelenmesi: Çatışma çarkı modeli üzerinden Suriye iç savaşının analizi. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(2), 19–45.

- Yurt, A. ve Tuğluca, M. (2022). Suriye Vilâyet Gazetesine göre Osmanlı Suriye'sinde sosyal ve dînî yaşam (1899–1902). *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 76–89.
- Yusuf, M. S. (2025). The need to build national identity in the new Syria. *Syria TV*. <https://www.syria.tv/315665>
- Zaabi, Z. (2024). Syrian identity between two capitals and an older brother. *180Post*.
- Zabad, Y. (2023). The Sweida Uprising in August 2023: Security Challenges and Open Scenarios. *Omran Center for Strategic Studies*.
- Ziadeh, R. (2016). Why did the Syrian revolution turn to violence? *Siyasat Arabiya*, (18), 52–63.
- Zoubi, Z. (2020). A Reading in Three Syrian Constitutions: Between Religious Statehood and Liberal Conservatism. *Omran Center for Strategic Studies*.
- Zoubi, Z. (2022). National identity in Syrian constitutions: Origins and implications. *Harmoon Center for Contemporary Studies Journal*, 19–20, 691–709.
- Zughair, K. (2023). The Syrian nation-state: Problems of establishment and acceptance. *Rowaq Maysaloon*, (12), 17–26.

